

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

obor sociální a kulturní ekologie

Bc. et Bc. Iva Nováková

**PŘÍRODNÍ SVĚT JAKO SVĚT MNOHA
TVÁŘÍ**

Natural World as a World of Many Faces

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Arnošt Novák

Praha 2014

Fakulta humanitních studií UK

katedra magisterského oboru

Sociální a kulturní ekologie

U Kříže 8/661, 158 00 Praha 5-Jinonice

Projekt diplomové práce (DP) oboru sociální a kulturní ekologie

1. Jméno studenta, tituly:

Iva Nováková, Bc. et Bc.

2. Osobní číslo (UČO):

86557815

3. Rok imatrikulace na FHS UK (bak. studium, jinak mag. studium):

2011

4. Datum zápisu na katedru sociální a kulturní ekologie FHS UK (alespoň měsíc, rok):

27. 9. 2011

5. Názvy všech předchozích bakalářských (magisterských) prací, škola, obor a rok, kde a kdy byly obhájeny:

Celoživotní vzdělávání jako fenomén současné společnosti, Západočeská univerzita v Plzni, Filozofická fakulta, Sociologie, 6. 6. 2011, Plzeň

Analýza reprodukčních vlastností ovcí ve stádě Michlova Huť, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zemědělská fakulta, Zemědělství: Trvale udržitelné systémy hospodaření v krajině, 22. 6. 2011, České Budějovice

6. Předběžný název DP:

Přírodní svět jako svět mnoha tváří

7. Obecný kontext (souvislosti tématu, širší rámec [zasazení „do světa“]):

V současné době si zřetelněji uvědomujeme, že vnímání přírody a přístup k ní je u každého člověka odlišný, protože naši představu o světě a konkrétně pak o přírodě ovlivňuje mnoho faktorů, kterým individuálně připisujeme různou důležitost. Kromě toho se stále více setkáváme s trendem, kdy se lidé „chalupáři“, kteří nemají trvalé bydliště v lokalitě svého rekreačního objektu, zajímají o tamější přírodu více, získávají o ní větší množství informací a mají k ní lepší vztah než lidé místní. Z tohoto důvodu chci ve své práci srovnat pohledy na přírodu a environmentální problémy u dvou skupin lidí, kterými budou místní zde trvale žijící obyvatelé a chalupáři, kteří ve zkoumané lokalitě vlastní rekreační objekt. Pro svůj výzkum jsem si vybrala šumavskou osadu Lipka a její okolí, protože zde žije poměrně vyrovnané množství chalupářů a místních obyvatel, blízkost osady u Národního parku Šumava se promítá do života všech zde žijících lidí (chalupářů i místních) a přitom v osadě nevznikla žádná skupina, která by aktivně prosazovala své názory na řešení aktuálních environmentálních problémů na Šumavě.

8. Předmět zkoumání (vlastní předmět práce [zasazení „do vědy“]):

Tato práce by měla přiblížit, jakým způsobem lidé vnímají přírodu, jak se staví k environmentálním problémům a na základě výzkumu bych měla také zjistit, jaké faktory nejvíce ovlivňují názory lidí a konstruují jejich představu o přírodě. Zároveň se v rámci dané problematiky zaměřím na porovnání získaných informací od dvou skupin zde žijících lidí a to chalupářů a místních obyvatel.

9. Hlavní vstupní hypotéza nebo hypotézy (2–4 na výběr); pro práci 1–2, možno však formulovat výzkumné otázky, event. jen výzkumný problém:

Jak vnímají lidé přírodu a jak se staví k environmentálním problémům?

Jaké faktory ovlivňují vnímání přírody a jakým způsobem konstruují představu o přírodě?

Liší se pohled na přírodu místních obyvatel a lidí, kteří ve zkoumané lokalitě trvale nežijí?

10. Metodologický postup: metody a techniky, které budou v práci použity:

V rámci metodologie použiji kombinaci kvantitativních a kvalitativních metod a to konkrétně dotazníkového šetření a polostrukturovaných rozhovorů.

11. Cíl DP (kromě ověření hypotéz a teoretického přínosu např. *praktický přínos, vypracování metodologie, základ pro řešení problémů v praxi* atd.):

Cílem této diplomové práce je přiblížit, jakým způsobem lidé vnímají přírodu a jak se staví k environmentálním problémům, přičemž se budu snažit určit, hlavní faktory a způsob jejich vlivu na konstruování představy lidí o přírodě. Na základě komparace skupiny místních obyvatel a chalupářů budu také zjišťovat, jestli je ve vnímání přírody a environmentálních problémů nějaký rozdíl a čím je způsoben.

Získané výsledky poskytnou popis současné situace ve většině lokalit, kde vedle sebe žijí místní obyvatelé a chalupáři a mohou přispět k lepšímu porozumění obou skupin v případě nějakých názorových střetů. Praktický přínos vidím i v samotném přiblížení způsobu různého vnímání přírody a určení faktorů, které naše vnímání ovlivňují.

12. Čím budou rozšířeny dosavadní znalosti (vědecká „přidaná hodnota DP“):

Přidanou hodnotou práce bude přiblížení a podrobný popis skutečnosti, že existuje mnoho pohledů na přírodu a široká škála různých faktorů, která naše vnímání přírody konstruuje. Zároveň budou dosavadní znalosti v této oblasti rozšířeny i o výsledky výzkumu vzniklé komparací skupiny místních obyvatel a chalupářů, čímž se v předchozích diplomových pracích nikdo detailněji nezabýval.

13. Jaké bude (bude-li) jejich *teoretické* zobecnění a přínos:

Nepředpokládám, že by tato diplomová práce přinesla nějaké zásadní teoretické poznatky.

14. Struktura DP (*předběžný obsah – názvy oddílů a kapitol*):

1. ÚVOD

2. TEORETICKÁ ČÁST

a. Člověk v dnešní společnosti a jeho soužití s přírodou

b. Vnímání přírody a faktory, které se na něm podílejí

c. Dichotomie městského a vesnického stylu života

d. Specifika života v oblastech sousedících se zvláště chráněnými územími

3. PRŮBĚH VÝZKUMU
 - a. Kvantitativní a kvalitativní výzkum
 - b. Cíle výzkumu
 - c. Výběr respondentů
 - d. Metody sběru dat
 - e. Způsob analýzy dat
 - f. Etika výzkumu
4. ANALÝZA DAT
 - a. Představení populace zkoumaných respondentů
 - b. Pohled respondentů na vnímání přírody a environmentální problémy
 - c. Příroda očima místních a chalupářů
 - d. Zajímavosti
5. ZÁVĚR
6. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ
7. PŘÍLOHY

15. Předběžná bibliografie k tématu:

- Bauman, Zygmunt. 2005. *Individualizovaná společnost*. Praha: Mladá fronta.
- Beck, Ulrich. 2004. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství
- Katřínák, Tomáš. 2004. *Odsouzení k manuální práci: vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*. Praha: Slon.
- Lipovetsky, Gilles. 1999. *Soumrak povinnosti*. Praha: Prostor.
- Macnaghten, Phil, John, Urry. 1998. *Contested Natures*. London: Sage Publications.
- Možný, Ivo. 2002. *Česká společnost. Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Praha: Portál.
- Petrusek, Miloslav. 2006. *Společnosti pozdní doby*. Praha: Sociologické nakladatelství.

16. Předpokládaný vedoucí DP:

Mgr. et Mgr. Arnošt Novák

17. Důvod volby tématu (dosavadní znalosti, zázemí, praxe a zájem studenta):¹

Toto téma mě zajímá, protože pomůže odhalit rozmanitost lidského vnímání přírody na základě určitých zkušeností jedinců, způsobu života a ostatních faktorů, které se více či méně podílejí na konstrukci našeho obrazu o světě a konkrétně pak o přírodě. Setkává se zde mnoho sociologických konceptů, se kterými jsem již v minulosti v rámci různých projektů na oboru Sociologie pracovala a to jak teoreticky, tak i prakticky při realizování výzkumů. Konkrétně se zde objevuje například dichotomie vesnického a městského způsobu života, koncept postmoderní společnosti, identity, cizince, hodnotový systém lidí a jeho přeměna v současné společnosti a přitom jde o téma, které spadá do oblasti zájmu sociální a kulturní ekologie.

Jinonice 30. dubna 2013

diplomant

vedoucí DP

vedoucí katedry SKE

¹ nepovinné

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila pouze uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a v elektronické databázi vysokoškolských kvalifikačních prací a v souladu s autorským právem používána ke studijním účelům.

V Praze dne 24. června 2014

Iva Nováková

Poděkování

Děkuji vedoucímu mé diplomové práce panu Mgr. et Mgr. Arnoštovi Novákovi za trpělivost, myšlenkové vedení práce, cenné připomínky a rady, které byly nezbytné k jejímu úspěšnému dokončení.

Obsah

1 Úvod	1
2 Teoretická část	3
2.1 Člověk a jeho soužití s přírodou	3
2.1.1 Příroda jako sociální konstrukt	3
2.1.2 Vývojové etapy společnosti a pohled na přírodní svět	4
2.2 Sociální praxe při úvahách o přírodě	6
2.2.1 Diskurz ve světle každodenního života.....	8
2.2.2 Jedinec a jeho vnímání přírody	11
2.3 Významné oblasti současné společnosti a jejich proměna	13
2.3.1 Životní trajektorie	14
2.3.2 Rodina	16
2.3.3 Vzdělání	18
2.3.4 Zaměstnání	20
2.3.5 Volný čas	22
2.4 Společnost rizik a nejistoty	23
2.4.1 Současná situace – důsledky pro společnost.....	23
2.4.2 Důsledky pro přírodu	27
2.5 Mozaika obrazu přírody v souvislosti se sledovanou lokalitou	30
2.5.1 Příroda ve své rozmanitosti.....	30
2.5.2 Percepce přírodního světa	31
2.5.3 Význam času a prostoru	32
3. Příprava a průběh výzkumu	35
3.1 Cíle výzkumu	35
3.2 Výběr respondentů	35
3.3 Metody sběru dat	37
3.3.1 Kvalitativní metoda sběru dat	37

3.3.2 Kvantitativní metoda sběru dat	39
3.4 Způsob analýzy kvalitativních a kvantitativních dat	40
3.5 Etika výzkumu	41
4. Analýza dat	42
4.1 Představení populace místních obyvatel	42
4.2 Konstruování obrazu přírody očima místních lidí	44
4.2.1 Příroda jako konkrétní krajina.....	44
4.2.2 Příroda jako prožitek.....	46
4.2.3 Příroda jako užitek	49
4.3 Hrozby pro přírodu	51
4.3.1 Výchozí situace	51
4.3.2 Lokální ekologické problémy	53
4.3.3 Globální ekologické problémy.....	56
4.4 Představení populace chalupářů.....	58
4.5 Příroda z perspektivy chalupářů.....	59
4.5.1 Příroda jako relax	59
4.5.2 Příroda jako zdroj.....	62
4.6 Problémy přírodního světa jako celku	64
4.7 Komparace populace místních obyvatel a chalupářů ve vztahu k přírodě.....	67
5 Závěr	71
6 Seznam použité literatury	75

1 Úvod

V současné společnosti se problematika přírody, její ochrany a zároveň i jejího ohrožení stává tématem, s nímž se v každodenním životě setkáváme stále častěji. Jak v médiích, tak ve veřejných debatách můžeme totiž pozorovat všudypřítomný důraz na stav a kvalitu životního prostředí, ekologické problémy lokálního i globálního charakteru, či diskuze zaměřené na přírodní katastrofy a roli člověka v rámci této problematiky. Na druhou stranu je však patrné, že vnímání přírody jako takové a přístup jedinců k ní může být u různých lidí zcela odlišný. Někteří se o danou problematiku zajímají a aktivně vyhledávají informace, či pokroky v rámci zmírnění dopadů lidské činnosti na přírodní svět, zatímco druzí nemají potřebu se v tomto případě angažovat a jejich přístup k otázkám přírody a její budoucnosti je spíše laxní. Kromě toho se pod samotným pojmem příroda skrývá mnoho významů, vlastností a podob, protože vnímání přírody lidmi se individuálně liší a je navíc utvářeno množstvím různých faktorů, jimž každý z nás připisuje odlišný význam.

Z tohoto důvodu se ve své práci zaměřuji na popis vnímání přírody očima dvou různých skupin lidí žijících v jedné lokalitě, přičemž se snažím identifikovat faktory, které tento popis ovlivňují. Jedná se konkrétně o skupinu místních obyvatel a skupinu chalupářů, kteří žijí v oblasti Lipka a jejím okolí, respektive v oblasti Lipka a Michlova Hut'. Jedním z faktorů pro výběr daného téma a sledované oblasti byla také skutečnost, že se tato šumavská lokalita nachází v Chráněné krajinné oblasti Šumava a v blízkosti Národního parku Šumava, což se svým způsobem promítá do života zde žijících lidí. Zároveň však ve sledované oblasti nevznikla žádná skupina či iniciativa, která by prosazovala své názory a jednotně se vyjadřovala k aktuálním environmentálním problémům na Šumavě. Očekávala jsem tedy názorovou variabilitu lidí na vnímání přírody, jenž je do jisté míry ovlivněno jejich vztahem k dané lokalitě a dalšími faktory, které mají pro jednotlivce individuální význam.

Diplomovou práci jsem rozdělila do dvou hlavních částí, přičemž první část je zaměřena na teoretický popis vnímání přírody, faktorů podílejících se na konstruování obrazu přírodního světa a pohled na environmentální problémy v souvislosti se současným vývojem společnosti. V druhé části se následně věnuji přiblížení průběhu mého vlastního výzkumu a detailnímu popisu jeho jednotlivých částí, které zahrnují nejen obecné představení sledované populace místních obyvatel a chalupářů, ale obsahují i konkrétní popis obrazu přírody oběma skupinami, identifikaci hlavních faktorů které jejich vnímání

ovlivňují a v neposlední řadě se zde zabývám také otázkou lokálních a globálních ekologických problémů. Vlastní sběr dat sloužící k identifikaci závěrů proběhl prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů a dotazníkového šetření provedeného u obou skupin lidí žijících v této lokalitě, čili u skupiny místních obyvatel a v rámci populace chalupářů.

Cílem mé diplomové práce je přiblížit, jakým způsobem lidé v současné době vnímají přírodu a identifikovat hlavní faktory s ohledem na způsob jejich vlivu na konstruování představy lidí o přírodě. Zároveň se snažím o přiblížení postojů lidí k environmentálním problémům, k čemuž mi bude sloužit porovnání výpovědí skupiny místních obyvatel a skupiny chalupářů žijících v e sledované lokalitě. Pro realizaci výzkumu jsem vybrala lokalitu Lipka a Michlova Huť, jakožto oblast, která se nachází v rámci CHKO Šumava a ve které pospolu žijí místní obyvatelé společně s chalupáři. Právě na základě komparace skupiny místních obyvatel a chalupářů mě také zajímá, jestli je ve vnímání přírody a environmentálních problémů nějaký rozdíl a čím je případně způsoben. Kromě toho popisuji také skupinu místních obyvatel a chalupářů, abych získala ucelený pohled na jejich vnímání přírody a faktory, které jej nejvíce ovlivňují v rámci obou zkoumaných populací respondentů.

2 Teoretická část

2.1 Člověk a jeho soužití s přírodou

V současné době se setkáváme s trendem, kdy se v médiích i v každodenním životě lidí, kromě člověka jako takového a jeho role v soudobém světě, stále častěji objevuje i téma přírody. Obvykle je to ve spojitosti s jejím ohrožením, nebo naopak nutnou ochranou, přičemž se většinou klade důraz na její důležitost, význam, krásu a jedinečnost. V této klasifikaci hraje hlavní úlohu právě člověk, prostřednictvím jehož smyslů, hodnot a způsobu vnímání dochází k hodnocení a vlastnímu ocenění přírody.

Pokud budeme tedy brát v úvahu jako hlavního aktéra lidskou bytost a její vztah k přírodnímu světu, pak musí být celkem jasné, že vnímání přírody a její hodnoty se bude odvíjet a měnit s jedinečností každého z nás. Lidská společnost je totiž složena z individuí, kteří se jakožto lidstvo prostřednictvím svých schopností neustále vyvíjejí po fyzické, mravní, rozumové i politické stránce, ačkoliv tato změna nutně nemusí znamenat zlepšení či pokrok [Comte 1927: 118 - 119]. Vliv, který může utvářet osobnost člověka v celistvosti jeho myšlenek, názorů a postojů, asi nejvíce souvisí s uspořádáním a mravními hodnotami společnosti, a proto je nutné popsat nejprve vztah člověka a přírody v souvislosti se změnou společnosti od její tradiční formy přes moderní fázi až po současnou společnost, jejíž hlavní hnací silou je konzum.

2.1.1 Příroda jako sociální konstrukt

Každá etapa vývoje společnosti má určité charakteristické rysy, které se svým způsobem odrážejí na vztahu k přírodě a jejím vnímání. Představa přírody je totiž sociálním konstruktem, protože je tvořena prostřednictvím lidského sociálního světa, do kterého se vždy promítají sociální zkušenosti konkrétních lidí [Williams 1980: 69 - 73]. S vývojem společnosti pak logicky dochází i ke změně těchto zkušeností a komplexu sociálního prostředí, což se společně s individuálními hodnotami jedinců následně projevuje na interpretaci toho, co pro nás příroda znamená a jak konkrétně přírodní svět vnímáme.

Význam společenských změn a hodnotového systému společně s daným řádem společnosti určuje náš vztah k přírodě. V současné době sice převládá důraz na konzumní individualistickou společnost, jejíž členové jsou zvyklí klást své potřeby nad ostatní prvky okolního světa. Na druhou stranu bychom si však měli uvědomit skutečnost, že příroda a

společnost jsou dvě entity, které nelze chápat odděleně jako izolované složky. Naopak by se dalo spíše říct, že příroda a společnost tvoří dva vzájemně propojené celky. Podobnou skutečnost, že současné ekologické problémy nemohou být jasně pochopeny či vyřešeny bez resolutního vypořádání se s problémy uvnitř společnosti, zmiňuje ve svém díle i Bookchin [1993]. Komplexní pohled na přírodu v souvislosti s vývojem společnosti se tak zdá nutným předpokladem pro popis vzájemného působení člověka a přírodních sil.

Podobný důraz na poznání prvků společnosti v souvislosti s přírodním světem jako takovým popisuje ve svém díle i Daniel Bell, který však dělí společenské vlivy na ekonomické, kulturní a politické. Uvedené oblasti společnosti jsou ve své podstatě vzájemně nesourodé a mají dokonce i odlišný rytmus změn, který je následně zdrojem společenských rozporů, jež formují myšlení lidí a podílejí se na konstruování žebříčku hodnot určujícího jejich vzájemné chování [Bell 1999: 37 - 38]. Při popisu vývoje společnosti v jejích jednotlivých etapách se tak musíme věnovat oblasti rodiny, státu a církve společně s ekonomickými, kulturními i politickými vlivy. Tyto oblasti a společenské vlivy totiž budou tvořit základ pro porozumění vývoje vztahu člověka k přírodě.

2.1.2 Vývojové etapy společnosti a pohled na přírodní svět

V tradiční společnosti patřilo mezi dominantní prvky náboženství, protože sjednocovalo lidi a uplatňovalo pravidla, prostřednictvím kterých docházelo k dodržování základních povinností a zachování morálky [Lipovetsky 1999: 26 - 27]. Lidé si tak v porovnání s dnešním životním stylem jedinců více uvědomovali důsledky svého jednání na konkrétních příkladech, protože je mohli pozorovat v každodenním životě, do kterého se přirozeně promítaly i náboženské normy. Kromě toho se většina z nich zabývala povoláním, jenž bylo přímo závislé na přírodě a jejích zdrojích, což můžeme vidět na velkém využívání lesů a půdy. Lidé byli tedy podle Nátra [2011] přirozenou součástí přírody, ačkoliv v důsledku rozvoje řemesel a vzniku zemědělství měnili krajinný ráz mnohdy i na rozsáhlých územích [Nátr 2011]. V tomto typu společnosti se zároveň kladl důraz na osobní vztahy, důležitost neformálních skupin, tradici, zvyky a celkovou pospolitost společnosti [Jodl 1965]. Členové společnosti tak předávali svůj hodnotový systém dalším generacím a podobně se dědilo i povolání většinou závislé na kvalitě přírody a množství jejích zdrojů. Z tohoto důvodu bylo v zájmu všech se stále snažit žít s

přírodou v jakési symbióze, protože lidé si velmi dobře uvědomovali, že jsou na ní závislí a potřebují ji ke svému přežití.

S příchodem moderní doby došlo k odpoutání morálky od náboženství a hlavní motivací k dodržování povinností a určitého řádu byla víra v pokrok společnosti. Lipovetsky [1999] poukazuje v této souvislosti na skutečnost, že v daném období se hojně začal používat výraz „musíš“, který měl zajistit individualistické společnosti zlepšení životního stylu. Došlo tak například k zavedení mnoha zákonů, vznikly spolky zajišťující udržení morálních hodnot, kladl se velký důraz na výchovu dětí a úctu k rodičům [Lipovetsky 1999]. Vztah k přírodě se nezměnil v tom, že byla stále vnímána především jako zdroj poskytující lidem vše potřebné pro jejich přežití, ale transformace přece jen nastala a to v intenzitě čerpání jejích zdrojů.

Rozvojem vědy a techniky ruku v ruce s příchodem průmyslové revoluce totiž zároveň došlo k výrazné dominanci člověka nad přírodou. Záběr půdy, využívání fosilních paliv a kácení lesů probíhalo ve velkém měřítku a navíc začala být příroda nejen poškozována, ale v důsledku rozvoje průmyslu také znečišťována [Nátr 2011: 22 - 23]. Masivní využívání přírody souviselo tedy do jisté míry i se změnou pohledu společnosti, která byla hnána vidinou pokroku v oblasti průmyslu, používala instrumentální racionalitu, povolání lidí již nebylo bezprostředně závislé na přírodě a někteří dokonce ztratili přímý kontakt s přírodním světem, protože jim blahobyt této formy společnosti poskytl vše potřebné již ve formě produktů. Vztah mezi člověkem a přírodou byl tak do jisté míry odosobněný, k čemuž přispěla i výrazná dominance lidí nad přírodním světem.

S posunem společnosti do její současné postmoderní podoby, také často nazývanou jako postmoralistní, dochází k situaci, kdy téměř všechny ctnosti nabyté v moderní společnosti ztrácejí svůj význam. Pomalu se vytrácí nejen velící autorita, ale také motivace k tomu, aby byla dodržována alespoň základní morální pravidla. Povinnost je pak podle Lipovetského [1999] spíše považována za svobodné rozhodnutí a kromě subjektivních práv jedinců zde svou úlohu hraje zejména touha po štěstí, konzumu, rozkoši, volném čase a to vše s velkým důrazem na individualismus [Lipovetsky 1999]. Ve vztahu člověka a přírody můžeme pozorovat dvě protichůdné tendence. Na jednu stranu se totiž projevuje narůstající individualismus, lhostejnost k věcem, které se nás přímo netýkají a jakási odosobněnost od problémů vnějšího přírodního prostředí. Současně však pozorujeme rozšíření množství a aktivity ekologických sdružení, větší zájem běžných spotřebitelů o biopotraviny či

biomateriály a celkově intenzivní apel na naše chování v souvislosti s neblahými následky, které se projevují ve sféře přírody.

Do stavu našeho vnějšího prostředí a přírody jako takové se totiž velkou měrou promítají nezamýšlené důsledky lidského jednání jako následky nedostatku adekvátních znalostí situace, lidského či vědeckého omylu, nebo bezprostředního nezájmu o danou věc [Merton 2000: 124 - 125]. Když k této skutečnosti připočítáme i přístup současné společnosti, ve které za veškeré problémy jedince mohou pouze jeho individuální chyby, s každým novým rozhodnutím a větší svobodou sílí pocit nejistoty a i dnešní vládnoucí elita se snaží vyhnout zodpovědnosti, pak se v tomto směru jen těžko hledá nějaká pozitivní vize do budoucna [Bauman 2005]. Vztah člověka k přírodě se změnil, protože jsme na ní sice stále závislí, ale mnohdy si tuto skutečnost vůbec neuvědomujeme. Přílišný individualismus, svoboda a všudypřítomná možnost konzumu nám nabízejí až přehnaný pocit neohroženosti, který se projevuje právě v našem chování k přírodě a vnímání ekologických problémů.

Nemůžeme se proto divit, že si ekologicky smýšlející lidé dali za úkol donutit ostatní k určité zodpovědnosti, což činí hlavně prostřednictvím médií, ve kterých se čím dál tím více objevují snímky a články o ekologických katastrofách, informace o čerpání přírodních zdrojů a šokující záběry všeho druhu společně s odkazem na poučky a doporučení, co by lidé měli dělat, aby se vyhnuli devastaci přírody. S odkazem na knihu Soumrak povinnosti [Lipovetsky 1999] se však zdá, že tento apel nemá přílišný úspěch při přístupu individualistické společnosti k přírodě, protože většina lidí nepřehodnotila své chování, ani nepozměnila životní styl s ohledem na budoucnost životního prostředí pro následující generace [Lipovetsky 1999]. Došlo spíše jen k situaci, kdy byl konzum nahrazen jakousi jinou formou spotřeby, a to ekokonzumem. *„Každodenní ekologická morálka je minimalistická. Nikomu nepředepisuje zapomenout na sebe sama či obětovat se – pouze žádá přestat s plýtváním a konzumovat méně nebo lépe.“* [Lipovetsky 1999: 241] Je proto tedy na místě se ptát, co pro nás příroda v současném světě znamená, jakou má hodnotu a do jaké míry si uvědomujeme naši závislost na jejích zdrojích.

2.2 Sociální praxe při úvahách o přírodě

Při popisu jednotlivých fází společenského vývoje v souvislosti se zaměřením se na rozvoj člověka jako bytosti, která má svá specifická přání a potřeby, zřetelně vidíme podobnosti i odlišnosti lidského jednání v dílčích vývojových stupních společnosti.

Podobnost je patrná zejména v tom, že člověk se v každé vývojové etapě společnosti snažil nějakým způsobem přežít a k tomu využil všeho, co mu v tu chvíli bylo nabídnuto a to jak ze strany přírodních zdrojů, tak z hlediska sociálních vazeb. Naproti tomu hlavní odlišnost pramení spíše z postupně slábnoucího přímého kontaktu mezi přírodou a člověkem, kvůli kterému si lidé přestali uvědomovat rozsah svého působení a kvůli němuž se v současné době potýkáme i s mnoha problémy, které jsou často způsobeny právě nezamýšlenými důsledky lidského jednání.

Chování k přírodě a vztah k ní je tedy do jisté míry determinován všeobecně platnými společenskými normami a přístupem, který je konkrétní společností preferován. Tento vztah k přírodnímu světu se může lišit u jednotlivých sociálních skupin jak historicky, tak kulturně. Podle Bergera a Luckmanna [1999] se totiž proces stávání se člověkem děje ve vzájemné interakci přírodního a sociálního prostředí, což znamená, že lidství jako takové je socio-kulturně proměnlivé. Kromě toho má každá společnost soubor vědění, který řídí, předepisuje a předurčuje veškeré chování jejích členů a tento soubor obecně platných pravd o realitě je lidem vštěpován v průběhu procesu socializace jako objektivní pravda [Berger, Luckmann 1999: 63 - 69]. Na druhou stranu si však musíme uvědomit, že ve vztahu mezi člověkem a přírodou hraje velkou roli i individuální přístup utvořený na základě hodnot, postojů a vlastní zkušenosti každého z nás. To přímo souvisí i s individualizací jedince, která v praxi vlastně představuje stav, kdy si každý člověk svůj život tvoří jako individuální příběh.

Vše se podle Baumana [2005] totiž odvíjí od skutečnosti, že v současné společnosti sílí předpoklad, že za veškeré problémy, které se člověku přihodí, mohou pouze jeho vlastní chyby a on sám je zodpovědný za vývoj své životní dráhy. Danou situaci potvrzují i nejvíce ceněné lidské vlastnosti současné doby, mezi které patří mobilita, flexibilita, volný pohyb, okamžitá přizpůsobivost a neustálá reinkarnace [Bauman 2005]. Zdá se, že v současné době tedy žijeme v podmínkách, kdy jsme velkou měrou ovlivněni normami a konvencemi naší společnosti a současně se potýkáme se sílícím tlakem na individuální přístup k vlastnímu životu.

Na základě toho vidíme, že člověk je ve svém životě opravdu ovlivněn jak normami společnosti, ve které se pohybuje, tak i vlastními zkušenostmi a prožitky, s nimiž se setkává v rámci utváření svého individuálního životního příběhu. Dá se tedy očekávat, že i v přístupu k přírodě a ve vnímání přírodního světa jako celku se budou výrazně projevovat tyto dva základní jevy současné společnosti. Autoři Macnaghten a Urry [1998] souhrnně

označují zmíněné působení na člověka, pod kterým se skrývají veškeré vlivy každodenního života, pojmem sociální praxe. Dále pak zdůrazňují, že právě konkrétní sociální praxe je hlavním činitelem, který produkuje, reprodukuje a celkově se podílí na různém vnímání přírody a na skutečnosti, že jí přisuzujeme různé hodnoty [Macnaghten, Urry 1998]. Význam bližšího poznání všech zásadních částí skrývajících se pod výrazem sociální praxe se tak zdá být nutným předpokladem k porozumění vztahům mezi jednotlivci a přírodním prostředím. Macnaghten a Urry [1998] zmiňují jako základní prvky sociální praxe podílející se na vytváření představy o přírodě diskurz, tělesnost, prostor, čas a v neposlední řadě zahrnují také modely lidské aktivity či koncept rizik a důvěry. A právě tyto prvky bude nutné v následujících kapitolách blíže představit, abychom si uvědomili, jaký způsobem je v dnešní době utvářena naše představa o tom, co znamená příroda a co vše lze považovat za přírodní.

2.2.1 Diskurz ve světle každodenního života

Při promýšlení vztahu mezi každodenní realitou lidí a způsobem, jakým se vyjadřují k běžným problémům, či zásadním otázkám na své životní dráze se vždy setkáme s problematikou diskurzu. Mezi nejvýznamnější autory zabývající se ve svých dílech právě tímto konceptem patří Michel Foucault, jenž jej vymezil jako způsob uvažování a vypovídání o něčem, za kterým se skrývá ucelený komplex vědění. Dalo by se říct, že je to podoba reprezentace určitého jevu, která definuje formu vědění, sociální subjekt a v neposlední řadě také identitu tohoto subjektu. Michel Foucault chápe tedy diskurz jako výpověď či jako způsob prezentace nějakého objektu [Foucault 2002]. Typickou vlastností diskurzu je pak jeho proměnlivost v čase a vymezení prostřednictvím čtyř základních pravidel, která zahrnují zásady pro formování objektu, artikulačních modalit, pojmů a strategií [Foucault 2002]. Podle Foucaulta jde tedy o způsob prezentace proměnlivé v čase, která se odvíjí od kontextu určité situace.

Dalším významným představitelem je Norman Fairclough, který navázal na Michela Foucaulta a definoval diskurz jako způsob produkce, distribuce a interpretace textu. Za text je přitom považována jakákoliv událost, promluva či projev jednotlivce. Zároveň je tento text vázán na určitou sociální praxi a jeho smysl je možné pochopit pouze prostřednictvím konkrétního diskurzu [Fairclough 1992: 55 - 61]. Diskurz pak v praktickém využití představuje ucelený systém pravidel a přesně stanovených kroků, které nám dávají jakýsi návod, jak produkovat, distribuovat a interpretovat text. Podle Fairclougha pojetí diskurzu

jako takového přitom představuje trojdimenziální model, v jehož jádru se skrývá diskurz jako text obklopený diskursivní praxí a následovaný sociální praxí, která představuje nejobecnější úroveň modelu a je zároveň diskurzem ovlivněna [Fairclough 1992]. V souvislosti s přírodou a přírodním světem znázorňuje diskurz vlastně způsob, jakým je tato entita představována společností v médiích a jako taková prezentována ve veřejném prostoru. Současně si však musíme uvědomit, že produkce a interpretace textu jsou ovlivněny i zkušenostmi a předpoklady určitého člověka.

Ve skutečnosti se tento fakt projevuje v závislosti na konkrétním kontextu tak, že jeden člověk přikládá textu nějaký význam, když ho produkuje, zatímco někdo jiný mu při interpretaci přisoudí význam, který může být zcela odlišný. Fairclough v této souvislosti zdůrazňuje, že význam textu je závislý zejména na zkušenostech a očekávání aktéra, přičemž neopomíjí ani znalost jazyka, hodnotový systém člověka či názory daného jedince [Fairclough 1992: 19 - 21]. Interpretace zpráv o přírodních jevech, ekologických katastrofách či environmentálních problémech tak může u různých lidí vyvolat zcela odlišnou reakci v závislosti na jejich konkrétních sociálních podmínkách, praktických zkušenostech či prostředí, ve kterém žijí.

Při představení diskurzu však nesmí být opomenuta ani role médií jako prostředku, skrze který nám jsou podávány informace různého typu a významu v každodenním životě. Mediální sdělení na nás působí neustále a to v současné době zejména prostřednictvím rádia, televize, novin, časopisů či reklamních sdělení, tedy masových médií, která nám umožňují komunikovat ve velkém měřítku. Jejich role je v každodenním životě lidí dokonce tak velká, že většina společnosti by si bez médií již neuměla svůj život ani představit. Právě média jsou totiž důležitým prostředníkem, který pomáhá jedinci v moderním světě poznávat své okolí v podstatně širším měřítku, a zároveň nacházet nové souvislosti a sdílet různé informace, normy či hodnoty s ostatními členy společnosti [Bauman 2010: 16 - 17]. Vliv masových médií na jednotlivce ve společnosti je tedy velmi výrazný a tak odlišný, že důsledky mediálních sdělení není možné dopředu jednoznačně předpovědět. McLuhan [2008] v této souvislosti dokonce mluví o tom, že všechna média mají na člověka a společnost závažný vliv a to výhradně sama o sobě a bez ohledu na obsah, jenž lidem přináší. Lidé si však toto působení médií primárně neuvědomují a běžně neuvažují o mediálních prostředcích jako o nástrojích, kterými je možné ovlivnit názory ostatních, vytvořit určitý obraz reality, nebo dokonce ovlivnit individuální vývoj jedinců.

S rozvojem postmoderní společnosti a s ní související elektronickou kulturou se do popředí dostává i role elektronických médií v současném světě. Zatímco v minulosti mělo působení médií na člověka spíše postupný charakter, což dovolovalo jedincům do jisté míry vstřebat a zmírnit jejich dopady, v současné společnosti elektronického věku můžeme mluvit o okamžité komunikaci, jenž je bezprostředně následována přeměnou kultury, hodnot a mezilidských vztahů [McLuhan 2008]. Tento vývoj se samozřejmě projevuje na celé společnosti, protože nastává situace, kdy se jeden jedinec stává propojený s jiným jedincem prostřednictvím elektronických médií, vytvářejí mezi sebou rychlé komunikační kanály a zároveň se sami stávají participanty globálních událostí. Dalo by se vlastně říct, že elektronická média udávají krok současné společnosti a jako takovou ji do jisté míry i definují. Lidé se cítí být přímou součástí aktuálního dění kolem sebe, sledují okolí a reagují na podněty prostřednictvím elektronických médií, jenž formují jejich svět.

V každodenním životě si tedy lidé neuvědomují vliv masových médií, které denně používají, na jejich individualitu, osobnost a utváření vlastních úsudků. Spíše je vnímají jako prostředek, díky němuž jsou spojeni s okolním světem a aktuálním děním. Masová média však ovlivňují naše postoje a podílejí se na utváření názorů každého z nás, protože poskytují informace, znalosti a podávají interpretovaný obraz reality. V tomto smyslu můžeme mluvit dokonce o vytvořené realitě, čili tzv. hyperrealitě, kterou Baudrillard vysvětluje jako jakýsi nový obraz reality. Jde konkrétně o novou realitu vytvořenou prostřednictvím médií, kdy dochází k prolínání každodenního lidského chování s mediálními vjemy (simulakry), jenž nejsou zakotvené v realitě, protože odvozují svůj význam od obrazů, které už v originálu neexistují [Giddens 1999: 374]. A právě v tomto smyslu jsou média zákeřnými prostředky, které mohou způsobem sdělení informací a variabilitou interpretací reality manipulovat s příjemci informací.

Téma přírody a environmentálních problémů se tak může prostřednictvím mediálního prostoru stát hlavním námětem k diskuzím v běžné komunikaci lidí, nebo může být naopak prezentováno jako méně významné v porovnání s ostatními problémy současné společnosti. Macnaghten a Urry [1998] z tohoto hlediska roli médií vnímají jako zásadní, protože média určují, jak lidé rozumí environmentálním problémům, k čemuž využívají způsob a formu šíření zpráv, rozsah podávaných informací veřejnosti, a v neposlední řadě hrají samy o sobě významnou roli při aktivním nastolování environmentální agendy. Logicky z toho pak vyplývá, že pokud mají mediální sdělení tak velký vliv na utváření

našich názorů a představy o okolním světě, pak budou hrát významnou roli i při formování postojů společnosti při řešení environmentálních problémů a vnímání přírody jako takové.

2.2.2 Jedinec a jeho vnímání přírody

Při diskutování o environmentálních problémech a přírodním prostředí však nesmí být opomenuta příroda jako entita sama o sobě a způsob, jakým ji lidé vnímají. V této oblasti je nutné zaměřit pozornost opět na hodnotové a kulturní změny, kterými člověk v průběhu vývoje společnosti od její tradiční až po postmoderní podobu prošel. V tradičním typu společnosti byli lidé z dnešního pohledu považováni za součást přírody, ačkoliv se podíleli svou činností na změně krajinného rázu a naučili se využívat přírodu či její produkty ke svému užitku [Nátr 2011: 24 - 26]. Při každodenním kontaktu s přírodním světem si totiž navykli na jeho podobu a vnímali změny související se střídáním ročních období i s důsledky lidské činnosti mnohem více než lidé, kteří nejsou s přírodním světem v bezprostředním kontaktu. Je možné vlastně říct, že na ně příroda působila přímo prostřednictvím jejich smyslů, s ohledem na prostor, ve kterém žili, a v neposlední řadě hrálo roli i aktuální roční období. Na základě toho si pak každý člověk utvořil svoji vlastní zkušenost, jenž byla souhrnem konkrétních prožitků získaných během každodenního kontaktu s přírodou.

Význam lidského smyslového vnímání společně s časem, prostorem a vlastními zkušenostmi jedinců zdůrazňují při ztělesnění přírody a její roli v běžném životě lidí i autoři Macnaghten a Urry [1998]. Ti upozorňují na skutečnost, že právě kombinace těchto prvků a jejich působení v kontextu každodenního života lidí je klíčem k poznání toho, jak konkrétní jedinci vnímají přírodu a co všechno pro ně znamená [Macnaghten, Urry 1998]. Z tohoto zjištění je tak patrné, že pokud se bavíme o přírodě jako takové a přírodním světě, pak bychom měli zohledňovat jeho mnohost, variabilitu a proměnlivost s ohledem na vlastní empirické zkušenosti lidí. V běžné řeči se sice používá pojem příroda jako takový, ale všechno, co si pod ním člověk představí je již závislé na jeho poznacích a vlastních zkušenostech, na základě kterých interpretuje přírodní svět a environmentální problémy. Odlišné vnímání přírody je však kromě výše zmíněných atributů ovlivněno i kulturou, či příslušností člověka k určitým sociálním skupinám [Macnaghten, Urry 2000]. S kulturou je totiž spojen systém hodnot, norem a pravidel určité společnosti, se kterou je člověk již od narození v neustálé interakci.

Se společenským vývojem současně probíhá rozvoj kultury a hodnotového systému, který se projevuje ve všech sférách lidského života, takže i ve sféře vnímání přírody. Moderní společnost lidem nabídla vidinu pokroku a prostřednictvím systému práce a důrazu na řád je motivovala k dodržování určité morálky, která jim měla zajistit lepší budoucnost [Lipovetsky 1999]. V takovém prostředí zbylo málo prostoru pro promýšlení vztahu mezi člověkem a přírodou, nebo pro aktivity spojené s jejím navštěvováním ve volném čase. Lidé podřizovali svůj životní styl práci a přizpůsobovali se požadavkům, které na ně moderní společnost měla. Byli velmi motivováni a orientováni na pokrok v oblasti práce, a proto se dá očekávat, že i jejich smyslové vnímání bylo touto sférou ve velké míře ovlivněno.

Kromě toho v tomto období dochází k rozvoji kapitalismu, který se vyznačuje změnou společenského systému. Konkrétně pak jde o to, že při interakci společnosti s vnějším prostředím si lidé osvojovali přírodu prostřednictvím výroby, cílové hodnoty společnosti byli odvislé od výrobních sil či stupně systémové autonomie a v neposlední řadě byla celková úroveň vývoje společnosti determinována institucionálně danou kapacitou učení [Habermas 2000]. Při zohlednění atributu času, prostoru a vlastních zkušeností lidí souvisejících s přírodou, kterou jedinci získali v této vývojové fázi společnosti pak není divu, že lidé vnímali přírodu převážně jako zdroj obživy. Podle Nátra [2011] tak byla příroda v důsledku tohoto přístupu a rozvoje průmyslu velmi poškozována a znečišťována.

Na základě těchto poznatků se dá očekávat, že způsob vnímání přírody lidí v postmoderní době bude výrazně odlišný od způsobu, jakým lidé chápali přírodu v moderní vývojové fázi společnosti. V postmoderně totiž téměř všechny ctnosti a návyky nabyté v moderní společnosti ztrácejí svůj význam. V tomto období se klade důraz na subjektivní práva každého člověka, individualismus, konzum, štěstí a volný čas, přičemž chybí lidem autorita a motivace k tomu, aby dodržovali morálku [Lipovetsky 1999]. Vnímání přírodního světa tak bude zřejmě velmi variabilní, což je možné předpokládat právě na základě individuálního přístupu lidí k životnímu stylu, práci a přírodě jako takové.

Na jednu stranu se v této době totiž těší přízní spolky či aktivity podporující ochranu přírody, ale zároveň dochází k jakémusi odosobnění lidí od přírody v důsledku ztráty každodenního přímého kontaktu člověka s přírodním světem. Lidé v současné době navíc nemají pocit jistoty v žádné sféře svého života, narůstá potřeba neangažovat se, plánovat

krátkodobě a vyhýbat zodpovědnosti, či jakýmkoliv pevně stanoveným závazkům [Bauman 2005: 46]. Smyslové vnímání přírody jedinců tak bude ovlivněno mnoha atributy, které působí na jejich individuální způsob života. Vzhledem k proměnlivosti společnosti, mobilitě lidí a neustálým změnám není ani možné přesně odhadnout význam času a prostoru ve vnímání přírody. Vlastní zkušenosti jedinců jsou pak závislé na jejich individuálním přístupu k životu, způsobu výchovy, míře zodpovědnosti, volnočasových aktivitách a svůj význam zde bude hrát ještě kombinace dalších možných faktorů, které působí na konkrétního jedince v souvislosti s přírodou. Současná doba se vlastně vyznačuje tím, že není možné zobecnit přístup lidí k přírodě a odhadnout její hlavní význam pro soudobou společnost.

Kromě toho je nutné zohlednit při vnímání přírody současnou společností také životní styl jednotlivců a jejich aktivitu či zájem, který mají o dění ve svém okolí. Macnaghten a Urry [1998] v této souvislosti upozorňují na skutečnost, že významnou roli v přístupu k přírodnímu světu a jeho chápání představuje také rozsah lidské aktivity, pojetí rizika, důvěry a důležitým faktorem je i míra zodpovědnosti lidí. Je tedy evidentní, že způsob, jakým lidé vnímají přírodu a přírodní svět jako takový, závisí na mnoha faktorech souvisejících jak s obecným vývojem společnosti, tak s rozvojem osobnosti každého člověka.

Lidé navíc začínají pochybovat o společenském řádu, nejsou schopni dopředu odhadnout a ani kontrolovat budoucí důsledky svých činů a v důsledku globalizace dochází i ke snížení role prostoru a času, což je následováno všudypřítomným zvýšením pocitu životní nejistoty [Bauman 2005: 109]. Při takovém stavu je jen těžko možné odhadnout, jaký vztah mají lidé k přírodě, co pro ně znamená, jakou zodpovědnost cítí za důsledky lidské činnosti vůči životnímu prostředí, nebo jakou roli pro ně příroda hraje s ohledem na budoucnost. Pro lepší popis a komplexní poznání role přírody v životě současných lidí je proto nutné se detailně zabývat jednotlivými charakteristikami postmoderní společnosti a jejich působení popsat v kontextu společenských změn a přírodního světa.

2.3 Významné oblasti současné společnosti a jejich proměna

Současná doba je z hlediska vývojové fáze považována oproti dřívějšímu typu tradiční a moderní společnosti za nejvyspělejší a nejvíce dynamickou. Lidé jsou velmi flexibilní a reagují na společenské změny a veškeré novinky, které soudobá společnost přináší s téměř okamžitou rychlostí. Není proto divu, že schopnost reagovat na změny patří

mezi nejvíce ceněné způsobilosti současné doby. Na tento trend poukazuje i Bauman [2005], který mluví o krátkodobém trvání sociálních a pracovních vztahů, všudypřítomném důrazu na mobilitu a flexibilitu jedinců a zároveň vyzdvihuje i právě zmiňovanou okamžitou přizpůsobivost jako jeden z hlavních atributů stojících na vrcholu společenského žebříčku.

Požadované schopnosti a oceňované dovednosti jedinců tak mají vliv nejen na životní cyklus jako takový, ale projevují se poměrně silně i v jednotlivých sférách lidského života. Konkrétně se pak jedná o oblast rodiny, vzdělání, zaměstnání a pojetí volného času v souvislosti s odlišnostmi v životních biografiích jedinců, protože ve všech těchto odvětvích lidského života dochází oproti dřívějším formám společnosti k významným změnám. Ty se pak podílejí na vytvoření komplexního pohledu člověka na okolní svět. Bude tedy nutné je blíže popsat a představit jejich atributy, aby bylo možné zjistit význam a smysl, jaký má příroda pro současného člověka.

2.3.1 Životní trajektorie

Každá fungující společnost musí mít uznávaný systém pravidel a hodnot, který představuje její jednotící prvek a zároveň definuje společensky přijatelné chování, jehož model je nám od dětství předkládán jako vzor prostřednictvím procesu socializace [Giddens 1999: 62 - 64]. Náš způsob života je tak do jisté míry podřízen hodnotovému systému, který stanovuje, jak by měla naše životní dráha ideálně vypadat, aby odpovídala společensky uznávané normě. Podle Dannefer [2004] má klasická životní dráha tři základní složky, které představuje škola, práce a manželství. Ve svém důsledku to pak znamená, že lidé se nejprve zaměřují na studium, které je považováno za přípravnou etapu pro nástup do zaměstnání, a po zajištění finančních příjmů začínají uvažovat o rodině. S proměnlivostí pořadí a formy těchto životních složek se setkáváme právě v současné postmoderní společnosti, kterou Ulrich Beck označuje jako společnost druhé modernity. Tato společnost je charakterizována novými riziky, nejistotou, ale zároveň i nadějí v nepřetržitý vývoj a příležitost lidí svobodně si utvářet svůj život [Beck 2001].

V současné době tak dochází k destandardizaci životních drah, která se projevuje ztrátou důrazu na dodržování klasického modelu sousledných životních etap a experimentováním při utváření životní dráhy konkrétních jednotlivců. Daná změna životních drah přitom znamená ovlivnění veřejné i soukromé sféry lidské existence, čili profesního života stejně tak jako oblasti domácnosti a veškerými povinnostmi, které obě

sféry obnášejí [Dudová 2006]. Kromě toho Kreidl [2008] zmiňuje v souvislosti s proměnou životního cyklu lidí konkrétně partnerství, manželství a rodičovství, stejně jako vyzdvihuje souběžnou transformaci v oblasti vzdělávacích drah a pracovní kariéry.

Biografie jednotlivých lidí se tak liší dle jejich individuálního přístupu k životu a priorit každého z nás, ale zároveň se zde projevují i jisté společné rysy. Lidé mají volnost a prostor, aby uspěli v jednotlivých etapách své životní trajektorie podle toho, jak si ji sami poskládají, mohou studovat ve starším věku a soustřeďovat se na profesní dráhu ještě před dokončením studia, nebo se libovolně posouvat mezi rolí partnera, manžela či manželky a rodiče. Destandardizace tedy znamená, že životní dráha již nemá pevně daný a společensky přijatelný sled životních fází, ale závisí zcela na rozhodnutí jednotlivých individuí. Toto období individualizace a volnosti jedinců při rozhodování o svém životě však nese i jistá rizika, která jsou spojována s pocitem osamocení, nejistoty, závislosti na institucích a neustálými konflikty [Beck 2004].

Pokud budeme uvažovat o této situaci v souvislosti s pohledem na přírodní svět, pak je nutné si uvědomit, že destandardizace životních drah přináší výraznou změnu především v oblasti vzdělávání, které přispívá k celkové osvětě lidí. Způsoby a formy studia jsou totiž dnes velmi variabilní, školy umožňují vzdělání lidem téměř každého věku a v neposlední řadě nabízejí mnohem více studijních oborů a předmětů, než tomu bylo dříve. V důsledku toho se objevuje velké množství nestandardních vzdělávacích drah po lidi, kteří byli vlivem sociálních, ekonomických, kulturních či jiných důvodů ze studia obvykle vyřazováni [Schuetze, Slowey 2002]. Vznik takového množství nových oborů společně se zájmem lidí o studium ve všech věkových kategoriích tak nahrává i příznivějšímu prostředí pro rozšíření disciplín, které jsou zaměřené na poznávání přírody a její ochrany.

Podle Lipovetského [1999] navíc v postmoderní společnosti celkově sílí zájmy a ideály spojené s ochranou přírody, což je zapříčiněno rozmachem nových hodnot a environmentální etikou. Výjimkou tak nejsou lidé, kteří v této oblasti touží po rozšíření svých poznatků prostřednictvím různých kurzů, či doplnění svého středoškolského či vysokoškolského vzdělání při práci, během rodičovské dovolené, či v důchodovém věku. Destandardizace životní dráhy a s ní související vznik individuálních biografií jedinců se totiž řídí podle vlastních zájmů každého člověka, jeho systému hodnot, životních priorit a v neposlední řadě hrají velkou roli možnosti rozvoje osobnosti, které současná společnost lidem poskytuje [Kreidl 2008]. Variabilita životních trajektorií je tak spojena s novými způsoby seberealizace stejně významně jako s riziky, které obnáší svobodné rozhodování.

V oblasti vzdělávání však pozorujeme obrovský pokrok, protože se klade důraz na dostupnost vzdělání, jeho variabilitu, kvalitu a rozsah poznatků v různých oborech.

2.3.2 Rodina

Pojetí rodiny a její role se v současné době také oproti předchozím formám společnosti výrazně změnila. Jak již bylo výše zmíněno, spojení rodiny, manželství a povolání bylo totiž ještě v šedesátých letech v rámci životních biografí a plánů konkrétních lidí závazné, zatímco dnes není v důsledku širokých možností jedinců nic jistého [Beck 2005]. Současná rodina západní společnosti se vyznačuje několika charakteristikami, které určují její celkovou podobu a význam. Jedná se tedy o nukleární monogamní jednotku, která má obvykle patrilineární charakter a její klasický model je spojený s představou manželství založeného na romantické lásce [Giddens 1999: 157 - 158]. Reálné manželské svazky však dnes podléhají velké rozvodovosti, protože je stále více kladen důraz na osobní uspokojení v manželství, které je často spojeno s nenaplněnými očekáváními.

Rodina prošla v jednotlivých etapách vývoje společnosti rozsáhlými změnami, protože nejprve byla považována za nukleární jednotku, jejíž uskupení však nebylo založeno na tak silných emocionálních vazbách, které jsou jí přisuzovány dnes. Podle Giddense [1999: 156] bylo dokonce právo jedince na svobodnou volbu partnera podřízeno zájmům rodičů, rodinné vztahy se výrazně nelišily od vazeb k ostatním příbuzným a daná instituce neměla ani dlouhého trvání. S nástupem moderní společnosti dochází k jejímu zřetelnějšímu vymezení, důraz je kladen na mateřskou či rodinnou lásku a v neposlední řadě je zde významným předpokladem pro její fungování i soukromí a soustředění se na výchovu dětí [Giddens 1999: 168]. S ohledem na rozvoj moderní společnosti založené na kapitalistických vztazích a hodnotách však dochází k postupnému oddělení domácí a veřejné sféry, které úzce souvisí s rozdělením činností na ženské a mužské. Typicky ženská sféra působnosti je pak spojována se zajištěním fungování domácnosti a péčí o potomky, zatímco mužská oblast se vyznačuje působením ve veřejné sféře a důrazem na zaměstnání.

Nový životní styl industriální společnosti se následně projevuje snížením důležitosti domácích prací, ačkoliv tento druh prací vyžaduje rozmanitou škálu dovedností a schopností. Postupně dochází k tomu, že placená práce je považována za prostředek morálního sebezdokonalení člověka, zatímco neplacená práce ztrácí svou váhu a stává se

jakousi každodenní neviditelnou činností, kterou má vykonávat žena [Možný 2002: 94]. Oblast rodiny a výchovy dětí tak automaticky spadá do kompetence žen. S nástupem současné společnosti však sílí jejich touha po vlastní seberealizaci v oblasti profesního života a tedy placené veřejné sféry. Změny způsobené větším důrazem žen na uplatnění se na trhu práce a budování kariéry jsou samozřejmě spojeny také s postupnou proměnou rodinné sféry, která může přecházet od atomární rodiny až po současná nesezdaná partnerství či jiné formy vztahů, ve kterých nedominují základní principy tradiční rodiny jako je manželství, společná domácnost či děti. Na změnách rodinných strategií je tak možné velmi dobře pozorovat, jakým způsobem ovlivňuje větší odliv žen do veřejné sféry soukromou oblast života a uspořádání domácnosti.

V současné společnosti, kdy se rodina stává nástrojem k osobní realizaci a nespadá do ní nutnost rodičů zůstat spolu a obětovat pro ni svou osobní existenci [Lipovetsky 1999: 179], si lidé mnohem více uvědomují, jak je těžké vytvořit a udržet fungující harmonickou domácnost. Mužům a ženám by mělo jít v rámci společného soužití primárně o to, aby se společně podíleli na fungování rodiny, k čemuž potřebují sladění pracovního a osobního života. Je tedy žádoucí, aby dospěli k modelu, jenž bude zajišťovat jak fungující rodinu, tak celkovou spokojenost obou partnerů v profesním životě. Význam rodiny jako celku přesto v rámci některých původních funkcí klesá, protože rodina přestává mít výhradní postavení při výchově potomků a jejich vzdělávání. V důsledku povinné školní docházky a jejího velkého vlivu na žáky totiž roste důležitost vzdělávacího systému, který je hlavní institucí určující budoucí směřování studentů [Katrňák 2004].

Na příkladu pojetí rodiny je tedy zřetelně vidět, jak jsou lidé v současné době stále omezováni a utvářeni společenskými strukturami, ačkoliv si jejich přímé působení vůbec neuvědomují. Jednotlivec se snaží vymaňovat z tradičních vazeb a způsobu existenčního zabezpečení, přičemž se však podřizuje tlakům trhu práce, konzumu a v nich obsažených standardizacím a kontrolním mechanismům [Beck 2005]. V praktickém životě to pak znamená, že se lidé na jednu stranu osvobozují od klasických životních vzorců, přičemž jim možnost vlastní volby dává pocit svobodného a nezávislého způsobu života. Na druhou stranu se však proces individualizace pojí se ztrátou jistoty a hrozbou osamocení jedince ve společnosti, což jej nutí k tomu, aby se přizpůsoboval společenským strukturám, které ve skutečnosti již předem determinují jeho rozhodování a tím pádem i způsob života.

2.3.3 Vzdělání

Další významný prvek společnosti představuje oblast vzdělávání, jejímž hlavním úkolem je distribuce poznatků, reprodukce informací a začlenění jednotlivých lidí do společností uznávaného systému pravidel a hodnot. Kromě toho jde však o oblast, která je schopná reagovat na aktuální společenské potřeby a přizpůsobovat tak svou funkci specifickým požadavkům a potřebám společnosti. Z tohoto důvodu jde o oblast, jejíž působení nejvíce kopíruje dynamiku a charakter veškerých společenských změn či současných trendů. To lze pozorovat na příkladu soudobého hlavního smyslu vzdělání, jehož cílem je jeho praktická využitelnost uplatnitelná ve sféře zaměstnání, která umožní absolventům škol flexibilně reagovat na měnící se požadavky trhu práce [Keller, Tvrđý 2008]. V porovnání s dřívějšími podobami vzdělávacího systému jde tak o značnou proměnu jeho celkového významu pro člověka.

V tradiční formě společnosti bylo vzdělání umožněno pouze malému množství lidí a pojilo se s poznáním okolního světa a získáním vědomostí, které bylo založené na vlastním zájmu lidí o zvýšení jejich znalostí. Představovalo hodnotu samo o sobě a status vzdělaného člověka znamenal privilegované společenské postavení, které bylo studovaným lidem zaručeno obvykle po celý život. Vzdělání bylo tedy považováno za velmi vzácné a měla k němu přístup pouze úzká skupina lidí, která jej nahlížela jako komoditu zaručující vysoké společenské postavení [Keller, Tvrđý 2008: 65]. Širší veřejnost k němu běžně neměla přístup, a proto získané vzdělání reprodukovalo sociální nerovnosti a zaručovalo jasné uspořádání stálého společenského systému.

S rozvojem moderní společnosti roste potřeba většího množství vzdělaných lidí, která souvisí s ekonomickým a technologickým vývojem charakteristickým pro dané období. Keller a Tvrđý [2008] upozorňují na skutečnost, že škola měla v tomto období sloužit jako výtah, který prostřednictvím získaných poznatků zvýší status i lidem, kteří by své společenské postavení jen těžko nějakým jiným způsobem změnili. Tento vývoj však vedl ke snížení hodnoty vzdělání a postupnému úpadku jeho dominantní role. Rozšířený přístup lidí ke vzdělání sice jedincům umožnil získat diplom a potřebnou odbornost, ale na druhou stranu nebyl pracovní trh připraven na tak velký příliv odborníků a nemohl jim nabídnout odpovídající profesní uplatnění [Beneš 2002: 84]. V důsledku toho se objevily problémy související s překvalifikovaností absolventů, nedostatkem adekvátních pracovních míst a ztrátou hodnoty vzdělání, které stále reprodukovalo sociální nerovnosti, ačkoliv jiným způsobem než v tradiční společnosti.

V současné době se pak vzdělání jako takové zcela změnilo a společně s ním prošlo proměnou i společenské postavení vzdělaných lidí. Rozšířila se jeho dostupnost až na takovou úroveň, že zcela ztratilo hodnotu a pro člověka, který chce uspět na trhu práce, se stalo dokonce nutností. Keller a Tvrđý [2002] upozorňují na skutečnost, že se dnes od vzdělání očekává nejen pestrá škála znalostí, ale zejména jeho praktická využitelnost, díky které umí absolventi reagovat na flexibilní potřeby trhu práce. Oproti moderní společnosti, ve které mělo vzdělání funkci výtahu a umožnilo absolventům sociální vzestup, se v postmoderní době setkáváme spíše s funkcí pojistky, protože významným úkolem vzdělání je uchránit studenty před sociálním úpadkem. Prestižní diplomy jsou tak nahlíženy jako nezbytný předpoklad pro zahájení profesního života a podmínka pro sociální rozvoj jedinců, ale jako takové nepředstavují dostačující důvod pro získání práce, nebo uznávaného sociálního postavení [Petrušek 2006: 413]. V této oblasti je tedy na první pohled patrné, jak se projevuje působení vedlejších důsledků vzniklých v postmoderní době. Rozšíření a celková dostupnost vzdělání totiž snížila jeho hodnotu natolik, že jej musíme standardně mít, abychom mohli bojovat o nějaké místo na trhu práce, které však dopředu neznamena žádná jistoty.

Univerzity a s nimi i ostatní školy nižšího stupně reagují na potřeby lidí a jejich zájem o získání vzdělání nabídkou široké škály studijních oborů, programů, kurzů a rozmanitými možnostmi forem studia. Postupně dochází k proměně vztahu mezi školou jako institucí a studentem, protože školy fungují jako klasické firmy, kterým jde o zisk a uspokojení zákazníka. Svou existenci pak zajišťují tím, že poskytují studentům osvědčení o potřebné odbornosti a znalostech [Keller, Tvrđý 2008: 156]. Tato situace definitivně znamená, že vzdělání se stalo spíše nástrojem, jehož získání snižuje možnost sociálního vyloučení jedinců z pracovního trhu a společenského života. Smysl vzdělání jako takového se totiž zredukoval a přeměnil v nástroj adaptace na změny trhu práce, což znamená, že se z cíle stal pouhý prostředek, k zajištění existenčních potřeb jedinců. Jeho rozmanitost a dostupnost je na jednu stranu přínosem, protože v dnešní době mohou studovat i lidé, kterým to bylo dříve z různých důvodů znemožněno. [Keller, Tvrđý 2008, Liessmann 2008] A to bez ohledu na věk, stupeň dosavadního vzdělání či obor, protože nabídky vzdělávacích institucí jsou tak široké, že pokryjí požadavky téměř každého člověka, který o studium projeví svůj zájem. Na druhou stranu však právě toto rozšíření vedlo k celkové degradaci vzdělání a zvýšení požadavků na jedince vstupující na trh práce, protože jistá míra odbornosti doložená titulem se stala v mnoha oborech samozřejmostí.

2.3.4 Zaměstnání

Sféra povolání jedinců ve smyslu oblasti, v níž se střetáváme s placenou prací, také postupem času prošla výraznou proměnou. V tradičních společnostech bylo nejčastějším a také nejvíce obvyklým zaměstnáním zemědělství, které jedincům zajišťovalo vlastní obživu, zisk a zároveň velmi cennou soběstačnost. Lidé, kteří nepracovali v oblasti zemědělství, se pak živili jako řemeslníci a museli si osvojit všechny složky výrobního procesu od opracování surovin až po finalizaci svého produktu [Giddens 1999: 310]. Většina lidí se v té době však soustředila na obdělávání pole či chov dobytka k zajištění vlastních potřeb. Pracovali v okolí svého bydliště, nebo dokonce přímo v něm, nedocházelo tak k oddělení soukromé a veřejné sféry, a kromě toho v této době hrála významnou roli i rodina, která fungovala při práci jako celek [Možný 2002]. Povolání navíc určovalo status lidí a z tohoto důvodu se také mnohdy dělilo z generace na generaci.

V moderní době nastává v této sféře obrovská změna, která souvisí s průmyslovým rozvojem společnosti a jejím celkovým pokrokem. Vzniká mnoho rozdílných povolání a lidé přestávají být ekonomicky soběstační, což znamená, že roste vzájemné ekonomická závislost v rámci celé společnosti [Giddens 1999: 312 - 313]. Moderní společnost je navíc společností kapitalistickou, jejíž sociální uspořádání se již neodvozuje od rodinné příslušnosti, ale každý jedinec sám za sebe získává status založený na bohatství, moci a prestiži. Podle Chaloupkové [2007] kromě toho v tomto období dochází k silnému oddělení domácí práce a prací pro trh na základě rozvoje kapitalistických vztahů. V tradiční společnosti bylo podobné oddělení nereálné, protože práci jako prostředek zisku nebylo možné oddělit od ostatních činností.

V důsledku klasifikace domácí a veřejné sféry spojené s neplacenou a placenou prací došlo také k nastolení mnoha stereotypů, s nimiž ženy bojují dodnes, aby dosáhly stejného společenského uznání jako muži Křížková [2007: 62 - 65]. Majoritní část zaměstnaného obyvatelstva tedy pracuje v továrnách a úřadech, naprostá většina lidí žije v této době ve městech, kde se postupně vytvářejí pracovní místa a neustále vznikají nové pracovní příležitosti a v neposlední řadě se skrze industrializaci a pracovní sféru lidé snaží dosáhnout seberealizace. Proměna povolání a pracovní sféry jako takové tak vstupuje do popředí a stává se dominantní sférou, která se promítá do ostatních oblastí lidského života. Giddens [1999] upozorňuje také na skutečnost, že se v důsledku přílišné industrializace a rozsáhlých změn v oblasti pracovní sféry došlo k vytvoření svobodného individua, které bylo emancipované, ale zároveň nahraditelné.

S přeměnou společnosti z moderní fáze do její postmoderní podoby nastává obrovský zlom zejména v oblasti povolání. Mění se totiž zaměření práce a organizace výroby, protože se rozrůstá sektor služeb a výrazná proměna se objevuje také v rámci formy práce, jejímž dominantním prvkem je důraz jedinců na flexibilitu [Giddens 1999: 310]. Lidé jsou na jednu stranu motivováni ke stále vyšším výkonům a vzdělávání se, což jim však paradoxně neposkytuje záruku prestižního společenského postavení a získání dobrého pracovního místa. Postupně sílí také předpoklad, že člověk sám jako individuální bytost je zodpovědná za utváření své životní dráhy, a proto by se měl vyznačovat flexibilitou, mobilitou a přizpůsobivostí, jenž jsou hlavními požadavky současné společnosti [Bauman 2005].

Oblast trhu práce a pracovních příležitostí se stala sférou, která určuje lidem míru vědění, schopností, dovedností a zručnosti, aby se mohli účastnit boje o získání zaměstnání. Z tohoto pohledu je tak do velké míry spojena s oblastí vzdělávání, jehož úloha má v tomto případě nezastupitelnou funkci. Jak už bylo uvedeno výše, od vzdělání se dnes očekává, že poskytne absolventům dobrou znalostní základnu a zároveň i praktickou využitelnost, které jsou předpokladem pro flexibilní reakce na potřeby trhu práce [Keller, Tvrdý 2002]. Doba, kdy lidé setrvali v jednom zaměstnání po dobu několika desítek let, je totiž nahrazena obdobím neustálých změn, inovací a měnících se požadavků, na které musí být člověk usilující o získání a udržení zaměstnání připraven.

V rámci oddělení domácí a veřejné sféry v moderní společnosti navíc vznikly problémy související se separací domácí neplacené práce a klasického placeného zaměstnání. Dokonce dochází v současnosti k tomu, že placená práce a úspěch v profesním životě je považován za prostředek vedoucí k sebezdokonalení člověka, zatímco práce v domácnosti, tedy neplacená, ztrácí svou váhu [Možný 2002: 94]. Společenské postavení mužů a žen, které se stává stále diskutovanějším tématem v aktuálních debatách o genderové nerovnosti, je ve velké míře ovlivněno právě tím, že domácí sféra je považována za oblast neviditelné práce, jenž je typická pro ženy a naopak placená práce je doménou mužů. Ženy se však nechtějí vzdát možnosti svého uplatnění v placeném zaměstnání či úspěšné profesní kariéry při obstarání veškerých povinností spadající do soukromé sféry. Z tohoto důvodu vzniká mnoho variabilních životních strategií, při nichž je využíváno částečných pracovních úvazků, práce z domova, flexibilních forem zaměstnávání a vzdělávání či střídání se partnerů na rodičovské dovolené [Možný 2002]. Zdá se, že pracovní sféra stále hraje dominantní úlohu a ovlivňuje i ostatní oblasti lidského

života, přičemž však klade mnohem vyšší nároky na schopnosti a flexibilitu lidí než tomu bylo v rámci moderní společnosti. Podle Lipovetského [1999] práce dokonce přišla o svůj význam jako jistého morálního závazku vůči kolektivu a už nemá hodnotou sama o sobě, ačkoliv stále slouží jako motivační nástroj k rozvoji individualizovaného člověka.

2.3.5 Volný čas

K vytvoření volného času a volnočasových aktivit jako takových bylo zapotřebí nejdříve fyzicky oddělit pracoviště od domova, k čemuž došlo v moderní společnosti separací soukromé a veřejné sféry. Další významný bod v tomto ohledu představovala změna pojetí práce současné společnosti, která již nemá na společenském žebříčku tak vysokou úroveň. V současné době totiž lidé nepovažují práci za povinnost k sobě samému, práce nepředstavuje vnitřní závazek a společnost přestává postupně obdivovat úsilí a vlastnosti pojící se s úspěšnou pracovní morálkou [Lipovetsky 1999: 192 - 196].

Lidé nehodlají svůj život zasvětit pouze pracovním úspěchům a budování kariéry, ale chtějí si jej užít se vším, co přináší. Možnosti rozvoje společnosti tak využívají ke svému vlastnímu uspokojení a seberealizují se zejména v oblasti soukromého života. S rozvojem jedince zaměřeného na svou individualitu, uspokojení a osobní zájmy totiž roste i touha po seberealizaci ve všech ostatních sférách života, mezi které patří i volný čas [Bauman 2005]. Lidé tak provozují ve svém volném čase aktivity různého druhu od těch sportovních až po studium s cílem seberealizace a dosažení vlastního uspokojení. Lipovetsky [1999: 210] v této souvislosti dokonce mluví o vášni ke změnám v oblasti kultury, zálibách v iniciativách, v riziku a ultrarychlých pokusech souvisejících s úpadkem povinností vůči práci a rozvojem individualizovaného člověka.

Oblast volného času je tak považována za sféru, ve které se uplatní vlastní zájmy jedinců, projeví se jejich kreativita a zároveň je to oblast, ve které běžně dochází k uspokojení potřeb a přání lidí. Konkrétní aktivity, které ve svém volném čase realizujeme jsou závislé na mnoha různých faktorech souvisejících s individuálními zájmy a současným konzumním stylem života. Podle Lipovetského [1999] se dokonce na základě hesla „Život začíná po práci“ rozvinula flexibilní přizpůsobení a důraz na individuální pracovní dobu či částečné úvazky. Je tedy patrné, že oblast významu a důležitosti práce jako takové byl nahrazen důrazem jedinců na svobodnější život, který je ve větší míře orientován na touhy jednotlivců a jejich volný čas.

2.4 Společnost rizik a nejistoty

2.4.1 Současná situace – důsledky pro společnost

Současná společnost se vyznačuje oproti tradičnímu a modernímu typu mnoha odlišnostmi, které byly na konkrétních oblastech lidského života popsány výše. Nyní je nezbytné zaměřit se na důsledky, které dané změny přinášejí pro člověka a přírodu jako takovou. Na začátek je nutné si připomenout, že soudobá společnost, vyznačující se přílišným důrazem na spotřebu a individuální potřeby lidí, s sebou přináší mnoho nebezpečí. Konkrétně jde tedy o to, že produkce bohatství dnešních lidí je doprovázena produkcí rizik, na což upozorňuje ve svém díle Ulrich Beck, který právě z tohoto důvodu sám nazývá současnou společnost společností rizikovou [Beck 2005]. Důraz na technologický rozvoj, všudypřítomný konzum a okamžité uspokojení potřeb jedinců společně s rostoucí mírou globalizace totiž stále častěji způsobuje vznik nezamýšlených důsledků lidského jednání, které ohrožují náš svět. Pojetí rizik jako takových v Beckově podání pak znamená rizika, která nejsou vázaná na místo svého vzniku a ohrožují tak svou povahou a rozsahem život na celé zemi [Beck 2005]. Je to zcela nové ohrožení, které se v tradičním, ani v moderním typu společnosti nevyskytovalo.

Jejich bližší charakteristika vypovídá o reálném ohrožení, které postihuje všechny sféry lidské existence. Rizika současné společnosti jsou často neviditelná, pro jejich vysvětlení je potřeba kauzální výklad a způsobují obvykle ireverzibilní poškození a obecné sociální ohrožení [Beck 2005: 29 - 30]. Jejich působení jsou totiž vystaveny všechny společnosti a vrstvy obyvatel stejnou měrou. Tato rizika jsou podle Becka [2005] lidem navíc civilizačně připsána, a ačkoliv se projevují ve veřejném prostoru jako sociální, ekonomické a politické následky vedlejších důsledků, přesto jejich distribuce podléhá kapitalistickému režimu a tržním principům. Dá se tedy říct, že se jedná o rizika všudypřítomná, jejichž vznik byl zapříčiněn nezamýšlenými důsledky lidského rozvoje. Riziková společnost by v ideálním případě měla znamenat pouze přechodnou formu společnosti a ne setrvalý stav. Podle Becka [2005] je však stále pravděpodobnější, že se tento výjimečný stav ohrožující existenci života na zemi stane stavem normálním.

Působením a přítomností rizik v současné společnosti se zabývá také Anthony Giddens [1998], který si v rámci ní všímá reflexivity modernity. Poukazuje zejména na to, že současná společnost je založena na přílišné důvěře laiků v expertní systémy. V rámci společnosti hraje přitom důležitou roli oddělení času a prostoru, rozvinutí vyvazujících

mechanismů, kterými jsou právě symbolické znaky a expertní systémy, a v neposlední řadě se zde také setkáváme s reflexivním přivlastňováním vědění, jenž se vyznačuje nestálostí a dočasností [Giddens 1998: 52 - 53]. Znamená to tedy, že žádné vědění není již považováno za výhradně platné a lidé si jím nemohou být zcela jistí. V současné společnosti se objevuje stále větší důvěra v abstraktní systémy a vyvazující mechanismy, které se stávají nepostradatelným předpokladem pro lidskou existenci. Zajišťují totiž alespoň částečné bezpečí při vzniku nových rizik, jejichž dopady mohou být hroživé.

Giddens [1998] upozorňuje na skutečnost, že se dnes setkáváme s globalizací rizik v rámci jejich intenzity, roste počet náhodných událostí a zvyšuje se množství nebezpečí pocházejícího z umělého prostředí. Kromě toho jsou rizika známá i široké veřejnosti, stejně tak jako mezery v expertních systémech. Žijeme tedy v prostředí plném rizik, v němž zároveň působí důvěra v expertní systémy jako adaptační mechanismus na život v rizikové společnosti. Giddens [1998] v této souvislosti zmiňuje jako závažná a aktuální rizika modernity růst totalitní moci, jaderný konflikt, válku velkého rozsahu, úpadek životního prostředí, ekologickou katastrofu a selhání mechanismů ekonomického růstu, na jejichž přítomnost lidé reagují buď trvalým přijetím rizik, trvalým optimismem, cynickým pesimismem, nebo radikální angažovaností prostřednictvím sociálních hnutí [Giddens 1998: 113]. Je tedy patrné, že vedle rostoucí závažnosti rizik působí ve společnosti i mechanismus, který umožňuje lidem žít v jejich přítomnosti.

Společnost současné doby je kromě všudypřítomných rizik také charakterizována přílišným důrazem na individualismus ve všech oblastech lidského života. Podle Zygmunta Baumana [2005] může být pro tuto svou vlastnost označována jako individualizovaná společnost. Lidé jsou neustále utvrzováni ve správnosti jednání zaměřeném na uspokojení individuálních potřeb a cílů, což však obnáší i předpoklad individuálně nesené odpovědnosti za chyby a problémy, s nimiž se člověk setká. Kromě toho postupně sílí pocit nejistoty, která je zapříčiněna rozpadem pevných struktur společnosti a pravidly, jenž se v rámci ní dříve uplatňovala. Bauman [2005] upozorňuje navíc na skutečnost, že současná vládnoucí elita má tendenci plánovat pouze krátkodobě, nezabývat se řešením problémů, jenž by měly dlouhodobý charakter, a v případě komplikací se její reakce projevuje rychlým únikem lidí z vedoucích pozic. V rámci řízení státu či větších organizací se zde tedy projevuje touha po získání moci při současném vyhnutí se závazkům a odpovědnosti, která se s daným postem pojí.

Dochází tak k paradoxní situaci, kdy lidé touží po svobodě, ale zároveň chtějí žít v jistotě a bezpečí, které by jim měl zaručit stát. Velký důraz na individualizaci však obnáší naopak život v nejistotě a představuje i velký problém pro oblast politiky, protože u lidí zaměřených pouze na vlastní zájmy a hodnoty dochází k postupnému rozpadu občanství [Bauman 2005: 80 - 85]. V praxi to pak znamená, že se stanou nedůvěřivými a skeptickými občany, kteří nevěří ve spravedlivou společnost a politiku. Podle Baumana [2005] se na rozpadu občanství podílí také zaujatost a individuální zájmy konkrétních osob, které ovládají veřejný prostor. Společnost samotná pak nevěří ve svou autonomii a politici nejsou schopni rozhodovat o budoucích krocích a vedení občanů. Lidé zkrátka nemají důvěru k politickému vedení, protože jim neposkytuje žádné jistoty a dlouhodobá řešení.

Při bližším pohledu na oblast morálky a jejího vývoje je možné nazývat tuto společnost také termínem Gillese Lipovetského [1999] jako společnost postmoralistní. Je to společnost, ve které není místo pro klasické pojetí povinnosti a morálního řádu. Lidem chybí velící autorita, smysl pro povinnost a celková motivace k tomu, aby se chovali alespoň sami před sebou správně a dobrovolně dodržovali základní morální pravidla. Klíčové postavení povinnosti, která má hodnotu sama o sobě, nahrazují subjektivní práva jedinců a důležitou úlohu zde hraje také štěstí, konzum, reklama, rozkoš, důraz na volný čas a individualismus [Lipovetsky 1999]. Je možné říct, že v tradičním a moderním uspořádání společnosti byla morálka udržována kolektivním plněním povinností, zatímco v současné době zajišťuje dodržování morálních hodnot výhradně individualistický přístup k etice. Sám Lipovetsky [1999: 67] totiž zdůrazňuje, že povinnost je věcí svobodného rozhodnutí a nic absolutního nám nepřikazuje ji proti své vůli uznávat.

V současné době je ve spojení s rozvojem společnosti a jejími charakteristikami také stále častěji zdůrazňován proces globalizace. Globalizace a její prezentace v dnešní společnosti je totiž podle Baumana [2000] spjata spíše s nezamýšlenými a nepředvídatelnými důsledky, které ještě více přispívají k vzrůstající nejistotě lidí. Giddens [2000: 500] v této souvislosti pak mluví o globalizaci jako o složitém souboru procesů, jenž působí protikladně, rozporně a ovlivňuje naše životní poměry. Ve zkratce je tedy možné říct, že globalizace utváří způsob života, jakým dnes žijeme, protože ovlivňuje jak události dějící se ve světovém měřítku, tak náš každodenní život. Globalizaci navíc z hlediska politického upřádání podléhají nejvýrazněji tzv. slabé státy, které nejsou dostatečně vyspělé na to, aby vzdorovaly jakémukoliv tlaku vůči silné globalizačním vlně,

ale zároveň jsou to pořád ještě celistvé upořádané útvary, které postupně ztrácejí svou suverenitu [Bauman 2000]. Nadstátní organizace se proto snaží získat členství těchto států ve svém bloku, aby se rozšířila svoboda trhu a pohyb kapitálu. Tím se ale také rozšiřuje množství problémů souvisejících s procesem globalizace, jež negativně působí na fungování původního suverénního státu.

Kromě politické a ekonomické oblasti vede globalizačním proces postupně k celkové propojenosti a závislosti všech oblastí světa. Podle Giddense [2000] tak život v globalizovaném světě znamená, že se lidé musejí vyrovnávat s rozmanitostí rizikových situací. S podobným tvrzením se setkáváme i u Becka [2005], který upozorňuje na souvislost modernizačních rizik a jejich tendenci ke globalizaci. Rizika totiž nejsou už závislá na místě jejich vzniku, ale naopak působí globálně v rámci celého lidského společenství. Konkrétně je to možné pozorovat například na globálním oteplování, znečištění ovzduší, kyselosti dešťů či fungování potravinových řetězců. Většina současných společenských i ekologických problémů má tedy globální povahu, a proto by i formy intervence měly mít planetární rámec a lidé by se na jejich řešení měli podílet společně [Giddens 1998]. Jedinci by si tuto skutečnost měli uvědomovat a podřídit jí své jednání, protože každý z nás svým chováním přispívá ke vzniku problémů, jež mají globální charakter.

Při bližším pohledu na vlastnosti současné společnosti tedy pozorujeme množství problémů, jež vznikají v důsledku stále dynamičtějšího a rychlejšího procesu modernizace. Na jednu stranu se tato situace zdá být paradoxní, protože současná společnost je zatím nejvyspělejší formou společenského uspořádání, ve kterém by mělo vše fungovat. Na druhou stranu se právě v této etapě setkáváme s přímým působením nezamýšlených důsledků lidského jednání. Na základě výše uvedených informací lze jejich působení na člověka shrnout do několika hlavních tvrzení. Důsledky vývoje současné společnosti jsou tedy nejvíce spojovány se vznikem a distribucí rizik, která jsou globálně rozšířená a lidé se s nimi postupně učí žít. Kromě toho je kladen čím dál tím větší důraz na individualismus jedinců ve všech sférách lidského života, jež se neodmyslitelně pojí s pocitem osamocení a nejistoty. S rozvíjejícím se individuálním přístupem lidí k životu roste i důležitost subjektivních práv každého z nás spojená se ztrátou smyslu pro povinnost jako takovou. Lidé zakládají svou morálku na vlastních právech, místo na kolektivních etických principech. Veškeré tyto změny pak produkují nová ohrožení společnosti, jejichž působení je v důsledku vzájemné propojenosti světa globální.

2.4.2 Důsledky pro přírodu

Současná společnost a její neustálý vývoj s sebou přináší mnoho společenských, ekonomických a politických změn, jejichž působení se projevuje jak v oblasti sociální, tak ve sféře přírodního světa. Rozvoj společnosti je doprovázen nárůstem ekologických problémů, důrazem na stav a kvalitu životního prostředí, ale zároveň i zájmem o přírodu a vznikem různých environmentálních iniciativ či ekologických hnutí. Příroda dnešní doby a její stav je v současnosti silně ovlivňován právě působením společenských změn, jejichž dopady na člověka byly popsány v předchozí kapitole. Při nahlížení vztahu mezi člověkem a přírodou přitom vycházím z Bookchinova pojetí jejich vzájemné interakce, které je založeno na představě, že současné ekologické problémy nemohou být pochopeny či vyřešeny bez resolutního vypořádání se s problémy uvnitř společnosti [Bookchin 1993]. Z tohoto důvodu budou nyní představeny základní problémy současného přírodního světa v návaznosti na důsledky společenských proměn dnešní společnosti.

Vznik nových forem a podob rizik v současné společnosti je úzce spojen s rozvojem ekologických problémů a reálných hrozeb přírodních katastrof. Největším problémem této společnosti, kterou Beck nazývá jako rizikovou, je řešení otázek souvisejících se znečištěním a poškozením přírody, které se odehrává výhradně na poli působení přírodních věd [Beck 2005: 31 - 33]. V dané společenské etapě se tedy mluví o rizicích a jejich fatálních důsledcích, jaké mohou mít v konkrétní podobě na životní prostředí, ale vše se odehrává na základě odborných poznatků, pragmatického přístupu a technokratického pojetí problémů s důrazem na expertní systémy vědění. Beck [2005] poukazuje na skutečnost, že takovému způsobu myšlení je zcela skryta sociální, politická a kulturní povaha rizik, které jsou spojeny s modernizací společnosti. Lidé tedy vědí, že se v této době diskutuje o škodlivých a toxických látkách ve vodě, vzduchu a potravinách, vnímají diskuzi zaměřenou na poškození přírody, přílišnou spotřebu energie a nebezpečného růstu obyvatelstva v souvislosti s vyčerpáním přírodních zdrojů. Výsledky těchto debat jsou však často prezentovány nesrozumitelně a nepodávají odpovědi na otázku týkající se závažnosti daného ekologického problému a jeho vlivu na lidskou existenci [Beck 2005: 34]. Lidé si tak neumějí představit reálnou hrozbu působení těchto rizik, natož pak způsob, jakým by se dalo předcházet poškození a znečištění přírody.

Daný přístup k prezentaci environmentálních problémů pouze potvrzuje skutečnost, že současná společnost je založena na přílišné důvěře laiků v expertní systémy, na kterou

upozorňuje Giddens [1998]. Lidé si neuvědomují skutečné nebezpečí, které jim v důsledku ohrožení přírodního světa hrozí a místo řešení problémů uplatňují raději adaptační mechanismy, jenž jim umožňují přežít ve společnosti těchto všudypřítomných rizik. Závažné nebezpečí této společnosti a zcela reálnou hrozbu pro přírodu přitom představuje úpadek životního prostředí jako takového a zvýšení počtu ekologických katastrof [Giddens 1998]. Přírodní svět je ohrožen vážnými a nevratnými změnami, jejichž působení má globální povahu. V souvislosti s poškozováním životního prostředí je tedy možné pozorovat velké společenské znepokojení, jehož důsledkem je tlak na řešení otázek životního prostředí na globální úrovni [Giddens 1998: 496]. Tato snaha se projevuje realizací mezinárodních konferencí, summitů a dodržováním smluv týkajících se ochrany životního prostředí a snížení jeho znečišťování. Rizika nevratného poškození přírody v důsledku lidské činnosti však přetrvávají.

V souvislosti s přílišným důrazem na individuální jednání a uspokojování potřeb současných jedinců v rámci diktátu konzumní společnosti je přírodní svět stále více ohrožen také vyčerpáním neobnovitelných přírodních zdrojů a poškozením zdrojů obnovitelných. Bauman [2000] v této souvislosti zmiňuje velký paradox současné doby, který představuje rostoucí vědomí o budoucích nebezpečích, jenž jde však ruku v ruce se zvyšujícím se důrazem na individualismus obnášející pocit nejistoty a nemožnost daným hrozbám zabránit, nebo snížit rozsah jejich dopadů. Tato situace souvisí s rozvojem nezamýšlených důsledků, jejichž působení se nyní projevuje v oblasti životního prostředí znečišťováním přírody, rychlým čerpáním neobnovitelných přírodních zdrojů a zvýšením pravděpodobnosti přírodních katastrof. Bauman [2000] však neříká, že by současná společnost nevěděla, jak přizpůsobit své chování tak, aby byla příroda a životní prostředí v lepším stavu. Spíše poukazuje na to, že lidé nechtějí krotit své individuální zájmy, ovládat se, kontrolovat své činy, plánovat dlouhodobě a mají problém s omezením vlastního uspokojení za účelem ochrany přírody.

Rostoucí význam subjektivních práv jedinců, na základě kterých je utvářena etika a smysl pro povinnost každého z nás je v souvislosti s přírodními problémy dáván do spojitosti s ekologickým svědomím. Lidé by si v současné době měli uvědomovat hodnotu přírody a jejich zájmem by proto mělo být zaměřeno se na její ochranu. Zdálo by se, že Lipovestky [1999] vidí budoucnost stavu životního prostředí a přírodního světa pozitivně, protože máme právo na kvalitní život související s právem na čistou vodu, neznečištěný vzduch a neponičenou přírodu, kterou chceme zachovat i pro budoucí generace. Na druhou

stranu však přetrvává individualistický nárok na pohodlný a delší život, jenž jedincům nepřikazuje obětovat se pro blaho přírody. Z tohoto důvodu je dobře myšlená ekologická morálka každodenního života velmi minimalistická a reálně žádá od jedinců pouze přestat s plýtváním či konzumovat lépe [Lipovestky 1999: 240 - 241]. Není proto divu, že si v současné společnosti získala přízeň ekologická produkce, biovýrobky všeho druhu a lidé se začali více podílet na třídění odpadu. Nahrazení konzumu ekokonzumem totiž přesně odpovídá pojetí přírodního světa a ochotě podřídit se pravidlům ekologického svědomí v postmoralistní době.

Důsledky, které pro přírodu mají společenské změny současné společnosti, lze tedy na základě získaných poznatků hodnotit spíše negativně. Příroda je ohrožena lidskou činností, jenž způsobuje produkci rizik s možností ireverzibilních změn. Záchranu životního prostředí je tak možné realizovat pouze prostřednictvím technologických změn, jenž půjdou ruku v ruce se změnami sociálními [Giddens 1999: 496 - 498]. Vyvarování se vzniku ekologických katastrof, situaci, kdy dojde k vyčerpání přírodních zdrojů a celkovému znečištění a poškození přírodního světa by však vyžadovalo od lidí mnohem větší aktivitu a zájem. Jedinci současné společnosti by museli omezit svůj komfort, potřeby a museli by aktivně přispět k udržení alespoň takové kvality životního prostředí, jaký máme dnes.

Dnes sice probíhá snaha o ochranu přírody a zachování její určité kvality prostřednictvím různých restriktivních opatření na lokální i globální úrovni. V porovnání se silou účinku společenských změn založených na individualistickém přístupu a ztrátou kolektivně uznávaných morálních pravidel, se však jakákoliv opatření na ochranu přírody zdají být spíše krátkodobým řešením. Giddens [1999] vidí řešení a světlou budoucnost přírody pouze v případě, že se obyvatelé bohatých zemí postaví proti konzumní orientaci a rozhodnou se pro skromnější životní styl. Tak jako současná společnost produkuje rizika, poskytuje i možnost vyhnout se ekologické a ekonomické katastrofě, která by však předpokládala vnitřní změnu hodnotového systému každého z nás ve prospěch přírody.

2.5 Mozaika obrazu přírody v souvislosti se sledovanou lokalitou

2.5.1 Příroda ve své rozmanitosti

Pokud se zaměříme na popis přírody jako takové a přiblížení její podoby, pak se zcela jistě setkáme se situací, kdy každý člověk vylíčí svou představu o přírodě zcela jinak. Macnaghten a Urry [1998] poukazují na to, že není jedna jediná příroda, ale právě naopak existuje rozmanitost soupeřících pojetí přírod, která se utváří v průběhu sociokulturních procesů. Od těchto procesů není možné člověka nějakým způsobem oddělit, a proto je nutné nahlížet na přírodu jako na entitu, jejíž podobu si každý z nás konstruuje jiným způsobem. Při konstruování představ o přírodě hraje významnou roli sociální praxe, jejíž působení bylo již představeno na začátku této práce. Kromě toho je také důležité v tomto popisu hledat i individuální rysy každého jedince, mezi které patří například morální hodnoty, zájmy, či životní zkušenosti každého z nás. Ty se totiž také promítají do konstruování obrazu přírody a mnohdy právě ony vytvářejí hlavní rozdíly ve vnímání přírody jako celku.

Významným prvkem při popisu přírody je i pojetí vztahu mezi člověkem a přírodou. Část společnosti totiž považuje sebe samu za přímou součást přírody, protože i člověk je svou existencí vázán na přírodní svět a bez něj by byl jeho život zcela nemožný. Někteří lidé se naopak cítí být od přírody odděleni tak silně, že nadřazují svůj život, společnost a její potřeby nad svět přírody. Představa, že společnost může dominovat přírodě, se zrodila již v modernitě, kdy byl pokrok společnosti měřen právě stupněm dominance a využíváním přírody k zajištění jejích potřeb [Macnaghten, Urry 1998: 2 - 5]. Tato dichotomie mezi člověkem a přírodou společně s důrazem na individualismus a konzumní styl současné společnosti způsobila mnoho škod na přírodě, které se projevují její postupnou degradací [Bauman 2005]. Na druhou stranu však Macnaghten a Urry [1998] ve své knize zmiňují i opačný trend, kdy si lidé stále více uvědomují svoji závislost na přírodních zdrojích a vnímají sami sebe jako součást přírodního světa. Takové pojetí vztahu mezi člověkem a přírodou souvisí naopak s komplexitou, s jakou lidé na svět jako takový nahlízejí. A právě dichotomie mezi člověkem a přírodou, která vede k degradaci přírody může být i hlavním prostředkem, jak devastaci přírody v současném světě zabránit. Kultura a společenské změny jsou totiž dnes hlavním předpokladem k záchraně přírody [Macnaghten, Urry 1998].

Vnímání přírody je tedy ovlivněno mnoha faktory, které se odvíjejí již od vymezení vztahu mezi člověkem a přírodou až po individuální hodnotové zaměření každého z nás. Macnaghten a Urry [1998] označují tuto situaci jako komplexní program, který zahrnuje otázku kultury, ekonomiky a politiky státu stejně tak jako ostatní atributy, mezi které patří pojetí prostoru, času a smyslové vnímání přírody člověka. Při přemýšlení o přírodě bychom tedy měli vycházet právě z představy rozmanitosti jejího pojetí. Skutečnost, že lidé popisují a vnímají přírodu odlišně, se promítá následně do jejich chování a vztahu k přírodnímu světu. Jedni ji využívají k zisku a materiálnímu zajištění vlastních potřeb, jiní si zase cení její hodnoty a funkcí, které poskytuje jako celek. Odlišné vnímání přírody každého z nás tak formuje naše chování, které se může projevovat devastací přírody, stejně tak jako naopak důrazem na její ochranu.

2.5.2 Percepce přírodního světa

Na konstruování světa kolem nás v každodenní realitě se podílí nejen hodnotové systémy, zažité zkušenosti či způsob socializace, ale také lidské smyslové vnímání. Prostřednictvím smyslů si totiž lidé vytvářejí obraz o svém okolí, protože jej vidí, slyší zvuky, které jsou typické pro různá prostředí, cítí různorodé vůně či charakteristické zápachy a vnímají například i teplotní rozdíly spojené s daným okolím. Macnaghten a Urry [1998: 129] v této souvislosti upozorňují, že hmat, čich a sluch jsou hlavními smysly, kterými vnímáme přírodu. Zároveň však neopomínají ani význam zraku, jehož důležitost stále roste s potřebou vizualizace, jenž si žádá současná medializovaná společnost. Bylo by proto chybou nevyšší si role smyslů a jejího významu při konstruování obrazu o přírodě.

S ohledem na vývoj společnosti od jejích raných forem až po současnou podobu je nutné si uvědomit, že význam smyslového vnímání hrál vždy důležitou roli. Již v její tradiční formě využívali lidé své smysly k obstarání obživy a ochraně svých obydlí [Giddens 1999: 66 - 68]. V souvislosti s postupným rozvojem společnosti se setkáváme zejména s důležitostí smyslu čichu, protože sloužil ke konstrukci třídních vztahů v rámci větších měst. Lidé totiž obývali různé části měst, které se vyznačovaly typickým zápachem a zároveň vykonávali i povolání, jejichž charakteristický pach se mnohdy nedal nijak zakrýt. Následný nástup modernity, mýdla a hygienických návyků význam čichu snížil a nastalo období vizualizace [Macnaghten, Urry 1998: 130 - 132].

Hlavním smyslem pro konstruování okolního světa se tak stal zrak, protože příroda byla různě ztvárňována, interpretována, zobrazována v uměleckých dílech, ale zároveň zachycována i prostřednictvím fotografií. Velký zájem se tak postupně přesunul i na samotné pozorování přírody, což bylo spojeno s výlety do přírody, turistikou a rozvojem užívání map [Macnaghten, Urry 1998: 105 - 106]. Od té doby význam zraku dominuje nad ostatními smysly, což souvisí i se současným hodnotovým systémem společnosti založené na principu konzumu. Konzumní společnost totiž při propagaci produktů a zážitků, jenž by měl každý potřebovat, klade důraz právě na mediální vizualizaci [Lipovestky 1999]. Je tak velmi pravděpodobné, že i při vnímání a konstruování pohledu na přírodu současných lidí to bude právě zrak, který bude dominovat nad ostatními smyslovými vjemy.

Při konkrétním zaměření se na sledovanou lokalitu Lipka a Michlova Hut', jenž svým umístěním spadá do CHKO Šumava a zároveň se v ní nacházejí lidé mající trvalé bydliště společně s chalupáři, pak lze očekávat velmi zajímavé závěry výzkumu. Kromě faktorů prostoru a času se totiž do jejich vnímání přírody promítne jistě i skutečnost, že daná lokalita je v rámci ochranného režimu, přičemž se zde zároveň střetávají dvě skupiny lidí, z nichž jedna je na dané lokalitě, jejich zdrojích a službách existenčně závislá, zatímco populace chalupářů s tímto prostředím takto svázaná není. Kromě velké role specifického prostoru a času, na kterou ve svém díle v souvislosti s vnímáním přírody upozorňuje Macnaghten a Urry [1998: 129], je tak možné očekávat faktory zcela jiného charakteru.

2.5.3 Význam času a prostoru

Přírodu a obraz, jaký si o ní vytvářejí lidé v současné společnosti nelze komplexně popisovat bez jejího zasazení do času a prostoru. S odkazem na Bookchina [1993] a jeho pojetí vzájemného propojení společenských a přírodních problémů není totiž dnes možné odděleně přistupovat ani ke konceptu sociálního a přírodního času. Na jednu stranu je možné pozorovat jasný rozdíl, protože sociální čas zahrnuje změny, rozvoj a zároveň i rozpad, zatímco přírodní jevy nejsou striktně ohraničené, protože se vyznačují bezčasovostí, nebo naopak reverzibilitou. Na druhou stranu však Macnaghten a Urry [1998] upozorňují na změny, které v rámci tohoto vymezení času přineslo 20. století, jenž zcela zrušilo hranici mezi společenským a přírodním časem. Zatímco dříve se lidé časem příliš nezabývali, protože v rámci tradiční společnosti měli strukturovaný den prací a v moderním typu společnosti se řídili především klasickými hodinami, s postmoderní společností přišla změna.

V současné době se stejně jako s mnohostí pojetí přírody setkáváme i s různými druhy času. Jde konkrétně o čas hodinový čili klasický, okamžitý a glaciální, na základě nichž se utváří současný pohled na přírodu a naopak je podle těchto časů klasifikována [Macnaghten, Urry 1998: 145 - 146]. Takové pojetí času souvisí samozřejmě se společenskými změnami, dynamikou rozvoje společnosti a komunikačních prostředků a kromě toho má do jisté míry souvislost i s konceptem rizik a mírou důvěry v expertní systémy, na jejichž působení upozorňuje Giddens [1998]. Čas jako takový totiž strukturuje náš život a pokud si v souvislosti s přírodou na základě současného pojetí času máme naplánovat budoucí opatření směřující k její záchraně, pak se vždy setkáme s problematikou času.

Problém se zde objevuje v souvislosti s vědeckými závěry ohledně přírody, které většinou nemohou předikovat budoucí vývoj, protože vycházejí z nezávislosti přírody a kultury, avšak lidé jim stále více věří. Kromě toho je čas současné společnosti celkově pokriven napříč fyzickému a sociálnímu prostředí [Macnaghten, Urry 1998: 134]. Okamžitý čas je v současnosti nejvíce spojován s rozvojem elektronických médií a procesem globalizace. Podle Baumana [2005] dochází pak v důsledku globalizace ke snížení role prostoru a času, což je následováno zvýšením pocitu životní nejistoty. V globalizovaném světě se od lidí totiž očekává, že vnímají vzájemné propojení přírodního a sociálního světa, přičemž si zároveň uvědomují význam svého individuálního jednání ve světě globálních problémů. Zvyšující se vzájemná závislost států tak vede na jednu stranu k rozvoji nezamýšlených důsledků lidského jednání a globálnímu ohrožení lidské populace, na druhou stranu však podporuje víru v globální řešení problémů [Macnaghten, Urry 1998]. Pozorujeme tak protichůdné tendence, jejichž působení se odráží na současném chování lidí k přírodě. Někteří se totiž v důsledku globálního ohrožení opravdu začnou chovat šetrně, jiní naopak upřednostňují strategii rozptýlené zodpovědnosti a přehnané víry ve společné globální řešení nalezené v budoucnosti.

Významnou roli v našem současném životě hraje i pojetí prostoru, protože naše pocity, zážitky a vytváření celkového obrazu o svém okolí je silně spojeno právě s konkrétním místem či lokalitou. Prostor v tomto smyslu tedy není nějaký neutrální zakreslený bod na mapě, ale spíše naopak jde o místo, které je utvářeno prostřednictvím lidských aktivit, zásahů do přírody a pocitů spojených s daným místem [Macnaghten, Urry 1998: 102]. Logicky lze tedy očekávat, že se při otázce na prostor v přírodě vybaví lidem konkrétní krajina, či místo, se kterým mají spojenou například nějakou životní etapu, zážitky, či určité aktivity. Macnaghten a Urry [1998] rozlišují s ohledem na aktivity a

pojetí krajiny tři hlavní typy prostoru, mezi které patří prostor jako prostředí, v němž dominuje ekonomická role volného času a turismu, prostor jako místo klidu a přírodní krásy, která potřebuje silnou ochranu a prostor jako lokalitu svobody a úniku, ve které si lidé relaxují a získávají energii.

Zároveň je tedy možné očekávat jiné pojetí prostoru a přírody u lidí žijících ve městě a na vesnici, protože mezi těmito dvěma prostředími panují silné odlišnosti. Na vesnicích, které lze do jisté míry asociovat s Tönniesovým pojetím uspořádání společnosti jako pospolitosti žijí členové trvale, zpravidla od narození a v úzkých vztazích. Hlavními sociálními útvary je zde rodina, domácnost a sousedství, přičemž tmelící prvek představuje společná řeč, zvyky, tradice, přirozená autorita a kolektivní sdílené zážitky spojené s danou lokalitou [Keller 2007: 492 - 493]. Důležitým prvkem jsou také vztahy mezi členy dané pospolitosti, které jsou spontánní a založené na dlouhodobém soužití v rámci jedné lokality. Naopak město, které je možné propojit s Tönniesovým konceptem společnosti je charakteristické individualismem, trvalým napětím vůči druhým a všudypřítomnou konkurencí. Vztahy jsou řízeny účelovým jednáním a založeny na jednorázových kontraktech, přičemž hlavní hnací silou je zde maximalizace svého vlastního zisku [Keller 2007: 492 - 493]. Lidé žijící ve městech se ve své každodenní realitě spíše setkávají s anonymitou a konkurencí, zatímco vesničané udržují vzájemně propojené vazby. Lze také předpokládat odlišný vztah k přírodě, protože vesnice a město se výrazně liší v počtu obyvatel, prostorovém uspořádání, druhu kulturních a společenských činností a v neposlední řadě je možné pozorovat i rozdílnou nabídku volnočasových aktivit.

3. Příprava a průběh výzkumu

V této diplomové práci je ke sběru a vyhodnocení dat využita kombinace kvantitativního a kvalitativního výzkumu, která podává komplexní pohled na zkoumanou populaci lidí a zároveň i jejich přesnou interpretaci zkoumaného fenoménu. Konkrétně se pak jedná v oblasti kvantitativního šetření o využití dotazníků, na základě kterých jsou popsány základní atributy zkoumané populace. Při kvalitativním šetření je následně využita k poznání sociální reality sledovaných jedinců metoda polostrukturovaných rozhovorů, které poskytují konkrétní informace o zkoumané problematice. Spojení kvantitativního a kvalitativního umožní tedy podat ucelený pohled o tom, jaká je zkoumaná skupina lidí a jak vnímá zkoumanou problematiku.

3.1 Cíle výzkumu

Cílem této diplomové práce je přiblížit, jakým způsobem lidé vnímají přírodu a jak se staví k environmentálním problémům, přičemž se budu snažit určit hlavní faktory a způsob jejich vlivu na konstruování představy lidí o přírodě. Na základě komparace skupiny místních obyvatel a chalupářů budu také zjišťovat, jestli je ve vnímání přírody a environmentálních problémů nějaký rozdíl a čím je způsoben. Získané výsledky poskytnou popis současné situace ve většině lokalit, kde vedle sebe žijí místní obyvatelé a chalupáři a mohou přispět k lepšímu porozumění obou skupin v případě nějakých názorových střetů. Praktický přínos vidím i v samotném přiblížení způsobu různého vnímání přírody a určením faktorů, které naše vnímání ovlivňují.

3.2 Výběr respondentů

Pro provedení výzkumu byly jako výzkumný vzorek vybrány dvě skupiny lidí, kteří žijí v oblasti Lipka a Michlova Hut'. Šlo konkrétně o skupinu místních obyvatel, kteří zde mají trvalý pobyt a skupinu chalupářů, kteří do této oblasti dlouhodobě a pravidelně jezdí na své chaty. Hlavním důvodem pro zvolení těchto dvou skupin respondentů byla skutečnost, že zde žijí po dlouhou dobu vedle sebe a problémy související se stavem přírody a aktuálním děním v této lokalitě se jich týkají úplně stejně. Dalším důvodem pro výběr tohoto složení respondentů byl fakt, že je mi daná oblast známá a věděla jsem, že je zde vzhledem k počtu místních obyvatel poměrně velký počet i chalupářů, jenž v této lokalitě tráví velké množství času. Někteří se zde dokonce zdržují i více než 6 měsíců v průběhu jednoho roku. Z tohoto důvodu jsem předpokládala, že výzkum týkající se

pohledu na přírodu a interpretování přírodního světa by mohl podat zajímavé výsledky a pomohl určit faktory, které se podílejí na konstruování vnímání přírody jednotlivých lidí.

Lokalita byla předem zvolena na základě skutečnosti, že v dané oblasti jsou lidé přímo konfrontováni s přírodou, jejíž ochrana spadá do režimu Chráněné krajinné oblasti Šumava a Národního parku Šumava. Zároveň však v této lokalitě nikdy nevzniklo žádné občanské hnutí, které by se aktivně zapojilo do jakýchkoliv protestů či veřejně vyjádřilo svůj názor na aktuální problematiku ochrany přírody v NP Šumava například v souvislosti s kůrovcovou kalamitou v roce 2012. Předpokládala jsem tedy, že názory konkrétních lidí na přírodu, její ochranu a atributy s ní související nejsou ovlivněny mainstreamovým přístupem, který by byl v dané lokalitě považován za jediné možné a správné řešení. K výběru lokality přispěl následně i fakt, že daná oblast je typická tím, že zde vedle sebe žijí místní obyvatelé a chalupáři, jenž sem dlouhodobě a pravidelně jezdí na své chaty. Obě dvě skupiny lidí jsou tak v rámci dané lokality konfrontováni se stejnými problémy a životními podmínkami.

Místní obyvatelé, se kterými jsem dělala rozhovory, byli velmi vstřícní a ochotně participovali na mém výzkumu. Většinou mi bez problémů vyšli vstříc při plánování schůzek, otevřeně odpovídali na mé otázky a nevadilo jim ani opětovné setkání kvůli dovysvětlení některých nejasností, které jsem odhalila až při přepisování rozhovorů. V rámci dotazníkového šetření jsem se zde však setkala i s několika lidmi, kteří nebyli ochotní vyplnit dotazník a poskytnout jakékoliv informace, které by se týkaly zkoumaného problému. Většinou to přitom vysvětlovali nedostatkem času a špatnými zkušenostmi s vyplňováním jiných dotazníků, se kterými se setkali v minulosti.

Podobná situace se opakovala i u respondentů chalupářů, protože v rámci uskutečňování rozhovorů byli všichni velmi ochotní a snažili se naplánovat schůzky, i přestože v dané lokalitě trávili jen několik víkendů. Nejmenší problém byl pak se získáváním rozhovorů u chalupářů, kteří zde tráví i několik měsíců v rámci jednoho roku, protože jde většinou o starší lidi, jenž mají dostatek času a jsou ochotní se podělit o své zkušenosti. V rámci dotazníkového šetření jsem se u této skupiny však setkala s nezájmem o distribuci dotazníků i ostatním členům jejich rodiny, kteří do dané lokality jezdí pravidelně a dlouhodobě, ale v době realizace dotazníkového šetření v dané lokalitě nepobývali. Z tohoto důvodu byly dotazníky rozdány pouze lidem, se kterými jsem se sešla osobně a kteří navštívili danou lokalitu v průběhu čtyř měsíců a to konkrétně od února 2014 až do poloviny května 2014.

3.3 Metody sběru dat

Při sběru dat jsem využila metodu polostrukturovaných rozhovorů v kombinaci s dotazníkovým šetřením. V rámci realizace rozhovorů jsem postupovala dle předem připravených otázek, které byly v průběhu jednotlivých rozhovorů doplňovány o dotazy vyplývající z průběhu dialogu, nebo se týkaly témat, které jednotliví respondenti sami během dotazování nastolili. Na základě dvou provedených pilotních rozhovorů jsem upravila otázky určené pro kvalitativní šetření a zároveň sestavila dotazník, jehož výsledky byly využity k přiblížení obou zkoumaných populací. Participantů mého výzkumu byli vstřícní a ochotní, což mi velmi ulehčilo práci zejména v případě sjednávání schůzek. Většina z nich navíc projevila zájem o seznámení se s výsledky tohoto výzkumu a tedy poskytnutí diplomové práce po jejím dokončení.

3.3.1 Kvalitativní metoda sběru dat

Volba respondentů pro skupinu místních obyvatel, kteří zde trvale žijí, byla v rámci realizace kvalitativního šetření uskutečněna prostřednictvím výběru nabalováním, který bývá označován také jako snowball sampling. Jeho postup spočívá v tom, že se obrátíme na jistý vzorek jednotlivců s žádostí o informace o dalších lidech, jenž by byli vhodní pro zařazení do výběru, a předpokládáme, že s jejich pomocí významně rozšíříme výběrový soubor [Jeřábek 1992: 44 - 45]. Jednotliví respondenti se tak „nabalují“ a rozšiřuje se vzorek dotazovaných osob, a proto se používá příměr tohoto výběru k valící se sněhové kouli. Jeřábek [1992] také upozorňuje na skutečnost, že tento výběr je vhodné využít při výzkumu speciálních skupin obyvatelstva, pro něž neexistuje opora výběru. V případě mého výzkumu se tak jednalo o vhodnou metodu k výběru respondentů. Konkrétní postup pak spočíval v tom, že jsem se informovala, kdo patří v dané lokalitě mezi aktivní jedince při ovlivňování veřejného mínění v rámci řešení různých problémů čili, kdo je v dané obci opinion leader. S těmito osobami jsem poté udělala rozhovor a požádala, aby mi poskytli kontakt na další jednu až dvě osoby trvale žijící v této lokalitě. Tento postup jsem prováděla dokud nedošlo k opakování podobných jevů v rámci zjištěných informací, tedy k saturaci dat. Při výběru respondentů ve skupině chalupářů jsem zvolila jiný způsob výběru a to sice systematický výběr, který spočíval v dodržení pravidla, že bude proveden jeden polostrukturovaný rozhovor v každém domě, do kterého jezdí jeho obyvatelé dlouhodobě a pravidelně a přitom zde nemají trvalé bydliště. Celkově se jednalo o 8 takových domů či chalup.

Polostrukturované rozhovory jsem tedy provedla s 15- ti lidmi, kteří v dané lokalitě mají trvalé bydliště. Konkrétně se jednalo o 8 žen a 7 mužů, se kterými byl proveden rozhovor skládající se z 20 základních otázek, jejichž množství bylo v průběhu interview doplněno dodatečnými otázkami. Většinou se tak reálně jednalo spíše o 27 až 30 otázek na každého respondenta. Stejný postup jsem uplatnila i u skupiny chalupářů, u které jsem však provedla pouze 8 rozhovorů a to se čtyřmi ženami a čtyřmi muži. Otázky v rozhovorech byly zaměřené na každodenní život spojený s danou lokalitou, zaměstnáním a volným časem, na vnímání přírody, chápání její ochrany a ekologických problémů a zároveň jsem se zajímala i o informační tok v oblasti ekologických problémů a osvětu jednotlivců v rámci tématu přírody. V závěru rozhovoru byly zařazené otázky týkající se zjištění demografických údajů o konkrétních jedincích. Získané informace z rozhovorů jsou prezentovány anonymně, a proto jsou i jména použítá v části analýzy dat vymyšlená.

Před zahájením vlastního výzkumu s konkrétními „názorovými vůdci“ jsem provedla dvě pilotní interview, na základě kterých jsem rozhovor upravila. První pilotní rozhovor byl proveden s rodinným příslušníkem a vedl k úpravě sledu otázek a v mnoha případech i k přepracování jejich formy tak, aby respondenti nebyli ovlivněni při své odpovědi již formou položení dotazu. Na základě druhého pilotního rozhovoru s náhodně vybraným člověkem jsem následně upravila i určité formulace a některé pojmy nahradila opisem, aby byly otázky srozumitelné a jasné. Během pilotních rozhovorů jsem také zjistila orientační čas, který byl potřebný k provedení jednoho rozhovoru. Tento údaj mi poté sloužil při plánování schůzek s konkrétními respondenty k tomu, abychom domluvili dostatečně dlouhou dobu na realizaci jednotlivých rozhovorů.

Polostrukturované rozhovory probíhaly samostatně vždy s konkrétními vybranými lidmi na základě snowball sampling, nebo systémového výběru po předchozí telefonické domluvě. Místo a čas konání rozhovorů navrhovali sami respondenti tak, aby jim schůzka vyhovovala. Většinou se pak interview realizovalo přímo u nich doma, na chalupě, nebo venku v klidném prostředí blízko jejich bydliště. Ani jeden rozhovor se tak nekonal mimo lokalitu Lipka či Michlova Huť. Délka jednotlivých rozhovorů se pohybovala v rozmezí od 25 až 30 minut, přičemž rozhovory byly nahrávány na diktafon a následně přepisovány pro účely provedení analýzy výzkumu. Rozhovory byly prováděny průběžně v rozmezí necelých 3 měsíců a s některými respondenty muselo být provedeno ještě jedno kratší interview, které sloužilo k objasnění a dovysvětlení některých skutečností, jejichž význam jsem si uvědomila až během přepisování rozhovorů. Konkrétně se pak jednalo o 4 taková

interview, přičemž 3 byly s místními obyvateli a 1 dovysvětlující rozhovor byl uskutečněn s respondentem ze skupiny chalupářů.

3.3.2 Kvantitativní metoda sběru dat

Při kvantitativním sběru dat jsem zvolila metodu dotazníkového šetření, jehož výsledky sloužily k přiblížení základních údajů obou sledovaných populací. Konkrétně tedy místních obyvatel, kteří mají v lokalitě Lipka a Michlova Huť trvalé bydliště a chalupářů, kteří do sledované lokality jezdí dlouhodobě a pravidelně na své chaty. Jednalo se o krátký dotazník složený z 15-ti otázek, jehož úkolem bylo na základě zjištěných informací získat představu o sledovaných populacích. V dotazníku jsou zařazeny otázky týkající se především biografických údajů sledovaných osob a následně i dotazy sloužící k obecnému popisu vnímání přírody.

Dotazníkové šetření mělo být v ideálním případě provedeno se všemi místními obyvateli, kteří ve sledované lokalitě mají trvalé bydliště a dosahují věku nad 15 let. U chalupářů pak měl být dotazník distribuován všem lidem, kteří se v této lokalitě vyskytují opakovaně v průběhu celého roku a jejich věk také převyšuje 15 let. Věková hranice nad 15 let byla dopředu stanovena na základě předpokladu, že bych získala několik podobných dotazníků u populace místních obyvatel, které by neposkytly žádnou zásadní informaci. V porovnání se skupinou chalupářů, kde je výrazně nižší počet osob tohoto věku, jsem se navíc obávala zkreslení dat pro sledovanou populaci místních obyvatel, které by se negativně odrazilo při komparaci obou sledovaných skupin. Kromě toho jsem také předpokládala, že by dotazníky u respondentů ve věku 15 let a nižším byly vyplněny rodiči, nebo podléhaly jejich názorovému vlivu.

Dotazníky jsem doručila jednotlivým respondentům osobně. Nejprve jsem zjistila, že v dané lokalitě Lipka a Michlova Huť je k trvalému místu bydliště přihlášeno celkem 98 obyvatel včetně osob spadajících do věkové hranice 1 rok až 15 let. Po odebrání osob mladších 16-ti let z výzkumného vzorku jsem dospěla k výsledku 82 respondentů, připravila jsem tedy dostatečný počet dotazníků a postupně je distribuovala lidem. Během dotazníkového šetření jsem zjistila, že se v této lokalitě nacházejí 3 lidé, kteří zde nejsou trvale hlášeni k pobytu, ačkoliv ve zkoumané lokalitě dlouhodobě bydlí. Tito respondenti byli také zařazeni do dotazníkového šetření. S opačnou situací jsem se setkala u dalších 2 respondentů, kteří v této lokalitě mají hlášené místo trvalého bydliště, ale dlouhodobě zde nežijí. Vypnutí dalších 3 respondentů z výzkumného vzorku bylo následně způsobeno

skutečností, že jedna osoba je na několikaseměstrovém studijním pobytu v zahraničí a 2 osoby jsou dlouhodobě hospitalizovány v nemocnici. Ve výsledku jsem tedy dotazník rozdala 80-ti lidem ze skupiny místních obyvatel, kterým jsem vysvětlila, k jakým účelům budou informace z dotazníku využity a vždy jsem zdůraznila, že se jedná o anonymní dotazníkové šetření. Někteří lidé však dotazník odmítli vyplnit z důvodu předchozích špatných zkušeností s jiným dotazníkovým šetřením, nebo vůbec nechtěli poskytnout žádné informace na dané téma. Zároveň mi několik lidí dotazník ani po opakované prosbě zpátky nevrátilo. Konečný počet vyplněných dotazníků, se kterými jsem pracovala v rámci populace místních obyvatel je tak 67.

U skupiny chalupářů byla situace podstatně složitější, protože ve většině případů odmítli předat dotazník členům své rodiny, kteří do dané lokality jezdí pravidelně a dlouhodobě, avšak v době distribuce dotazníků zde nebyli přítomní. Z tohoto důvodu jsem konkrétních 8 rodin navštěvovala pravidelně a dotazníky předávala pouze osobám, se kterými jsem byla v přímém face to face kontaktu. Sběr dotazníků tak probíhal v období od února do poloviny května roku 2014 a jeho výsledkem bylo 26 získaných dotazníků s návratností 100%. V porovnání se skupinou místních obyvatel pak musím zmínit skutečnost, že po vysvětlení účelu získaných informací z dotazníkového šetření a zdůraznění jejich anonymního rázu žádný oslovený respondent neodmítl dotazník vyplnit.

3.4 Způsob analýzy kvalitativních a kvantitativních dat

Analýzy kvalitativních dat byla provedena na základě doslovného přepisu všech polostrukturovaných rozhovorů. Tyto rozhovory jsem následně analyzovala prostřednictvím programu Atlas.ti, přičemž jsem se zaměřila na seskupování informací týkajících se vždy jedné oblasti v rámci zkoumaného problému pro obě zkoumané skupiny respondentů. Konkrétně šlo o popis přírody a jejích vlastností, aktivity jedinců spojené s přírodou, lokální i globální ekologické problémy a způsob osvěty lidí v souvislosti s přírodou. Na základě těchto klíčových témat jsem poté postupovala při zpracovávání analýzy získaných informací a na závěr jsem připadala porovnání získaných údajů o skupině místních obyvatel a skupině chalupářů. Při zpracovávání dotazníků jsem pracovala s programem Microsoft Excel, ve kterém jsem vytvořila tabulku poskytující údaje o skupině místních obyvatel a skupině chalupářů. Data jsem nejprve zakódovala a následně vytvořila tabulku, ze které jsem vycházela při popisu základních informací o zkoumaných skupinách.

3.5 Etika výzkumu

Při přípravě výzkumu jsem neopomněla ani etickou stránku výzkumu, v rámci které mi hlavně šlo o to, aby při výzkumu nedošlo k negativnímu ovlivnění respondentů, nebo k situaci, která by mohla mít nepříznivý dopad na jejich běžný život. Z tohoto důvodu jsem zachovávala anonymitu jak při sběru dat prostřednictvím dotazníků, tak v rámci realizace polostrukturovaných rozhovorů. Hlavním cílem pro mě v tomto ohledu bylo zajistit, aby poskytnuté informace od respondentů žádným způsobem neohrozily jejich soužití s ostatními obyvateli v lokalitě Lipka a Michlova Hut'. Zároveň jsem se v tomto ohledu snažila vyvarovat i situaci, kdy by byly na základě úniku informací z dotazníků či rozhovorů narušeny dosavadní vztahy mezi místními obyvateli a populací chalupářů. Největší hrozbu zde právě představovalo zveřejnění nežádoucích informací, jenž by přispěly ke striktnímu odlišení zde žijících jedinců na my a oni.

K sehnání informací a samotné realizaci výzkumu jsem si musela získat důvěru respondentů, a proto jsem respondentům poskytla obecné informace týkající se realizace výzkumu a účelu sběru dat. Chtěla jsem tak respondenty seznámit s tím, jakým způsobem a formou budou data prezentována, pro jaké účely budou výsledky výzkumu využity a zároveň jsem jim zdůrazňovala, že se jedná o výzkum anonymní a veškerá jména v diplomové práci budou pozměněna. V části, která je zaměřená na analýzu dat, se tak vyskytují jména osob respondentů, jenž jsou zcela vymyšlená. Při sběru dat jsem se snažila respektovat přání respondentů, a proto rozhovory probíhaly v blízkosti jejich bydliště, nebo přímo v něm vždy po telefonické domluvě. Zároveň byly rozhovory i sběr dotazníků uskutečňován tak, aby to osloveným respondentům co nejvíce časově vyhovovalo. Někteří respondenti dokonce projevíli sami zájem o zaslání dané diplomové práce po její finalizaci, což jsem jim přislíbila.

4. Analýza dat

4.1 Představení populace místních obyvatel

Populace místních obyvatel žijících v oblasti Lipka a Michlova Hut', kteří se podrobili dotazníkovému šetření, se skládá z 36 žen a 31 mužů, přičemž věkový průměr žen je 51 let a u mužů činí průměrný věk 48 let. Průměrný věk místních obyvatel tak dosahuje hodnoty 49 a půl roku. Převážná většina lidí žije v manželském svazku a má děti. To potvrzuje skutečnost, že 50 lidí uvedlo, že jsou vdaní či ženatí a 53 lidí má děti. V pozorovaném vzorku lidí jsou v současné době dvě ženy na rodičovské dovolené a sedm lidí v důchodu.

V oblasti vzdělání pozorujeme, že nejvíce zastoupeným stupněm vzdělání je středoškolské, do kterého spadá středoškolské s maturitou a středoškolské vzdělání ve smyslu vyučení v nějakém oboru. Nejvíce lidí této populace je pak vyučeno konkrétnímu řemeslu, což potvrzuje skutečnost, že 52 lidí uvedlo středoškolské vzdělání a 7 lidí dosáhlo středoškolského vzdělání s maturitou. Zároveň se zde setkáváme s 3 lidmi, kteří uvedli jako nejvyšší dosažený stupeň vzdělání základní školu a s 5 vysokoškolskými absolventy.

Většina dotazovaných respondentů zde má trvalé bydliště, konkrétně se pak jedná o 64 obyvatel, zatímco tři lidé zde trvale žijí, ale adresu trvalého bydliště mají hlášenou na jiném místě. S ohledem na skutečnost, že v této lokalitě bydlí spíše starší lidé a rodiny, které zde žijí již několik generací, bylo možné očekávat vysoké hodnoty v rámci délky pobytu v této lokalitě. Na základě dotazníků se tedy ukázalo, že průměrná délka pobytu v lokalitě Lipka a Michlova Hut' činí 35 let.

V kategorii zaměstnání je možné pozorovat velkou variabilitu různých povolání, ačkoliv se zde najdou zaměstnání, které jsou svou četností výrazné a do jisté míry souvisejí i s okolím této lokality. V rámci pozorované oblasti se totiž nejvíce vyskytují pracovníci v lesnictví jako jsou těžaři, sazeči stromků, kočí a hajní společně se skupinou zemědělců. V těchto oborech pracuje 17 lidí v oblasti lesnictví a 13 obyvatel v zemědělství. Další výraznou skupinu představují pracovníci v administrativě a zdravotnictví, kterých je zde 10. Povolání s vysokou četností prezentují také dělníci v továrnách (7 lidí) a lidé pracující v rámci cestovního ruchu v oblasti pohostinství a ubytovacích služeb, kterých je 6. S menšími četnostmi je zde možné najít také řidiče, prodavače, železničáře, zedníky, učitelky a opraváře strojů.

Při bližším pohledu na běžné aktivity, které místní obyvatelé provozují ve svém volném čase se nejčastěji setkáváme se sportem všeho druhu, do kterého patří i turistika, často uváděnou oblíbenou činností je také houbaření, péče o zahradu a procházky. Mezi další aktivity, které dotazovaní respondenti zmínili, patří kutilství, rybaření a starost o vnoučata. Kromě toho někteří lidé uvedli, že se ve svém volném čase zabývají domácími pracemi, pletením, sledováním televize, kynologií, chovem koní, vařením a nakupováním.

Pod pojmem příroda si místní obyvatelé nejčastěji vybaví les, louky, sních a závěje, hory, houby a zvířata pasoucí se na louce. To jsou nejčastěji zmiňované odpovědi z hlediska představy o přírodě jako takové. Zajímavá je i skutečnost, že se ve výpovědích respondentů často objevoval důraz na jiné smysly než je zrak, protože mnoho z nich uvedlo, že si pod pojmem příroda vybaví vůni lesa, hub, rozkvetlé louky, čerstvě posekané trávy, či zpěv ptáků a troubení jelenů v říji. Na první pohled je tedy patrná dominantní role zraku, doprovázená dalšími smyslovými vjemy, kterými je čich a sluch.

S tímto popisem do značné míry korespondují i odpovědi místních obyvatel týkající se typických vlastností přírody. Rozdělila jsem je dle četnosti do tří hlavních skupin, protože sledovaní respondenti nejčastěji popisují přírodu jako drsnou, uklidňující a užitečnou. Při popisu drsné přírody poukazují na chladné počasí a extrémní situace z hlediska povětrnostních a sněhových podmínek. Uklidňující příroda je pak spojována s klidným a tichým prostředím bez lidí a idylickou krajinou. A užitečná příroda byla uváděna v souvislosti se službami pro člověka, protože díky ní mohou lidé existovat, získávají v ní odpočinek, energii a v neposlední řadě také teplo prostřednictvím palivového dřeva.

Závěrem je nutné ještě zmínit, že jako největší současné problémy související s přírodou v České republice místní obyvatelé uvedli likvidaci odpadů, znečištění ovzduší a vody, povodně, polomy a přílišné množství turistů, kteří nevhodným chováním poškozují přírodu. Zajímavý je také fakt, že většina obyvatel má zkušenost s nějakým programem či výukou zaměřenou na přírodu (celkem 54 obyvatel), která probíhala většinou v rámci vyučování ve škole, prostřednictvím akcí pořádaných Národním parkem Šumava, nebo dané informace potřebují ke své práci, což jim zajistil zaměstnavatel formou školení. S opačným případem se setkáváme u 13 lidí, kteří se s programem či výukou zaměřenou na ochranu přírody nikdy neseťkali.

4.2 Konstruování obrazu přírody očima místních lidí

4.2.1 Příroda jako konkrétní krajina

Při přiblížení popisu přírody jako takové jsem se ve výpovědích respondentů nejčastěji setkala s tím, že ji začali popisovat jako nějakou konkrétní krajinu. Na základě skutečnosti, že je současná společnost individualistická, což ve své podstatě podle Baumana [2005] znamená, že jsou lidé neustále utvrzováni ve správnosti jednání zaměřeném na uspokojení individuálních potřeb a cílů jsem očekávala, že i popis přírody bude vycházet spíše z individuálních hodnot a postoje každého jedince. Avšak konkrétní přiblížení jednotlivých prvků dávajících dohromady obraz přírody bylo u velkého počtu místních obyvatel velmi podobné. Mnoho lidí totiž přibližovalo přírodu s ohledem na podobu krajiny v lokalitě, ve které žijí. „*Mně se vybaví louky, lesy a třeba houby.*“ (Jiřina) Jiná respondentka uvedla ve své představě přírody: „*Lesy, voda, skály, zvířata nějaký prostě.*“ (Adéla) A podobné mínění popsal i pan Jan: „*No, tak mně se určitě vybaví lesy a nevím proč. Lesy a zelený kopce.*“ (Jan)

Ze všech získaných rozhovorů od místních obyvatel se tedy nejvíce točila představa přírody jako konkrétní krajiny kolem luk a lesů, přičemž ani v jednom případě lidé při bližším popisu lesa nemluvili o lesu listnatém či smíšeném. „*Příroda, to jsou lesy, krásný lesy...smrkový...dřív byly ještě lepší, teďka už ne...jsou řídký.*“ (Kateřina) Podobný popis sdělil i další respondent: „*Zelená krajina, plno jehličnatých stromů. Plno trávy, smrky, ptáci, motýli...příjemnej vzduch, sluníčko a prostě klasickéj malej lesní potok, to všechno vidím jako přírodu.*“ (Filip) Při líčení své představy přírody nezapomínali lidé ani na zvířata, přičemž se v konkrétních výpovědích vždy objevovala pouze zvířata, která jsou svým výskytem pro danou oblast zcela typická. V tomto případě je tedy možné potvrdit význam vzájemné interakce přírodního a sociálního prostředí již při procesu stávání se člověkem [Berger, Luckmann 1999], kdy lidé vnímají komplexnost přírodního světa a jako takovou ji následně projektují do představ o přírodě.

Na tuto skutečnost je možné navázat poukázáním na celistvé pojetí přírody, které ve svém popisu lidé velmi často uváděli. Lišilo se ovšem ve vymezení vztahu mezi člověkem a přírodou, kdy jeden typ respondentů mluvil o lidské společnosti jako o dominantní součásti přírody, zatímco jiní dotazovaní hovořili o opačném, či rovnocenném vztahu mezi člověkem a přírodou. „*No, největší procento na zeměkouli tvoří voda, to je jasný. A pak je prostě populace lidská a pak je příroda teda. A ty lidi s tou přírodou musí žít. Takže prostě*

jsme součástí přírody, jsme tady v té evoluci někde na tom žebříčku...my, si myslím, že nejvyšš, ale prostě musíš se naučit žít s tou přírodou.“ (Josef) Ve sdělení respondentů se však objevovalo i komplexní vnímání přírody, přičemž byl kladen důraz na rovnocenný vztah mezi člověkem a přírodou, což je možné pozorovat na výpovědi paní Marie. „Tak příroda...patří sem krajina, zvířata, rostliny, i to živý i to neživý...stromy, kameny, písek, ale vlastně i člověk, kterej je taky její součást. Je to takový jakoby propojení, protože my jsme taky z přírody.“ (Marie)

U několika respondentů se v souvislosti s vnímáním vztahu mezi člověkem a přírodou setkáváme s důrazem na velikost, mocnost a nadvládu přírodního světa, který by měl člověk uznávat vzhledem k přírodním zákonům a rovnováze. Nejvýstižněji tento názor popisuje paní Eliška. „Příroda je pro nás vším, bez toho bysme nebyli. Měli bysme ji respektovat, protože díky ní tu jsme a fungujeme. A měli byme se jí bát, protože je mocnější než my.“ (Eliška) Na základě provedeného výzkumu je tedy možné říct, že pro populaci místních obyvatel představuje příroda a společnost dvě entity, které není možné chápat odděleně jako izolované složky světa kolem nás. Můžeme tak u této populace potvrdit platnost Bookchinova tvrzení [1993], že lidské bytosti patří k přírodnímu kontinuu a vykreslit je jako cizince bez svého místa v přírodní evoluci by bylo špatným krokem v našem uvažování.

Abych se tedy nyní vrátila k úplnému popisu přírody lidmi trvale žijícími v lokalitě Lipka a Michlova Huť, je nutné zmínit se o deskripci přírodního světa v souvislosti s časem. Z 15-ti provedených rozhovorů pouze 3 respondenti při popisu přírody uvedli konkrétní roční období a to ve dvou případech jaro a pouze jedna respondentka řekla, že si při popisu přírody jako takové vybaví zimní krajinu. Ostatní lidé neměli potřebu svůj popis přírody jako skutečné krajiny přiřazovat k nějakému konkrétnímu času. Pojetí času, o kterém se v souvislosti s přírodou a jejím vývojem zmiňují Macnaghten a Urry [1998], tak pro její přiblížení nebylo z hlediska představení konkrétní krajiny zásadní.

Naopak velmi důležitým prvkem se v tomto ohledu stal prostor a s ním spojený důraz na vizuální vnímání krajiny. V této souvislosti mám na mysli prostor, na který upozorňují Macnaghten a Urry [1998] jako na zcela konkrétní místo, jenž má člověk spojené s nějakou vlastní představou. Během rozhovorů jsem se totiž setkala se situací, kdy mi lidé při přiblížení obrazu přírody začali popisovat zcela konkrétní reálná místa, kde se cítí dobře. Jeden respondent se v této souvislosti zmiňuje výhradně o prostoru, protože se mu „...líbí tam kolem Kvildy, Modravy, Prášíly...takový to šumavský pohraničí“ (Jiří),

zatímco výpověď dalšího respondenta poukazuje na důležitost prostoru v kombinaci s vizuálním vnímáním krajiny: „*Chtěl bych žít na takový jedný louce...na kraji louky, na severní straně les a jinak výhled do louky a výhled jenom na přírodu, žádný město. Maximálně v dálce bych snesl Temelín nějak, ale to je tak všechno. Ale fakt jako pohled do údolí a samostatnost, aby tam nebyl nikdo.*“ (Josef)

Pokud tedy shrnu, jak místní lidé popisují přírodu jako konkrétní krajinu, pak je důležité, že jejich představa koresponduje s lokalitou, ve které žijí. Popis dané přírody se ve většině případů shoduje a zahrnuje nejčastěji louky a jehličnaté lesy s množstvím typických zvířat pro danou lokalitu. Místní obyvatelé poukazují také na vzájemné soužití přírody a člověka, ačkoliv jej každý vnímá trochu jinak. K vykreslení obrazu jejich přírody používají obecný popis, který není zasazen do konkrétního času, ale je naopak ve většině případů spojen se zcela konkrétním existujícím místem. Shodu lze u tohoto pojetí přírody jako konkrétní krajiny pozorovat i při popisu jejích typických vlastností, kdy lidé nejvíce charakterizují přírodu jako klidnou, tichou a krásnou, čímž vlastně říkají, že lokalita jejich bydliště je klidná, tichá a krásná. Významným faktorem pro konstruování obrazu přírody zde tak je pojetí konkrétního prostoru a interakce přírodního a sociálního prostředí s důrazem na vizuální vnímání jedinců.

4.2.2 Příroda jako prožitek

Další časté pojetí přírody, které vyplynulo ze získaných výpovědí, jsem spojila s konkrétními prožitky, mezi které patří různé činnosti, vzpomínky, zkušenosti či sportovní aktivity jednotlivců. V současné době postupně klesá obdiv úsilí a vlastností, které se pojí s úspěšnou pracovní morálkou, zatímco na druhé straně zároveň roste zájem o vlastní seberealizaci v ostatních sférách života, obzvláště pak ve volném čase [Lipovetsky 1999]. A právě volnočasové aktivity byli u většiny místních obyvatel spojené s přírodou, ačkoliv jsem se v některých výpovědích respondentů samozřejmě setkala i se zálibami, jenž s přírodním světem neměli nic společného. Kombinace volného času a přírody byla nejčastěji spojována s procházkami, houbařením a sportem přičemž se konkrétní zaměření volnočasových aktivit nejvíce lišilo na základě věku. Starší lidé v této souvislosti mluvili o procházkách, kratších výletech a houbaření, zatímco mladší respondenti uváděli spíše jízdu na kole, in-linových bruslích, lyžích a například populární geocashing. Typickou představu o volném čase většiny místních obyvatel pak shrnuje paní Lenka: „*Tak já se ve volném čase věnuju hlavně dětem. Jinak ráda chodím ven do přírody, tady si dojdou do lesa,*

s dětma se projedem na kole, nebo jedeme na in-line, na brusle. Prostě takový normální, ale spíš takový sportovní věci než, abysme se někam zavírali.“ (Lenka)

V několika výpovědích se objevilo také mnoho zcela specifických zájmů založených na péči o zvířata. Setkala jsem se například s včelařením, kynologií, chovem různých hospodářských zvířat a myslivostí. Je zajímavé, že tyto zájmy uváděli jak respondenti pracující v administrativě, tak i pracující v lese či zemědělství. *„Ve svém volném čase mám doma hospodářství a to mám jako koníčka. No, a když mi vyjde čas, tak si vyjždím na kole.“ (Jan)* Kromě péče o zvířata zmiňovali někteří respondenti v souvislosti s přírodou také motorové sporty jako jízdu na motorce či čtyřkolce. *„My jsme vždycky jezdili na výlety na motorkách...už jako malý kluci. A i teď sedneme a jedeme na vyjžd'ku po Šumavě...koukat po okolí.“ (Jiří)* Je nutné na tomto místě také uvést, že ani v případě těchto specifických zájmů nelze najít mezi výpověďmi respondentů nějakou bližší pravidelnost či pravidlo.

Při popisu přírody si také mnoho místních obyvatel vzpomnělo na dětství a zážitky, které mají v této souvislosti spojené s přírodou. Na tomto místě se musím zmínit o zajímavé skutečnosti, že o zážitcích z dětství se zmiňovaly ve svých výpovědích pouze ženy, přičemž další podobnost byla v tom, že žádná z těchto žen z pozorované lokality přímo nepocházela. Prakticky to znamená, že všechny ženy, kterým se při rozhovoru v souvislosti s popisem přírody vybavila nějaká konkrétní vzpomínka na dětství, se do lokality Lipka a Michlova Huť provdaly, nebo přestěhovaly. *„Jo, ráda chodím pěšky. K tomu nás přivedl tatínek, když tenkrát měl problémy ještě se zádama. Tak jako děti...20 kiláků, určil trasu a šlo se, a mně to jako zůstalo.“ (Adéla)* Podobný zážitek uvádí i paní Lenka: *„My jsme s našima jezdili od malička. Taký pod stany, jezdili jsme na čundry, jezdili jsme vodu, takže určitě. A my tím, že jsme bydleli ve městě, tak to byl takovej útěk z města do přírody.“ (Lenka)* Na těchto příkladech můžeme vidět význam rodiny při výchově a vzdělávání dětí, přestože důležitost některých jejích původních funkcí v současné době klesá a je nahrazena vzdělávacím systémem, což uvádí Katrňák [2004].

Některé ženy tedy zmiňovaly v souvislosti s popisem přírody vzpomínky na dětství, zatímco u mužů jsem se s tímto fenoménem nesešla. Dle specifické životní dráhy žen a mužů lze předpokládat, že ženy mají k výchově dětí blíže, protože je jejich život spojený s mateřstvím. Je nutné také připomenout existenci mnoha stereotypů mezi muži a ženami, ke kterým došlo v důsledku klasifikace domácí a veřejné sféry spojené s neplacenou a placenou prací [Křížková 2007]. Přetrvávání zažitých stereotypů v současné společnosti by

logicky vedlo k úvaze, že ženy v souvislosti s přírodou zmiňují dětství a výchovu, zatímco muži ji spojují se sférou svého zaměstnání.

Ani tuto domněnku však nemohu na základě získaných výpovědí potvrdit. Zaměstnání, či zážitky s ním spojené se totiž v souvislosti s popisem přírody objevovaly ve stejném poměru u mužů i žen. V oblasti zaměstnání více než na genderových rozdílech záviselo přímo na konkrétním povolání a na délce jeho trvání, což lze pozorovat na skutečnosti, že respondenti běžně pracující přímo s krajinou a jejími složkami jako například lesní dělníci a zemědělci do popisu přírody zahrnuli mnohdy i zkušenosti spojené právě s konkrétním povoláním. Navíc v tomto případě platí pravidlo, že čím starší respondenti byli, tím častěji přírodu asociovaly právě s nějakou vzpomínkou, či zkušeností z pracovní sféry. U respondentky, která do 70-ti let pracovala jako kočí byla okamžitě asociována příroda s hodnocením její kvality a vzpomínkou na zaměstnání: *„Dřív byla ta příroda lepší, teď je ta příroda hodně zničená od těch traktorů a od těch mašin. Dřív ty motorovky tolik nebyli, dělali jsme prořezávky pilkou...ruční. Byla to dřina, ale bylo to hezký. Každý říká, že je to (přibližování dříví koňmi, pozn. IN) dřina, pro mě to dřina nebyla...mně se to líbilo.“* (Kateřina) Podobný popis přírody skrze povolání uvádí i šedesátiletý respondent pracující jako zemědělec: *„No, víte...mně se asi vybaví hlavně ta práce tady. Všecko se točí kolem ní...každý den pořád jen kolem dobytka a s přírodou. Musím ji pozorovat, abych podle toho plánoval všecko, co musím udělat.“* (Karel) Ačkoliv tedy v současné době roste význam volnočasových aktivit, tak na příkladu respondenta Karla přesto pozorujeme, že je pro něj jeho zaměstnání tak silným faktorem jeho života, že významně ovlivňuje i pohled na přírodu.

Je tedy možné říct, že někteří místní obyvatelé vnímají přírodu hlavně skrze své prožitky, mezi které patří volnočasové aktivity, vzpomínky na dětství a zážitky získané při zaměstnání. Z hlediska trávení volného času pak byla příroda nejčastěji zmiňována v souvislosti s procházkami, houbařením a sportem, přičemž v oblíbenosti jednotlivých aktivit hrál velkou roli věk respondentů. Oblíbeným zájmem je pro místní obyvatele také péče o zvířata, či motorový sport. Při bližším popisu vzpomínek na dětství jsem zjistila, že o těchto zážitcích hovořily výhradně ženy, které navíc dětství v dané lokalitě neprožívaly, protože se sem přestěhovaly až déle. V rámci pracovní sféry je důležitým faktem, že byla s přírodou asociována zejména ve výpovědích starších lidí, kteří navíc obvykle pracovali v krajině, nebo přímo s jejími složkami. Podstatné faktory, které se v této skupině podílejí na vytvoření představy o přírodě, představují volnočasové aktivity a zájmy každého

člověka, zážitky a zkušenosti nabyté z povolání a svůj význam v tomto ohledu má i způsob výchovy a seznamování dětí s přírodou v období dětství.

4.2.3 Příroda jako užitek

Poslední skupinu popisů přírody jsem nazvala příroda jako užitek, protože místní lidé v souvislosti s přírodou mluvili také o produktech, které jim poskytuje, a funkcích, pro které je jimi ceněna. Představa, že společnost může dominovat přírodě, se zrodila již v modernitě, kdy byl pokrok společnosti měřen právě stupněm dominance a využíváním přírody k zajištění jejích potřeb [Macnaghten, Urry 1998]. Tato představa přetrvává i v současné společnosti, což můžeme pozorovat na skutečnosti, že vůbec nejčastěji zmiňovaným užitekem místních obyvatel byl zmiňován les jako zdroj paliva. Zajímavé je, že tímto způsobem asociovali přírodu více muži než ženy, ačkoliv i ženy upozorňovaly v mnoha případech na důležitost jejích produktů. Rozdíl byl však patrný přímo ve variabilitě přírodních produktů užitečných pro člověka, o kterých mluvili muži a ženy. Muži totiž nejvíce hovořili o palivu na topení, zatímco ženy v několika případech zmínily důležitost vody, vzduchu a poukázaly i na význam přírody jako funkčního celku s ohledem na život lidí. Pro srovnání uvedu výpověď pana Víta a paní Marie „*Příroda...to se mně vybavěj lesy, co jsou všude kolem a taky to dřevo. To je věčná práce s ním, abychom měli na zimu, co topit.*“ (Vít) Zatímco respondentka Marie například v souvislosti s využíváním přírody uvedla: „*No, příroda...stromy, mech v lese pěkně, svěžest. A taky vlastně čistota...čistej vzduch a voda, bez toho bysme těžko žili tady.*“ (Marie)

Jak už jsem zmínila, při otázkách na význam přírody pro jednotlivce se tedy muži často zmiňovali o lese jako zdroji paliva a někdy uvedli i houbaření. Ženy pak nejčastěji mluvily o houbaření, sběru lesních plodů, pohodě a klidu, o energii čerpající z přírody a významu jejích některých složek. Nejvíce to byla voda a vzduch, ale neopomněly ani fungování přírody jako celku, jenž poskytuje člověku podmínky pro život. Ukázkovým příkladem takového popisu je výpověď paní Jany.: „*V přírodě...mám tam takovej ten klid, relax.*“ (Jana) V souvislosti s popisem vlastností přírody zároveň vidíme, že její výpovědi vzájemně korespondují. „*Já bych řekla, že je taková klidná, uklidňující. Ale zase, kam jdeš...když lezeš po skalách, tak i nebezpečná. Já to беру prostě jako, že to okolí ti něco dává, dává ti takovou tu sílu. Pro mě třeba ta energie, když je takovýhle krásný počasí a někde se vydáš a vidíš tu krajinu a všechno.*“ (Jana) Význam klidu a načerpání energie byl tedy jedním z hlavních užitků, které místní lidé v souvislosti s přírodou vnímají.

V tomto ohledu je také patrná důležitost individuálního smyslového vnímání, na kterou upozorňují Macnaghten a Urry [1998].

Někteří respondenti dávali naopak přírodu do souvislosti s tím, že jim poskytuje finanční užitek, což byli kromě lidí pracujících v lese a zemědělství také místní obyvatelé, kteří podnikají v cestovním ruchu. Lidé zaměstnaní jako lesní dělníci zmiňovali často přírodu ve spojení s jejich povoláním, které pro ně představuje zdroj obživy. Podobný trend je pozorovatelný i u lidí pracujících jako zemědělci, ačkoliv jejich vnímání přírody jako zdroje obživy je u nich zřetelnější a ve většině případů uvádějí i konkrétní příklady. *„Taky když připravujeme krmení pro ovce a králíky, tak ji využíváme... děláme seno a ovce chodí na pastvu. A ovce, to jsou naše živitelky.“ (Ivana)* Zdá se tedy, že význam přírody jako takové si obě skupiny velmi dobře uvědomují a to možná proto, že jsou s ní v každodenním bezprostředním kontaktu a jsou na ní existenčně závislí.

Poslední zmiňovanou skupinou místních lidí, která popisuje využívání přírody ke svému užtku, respektive k dosažení finančního zisku, jsou podnikatelé v cestovním ruchu. Obecně přírodu nejvíce líčili jako konkrétní krajinu, ale nezapomněli přitom zmínit její užitek pro lidi zejména v souvislosti s turistikou. Jejich výpovědi byly totiž provázané se zdejším okolím a krajinou, za jejímž poznáním cestuje stále více lidí, což jim zajišťuje klientelu. Je zajímavé, že o turistice a turistech jako takových se ve svých výpovědích zmínil téměř každý respondent. Místní obyvatelé tedy velmi zřetelně vnímají, že je příroda ostatními využívána v rámci turismu, přičemž vždy upozorňovali na nástrahy, které může turistika způsobit. *„No, ta turistika... máš lidi, který jdou na procházky prostě s klidem, a máš takový ty neukázněný turisty, co řvou a pohazují všude odpadky.“ (Lenka)*

Zkoumaná oblast Lipky a Michlovy Hutě je lokalitou, kde lidé velmi citelně vnímají také působení lýkožrouta smrkového, čili tzv. kůrovce. Nevznikla zde sice nikdy žádná iniciativa, nebo spolek, který by vyjadřoval jednotný názor na odstranění škod způsobených kůrovcem, přesto však lidé tento problém vnímají. Záměrně jsem proto ve svých rozhovorech nezařadila otázku týkající se této problematiky a čekala jsem, jestli se o tzv. kůrovcové kalamitě respondenti sami zmíní. Z celkového počtu 15-ti dotazovaných se o daném problému zmínilo pouze 6 lidí, přičemž u 4 místních obyvatel byla problematika výskytu kůrovce na Šumavě asociována s využíváním přírody a to konkrétně s možností využívat napadené stromy jako palivo na topení. Pro představu slouží názor respondentky Jany: *„Mně to přijde jako plýtvání. Když už tam ty napadený stromy ležej, tak at' si s nima alespoň lidi zatopí.“ (Jana)*

Souhrnně je tedy možné říct, že někteří místní obyvatelé vnímají přírodu hlavně jako entitu, skrze kterou mají užitek. Při bližším pohledu jsou patrné tři hlavní oblasti, v rámci kterých je možné tento trend pozorovat. První oblast je charakterizována popisem přírody asociovaným s obstaráváním paliva a využíváním jejích produktů prostřednictvím sběru lesních plodů a hub. Druhým užitekem jsou činnosti sloužící místním obyvatelům k finančnímu zajištění, s čímž se setkáváme u lidí pracujících v lese, zemědělství a cestovním ruchu. Poslední důležitou sférou, ve které je příroda dávana do souvislosti s užitekem, jsou funkce jejích složek a jejich význam pro existenci lidského života. Zároveň se místní obyvatelé zmiňují ve spojitosti s jejím působením i s klidem, odpočinkem a energií, kterou jim příroda poskytuje.

Získané údaje odpovídají pojetí přírody jako prostoru, na které upozorňují Macnaghten a Urry [1998]. Ti totiž rozlišují s ohledem na aktivity a pojetí krajiny tři hlavní typy prostoru, mezi které patří prostor jako prostředí, v němž dominuje ekonomická role volného času a turismu, prostor jako místo klidu a přírodní krásy, která potřebuje silnou ochranu a prostor jako lokalitu svobody a úniku, ve které si lidé relaxují a získávají energii [Macnaghten, Urry 1998]. Při vzájemném porovnání těchto oblastí musím říct, že z hlediska přírody jako užitku se nejvýznamněji projevila její role při poskytování odpočinku a načerpání energie. Tuto její vlastnost totiž ve svých výpovědích zmínili téměř všichni respondenti. Typickou představu o jejím působení v tomto smyslu pak popisuje paní Kateřina: *„Já...jako na mě má příroda hrozně uklidňující vliv. Hladí na duši. Člověka to nabíjí, když prostě máš nějaký bolístky, nebo něco tě trápí, tak když jdeš prostě ven provětrat si hlavu, tak to je úplně úžasný.“* (Kateřina) Z hlediska přírody jako užitku je tak patrné, že se na konstruování jejího obrazu podílí faktory jako smyslové vnímání lidí, přímé zkušenosti místních obyvatel s životem v dané lokalitě a to jak ve sféře pracovní, tak v oblasti volného času.

4.3 Hrozby pro přírodu

4.3.1 Výchozí situace

Lokalita Lipka a Michlova Huť představuje oblast, která je oklopena převážně jehličnatými lesy a loukami. Při popisu krajiny je zde evidentní členitý terén s množstvím kopců, na kterých jsou louky určené ke spásání hospodářskými zvířaty. Poměrně velké množství místních obyvatel se specializuje na práci v lese a zemědělství, přičemž pro některé je zemědělství a chov hospodářský zvířat zájmem, kterému se věnují po práci.

V dané oblasti není žádný obchod a lidé tak musejí na nákup, do zaměstnání a k lékařům dojíždět do 10 km vzdáleného Vimperka. Lokalita protkává několik cyklistických i turistických stezek. Dle informací uvedených výše místní obyvatelé tráví svůj volný čas většinou v okolní krajině a vědí o aktuálním dění a případných zásazích do krajiny. Z tohoto důvodu jsem se domnívala, že se budou zajímat i o aktuální ekologické problémy a to jak na lokální, tak na globální úrovni.

Je nutné ještě zmínit, že většina místních obyvatel, se kterými jsem dělala rozhovor, se z hlediska environmentální osvěty setkala s programy zaměřenými na výuku o ochraně přírody ve škole v rámci vyučování. Někteří mluvili v této souvislosti o školeních, kterými museli projít z důvodu získání zaměstnání v lesnictví a zemědělství. Mladší lidé pak často uváděli účast na seminářích zaměřených na environmentální výchovu Národním parkem Šumava. *„Setkala jsem se s tím v Národním parku. A ještě jsme ve škole chodili do Národního parku na takový ty besedy, to bylo snad každé druhej tejden. A pak ve volným čase ty akce s Národním parkem, ale musí to bejt vždycky spojený s historií, protože kytkám nerozumím a to je moc odborný“* (Eliška) Účast na akcích pro veřejnost, které pořádá NP Šumava pak potvrdili jak mladší, tak starší lidé. *„Jo, když jsme jezdili tím autobusem po Šumavě...to byly autobusy pro důchodce a ty zajely všude, kde se nesmí autama. Pro důchodce a postižený lidi. Tak jsem poznávala Šumavu.“* (Jiřina) Je tedy patrné, že místní lidé mají zájem o ochranu přírody, vědí o ní a ve většině případů mají nějaké poznatky získané přímo od odborníků z NP a CHKO Šumava.

Přírodní svět jako takový se snaží přiblížit i svým potomkům různými způsoby, mezi které patří jak sportovní aktivity, turistika, tak i poznávání přírody v přímém kontaktu s ní. Místní obyvatelé si také velmi dobře uvědomují následky, které může mít lidská činnost a nevhodné chování pro přírodní svět. Tato skutečnost je patrná z několika výpovědí, kdy lidé upozorňovali zejména na poškození přírody z důvodu přelidnění, přílišného turismu a nevhodného sobeckého chování. Někteří respondenti tento problém popisovali všeobecně: *„Třeba přemnožení lidí...to já vnímám jako velký problém. Když je jich moc, tak je to na úkor tý přírody, že jo. Protože jsou invazivní, moc se rozrůstají města, moc využívají ty zdroje, lesy kácej moc a přitom by naopak ta příroda se měla rozšiřovat. Nebo bejt víc přírody a míň lidí než naopak.“* (Lenka) Zatímco u jiných respondentů bylo v souvislosti s lidskou činností a přírodou poukázáno přímo na konkrétní problém: *„Ono je třeba špatný, když jezdí do lesa s těma strojema. Sice manžel dělá u lesů, ale nemůžu to hájit, protože vlastně ty cesty všechno a ty vruby tam zůstávají.“* (Aděla) Lidé si tak vytvářejí obraz o

ochraně přírody na základě vlastních zkušeností a poznatků získaných různými environmentálními programy.

Na základě provedených rozhovorů je možné říct, že místní obyvatelé žijící v této lokalitě si uvědomují význam přírody pro svůj život a ochranný režim, který je udržován v rámci NP a CHKO Šumava až na jednoho respondenta schvalují. Kromě toho ochranný režim v blízkosti této lokality zásadním způsobem neovlivňuje každodenní život jedinců, což potvrzuje respondent Martin: *„Ochrannej režim je určitě správnej kvůli tomu vandalismu na přírodě. Ale popravdě to nějak na mě nedopadá, že by mě to omezovalo. Ale jenom ti řeknu, že by to mělo bejt.“* (Martin) Paradoxní situace tedy nastává v případech, kdy na jednu stranu lidé poukazují na nutnost ochranného režimu přírody, ale zároveň však někteří v souvislosti s touto situací mluví o nemožnosti likvidace kůrovce, využití paliva na dřevo a nemožnost hospodaření v lese, což vlastně do jejich každodenního života zasahuje a omezuje je to ve svém jednání.

Významným zdrojem při získávání informací o aktuálním dění přírodního světa je přímo mluvené slovo, kdy si místní lidé danou informaci předávají ústně. Druhý zdroj pak představují média a to zejména noviny, televize a internet, které místní lidé využívají jako hlavní informační prameny. *„Něco si přečtete, něco Vám řeknou ve zprávách...můžete si koupit nějaký poučný časopisy. A i takhle od lidí z okolí se toho dozvíte dost.“* (Karel) Potvrzuje se tak skutečnost, že média jsou důležitým prostředníkem, který pomáhá jedinci v současném světě poznávat své okolí v podstatně širším měřítku, a zároveň nacházet nové souvislosti a sdílet různé informace, normy či hodnoty s ostatními členy společnosti [Bauman 2010]. Zároveň je však podle Fairclougha [1992] význam textu závislý zejména na zkušenostech a očekávání aktéra, přičemž neopomíjí ani znalost jazyka, hodnotový systém člověka či názory daného jedince. Z tohoto důvodu jsem se chtěla zaměřit i na ekologické problémy, které místní obyvatelé podle jejich názoru považují za ty nejvýznamnější.

4.3.2 Lokální ekologické problémy

Při zkoumání popisu přírody místními obyvateli a identifikaci hlavních faktorů, které tento popis konstruují, jsem se ve svých rozhovorech zaměřila také na oblast ekologických problémů. Na základě faktů vyplývajících z teoretické části práce jsem totiž předpokládala, že pokud lidé vnímají přírodu odlišným způsobem, pak budou odlišně vnímat i ekologické problémy. Jedná se vlastně o rizika, jejichž působení jsou vystaveny všichni stejnou

měrou, jsou lidem civilizačně připsána a jejich distribuce podléhá kapitalistickému režimu fungování společnosti [Beck 2005]. Zajímala jsem se tedy o to, jaká konkrétní rizika a problémy související s přírodou považují místní obyvatelé za nejvýznamnější na lokální i globální úrovni.

Na základě výpovědí respondentů jsem identifikovala hlavní ekologické problémy, které jsou podle místních obyvatel nejvýznamnější. První skupina lidí zmiňovala jako zásadní ekologický problém odpad a jeho odstranění z přírody. Zajímavé je, že problémy s odpadem v krajině vnímali nejvíce starší lidé a často je dávali do souvislosti s turistikou. Přitom ve většině případů udávali zcela konkrétní příklady, které souvisely se zkoumanou lokalitou. *„No určitě turistika. Pokud nejsou lidi soudný a prostě dělaj v lese bordel, nebo kdekoliv v přírodě, tak tam je to riziko, že za chvíli bude ta příroda v háji, že jo. A to vidím i tady, ve strouhách poházený PET flašky a takovýhle. (...) Takže tohle je určitě největší riziko, že si tu přírodu lidi sami znečišťujou a tím pádem ji sami ničí.“* (Jana) Z hlediska typu odpadu se tedy jednalo o odpad komunální, nebo přímo problém se skládkami. Pouze jedna respondentka, která zmínila jako hlavní ekologický problém v České republice odpad a jeho likvidaci jej dávala do souvislosti s odpadem z jaderných elektráren. *„Taky možná bude problém s tím jaderným odpadem, kam ho uložit z těch elektráren. Nikdo ho nikde nechce.“* (Marie) A hrozba ohrožení výbuchem jaderné elektrárny se také u jedné respondentky objevila jako jeden z hlavních lokálních problémů.

Druhou nejčastěji zmiňovanou přírodní hrozbou lokálního charakteru pak bylo znečištění vody a vzduchu v souvislosti s lidskou činností. Lidé, kteří zmiňovali znečištění vody, měli vlastní zkušenosti s její zhoršenou kvalitou a ve většině případů vzápětí dodali, že si raději pořídili vlastní zdroj pitné vody. Znečištění vzduchu pak bylo považováno za klasický problém současné společnosti s ohledem na imise vznikající při spalování uhlí a dřeva, automobilový průmysl a rozvoj továrních komplexů. *„Asi celkově zamořování. Taky z továren, protože ty spalujou všechno možný. Pak ty vody, protože ve městech plave kde co. Taky z těch automobilů, ale nejhorší je asi ta voda, protože pak je to čištění a tohleto a i tak nemáme záruku, že z vodovodu teče nezávadná voda.“* (Filip) Někteří respondenti také mluvili o poškození pitného zdroje vody v souvislosti s povodněmi, nebo měli vlastní zkušenost s jeho znečištěním vlivem lesnické či zemědělské činnosti.

Třetí oblastí problémů, kterou místní obyvatelé v souvislosti s přírodou zmiňovali, byly úpravy související s degradací půdy a přeměnou krajiny. Konkrétně pak šlo o zábor půdy, zalesňování některých ploch a naopak odlesňování ploch jiných. V souvislosti s

problémy dané lokality tak většina místních obyvatel vycházela při uvádění těchto přírodních hrozeb ze svých vlastních zkušeností, přičemž důvody pro poukázání na tuto problematiku byly různé. Někteří lidé opravdu upozorňovali přímo na kvalitu půdy, někdo mluvil o přeměně krajiny jako o ohrožení přirozených stanovišť pro zvířata a našli se i respondenti, jež poukazovali na estetickou stránku krajiny. Pro příklad uvádím výpověď respondentky Elišky: *„Zábor půdy, stavění baráků a dálnic, nebo jakoby rozrůstání měst, to je fakt problém i do budoucna. A různý to přehrazování, přemostování a navážení těch kopců a vydlabání do skal a tak. Lidí by se měli víc přizpůsobit přírodě a ne tu přírodu přizpůsobovat sobě.“* (Eliška) Je tedy patrné, že se místní obyvatelé při popisování tohoto problému vždy nadrželi pouze přímo konkrétní lokální krajiny, ale zmíněné problematiky si všímají i na širší úrovni a v rozsáhlejších časovém horizontu.

Zajímavým zjištěním pro mě také byla skutečnost, že se lidé příliš nezabývali otázkou řešení problematiky lýkožrouta smrkového na Šumavě. Jak už jsem výše zmínila, daný problém ve svých výpovědích uvedlo z 15-ti dotazovaných pouze 6 místních obyvatel a to většinou v souvislosti s jinou otázkou, než přímo s dotazem na největší současný ekologický problém v České republice. Když už se místní obyvatelé o tomto problému zmínili, tak nejčastěji mluvili o přirozeném výskytu kůrovce na Šumavě, jehož působení bylo vždy regulováno určitými zásahy. Většina z lidí, která se o kůrovci zmínila navíc pracovala v lese a ve svých výpovědích poukazovala na hospodaření v lese a jeho využívání pro člověka. *„Akorát ten kůrovec v tom park..., že kůrovce vlastně pěstují. Tolik ho nebylo nikdy. A ty škody. Kdyby aspoň to dříví, když už to porazí, prodají lidem...aby nějaký zisk z toho měli...to je hospodaření na nic.“* (Jiřina) A jeden z respondentů jej zmiňoval v souvislosti se zbytečně vysokým stupněm ochrany přírody na Šumavě. *„Právě, že je ta chráněná oblast tady...že se vůbec nebojuje proti kůrovci, co se tu vyskytuje. Ten park by se měl prostě zrušit, protože to není o hospodaření lesa. Narušuje to běžné soužití tady těch lidí s přírodou.“* (Josef) Na tomto příkladu je tak možné poukazovat na paradoxní situaci, o níž jsem psala výše. Konkrétně jde o to, že si lidé uvědomují nutnost ochrany přírody a ve své podstatě tvrdí, že je žádným způsobem neomezují. Při bližším pohledu však zjistíme, že při každodenních činnostech zde jakési omezení nastává.

4.3.3 Globální ekologické problémy

Na základě zjištění variability ve výpovědích místních obyvatel ohledně ekologických lokálních problémů jsem se částečně zaměřila i na pojetí globálních ekologické problematiky. Zajímalo mě, jakým způsobem tyto problémy lidé vnímají s ohledem na lokální přírodní problémy, jestli zde vidí nějakou provázanost a zároveň jsem chtěla zjistit, co je podle nich hlavní globální ekologický problém a podle čeho tak usuzují. Zjistila jsem, že místní obyvatelé globální ekologické problémy vnímají, ale nějak výrazně se o ně nezajímají. Potvrzuje to například výpověď respondentky Ivany: „*Registuruju to, ale že bych se zajímala, jestli ubyl prales, jako s tím nic nezmůžu, takže nějak víc ne.*“ (Ivana) Podobný názor vyjádřil i respondent Jiří: „*Asi spíš jenom tak okrajově, co slyším v televizi, že prostě dochází k nějakému oteplování. A že to, co se teď děje, veškerý ty záplavy, povodně, tornáda, že to všechno je vlastně i díky tomu globálnímu oteplování, ale nezkoumám to nějak do hloubky. Jako, když to slyším, samozřejmě si to poslechnu, ale nevyhledávám to.*“ (Jiří) Určitě se tedy místní obyvatelé nezajímají pravidelně o dění v tomto ohledu, ale klasická témata a aktuální ekologické katastrofy sledují, protože na ně upozorňují média.

Právě zde je pozorovatelný velký potenciál vlivu masových médií, protože lidé nejčastěji sledují aktuální globální katastrofy prostřednictvím televize či okamžitého zpravodajství na internetu. Potvrzuje se tak silná role médií, kterou i Macnaghten a Urry [1998] vnímají jako zásadní, protože média určují, jak lidé rozumí environmentálním problémům, k čemuž využívají způsob a formu šíření zpráv, rozsah podávaných informací veřejnosti, a v neposlední řadě hrají samy o sobě významnou roli při aktivním nastolování environmentální agendy. Silný vliv médií při globálních ekologických problémech potvrzuje i následující výpověď: „*Nesbírám informace, když to neblinkne na první stránce internetu, tak se o to nezajímám.*“ (Jan) Z výpovědi respondenta je však patrné, že zde chybí aktivní vyhledávání informací a zájem, jenž je nutným předpokladem pro fungování mediálního sdělení. Lidé se tedy o dané problematice vědí, ale nevnímají její reálnou závažnost pro současný svět.

Kromě zjištění role mediálních sdělení při vnímání globálních ekologických problémů jsem ve výpovědích místních obyvatel jako hlavní a největší environmentální problém současného světa shodně identifikovala globální oteplování. Jako nejzávažnější jej vnímá 10 respondentů, se kterými byl proveden polostrukturovaný rozhovor. „*Nejzávažnější je určitě globální oteplování. Už není prostě ta zima, ani sníh*“ (Martin)

Vedle globálního oteplování byla jako druhý nejčastěji zmiňovaný globální ekologický problém uváděna činnost člověka obecně. *„To zamořování přírody, ta nešetrnost lidí k přírodě. Že jsme... no jsme, některý lidi jsou dobří a některý jsou nešetrný k přírodě. Ta příroda potřebuje taky takovej ten svůj klid a respekt, aby mohla mohutnět. Většinou jí škodíme my lidi.“* (Adéla) Samozřejmě, že místní obyvatelé v souvislosti s přírodou a globálními problémy zmínili i kácení pralesa, znečišťování oceánu a ovzduší, či problémy s úbytkem biodiverzity, ale žádný z problémů se ve výpovědích respondentů nevyskytoval tak často jako globální oteplování.

Při identifikaci vztahu mezi lokálními a globálními environmentálními problémy jsem se setkala u několika místních obyvatel s tím, že cítili odpovědnost za globální problémy a vnímali je jako něco, co se jich týká. Na druhou stranu zde bylo poměrně mnoho lidí, kteří sice ekologické globální problémy vnímali, ale stavili se k jejich působení a řešení s odstupem. *„Co se děje ve světě, to znamená, že se to může stát i tady. Protože vlastně celosvětovej problém se týká i nás. A něco na tom pravdy musí bejt, protože letos, jak byla mírná zima a všechno jde dopředu...člověk se musí zamyslet, že něco není v pořádku. Že ty cykly jsou zpřeházený, opožděný, nebo jdou naopak napřed...prostě ty zákony se začínají měnit. Takže globální oteplování začíná měnit to, co bylo klasikou.“* (Filip) Dá se říct, že jistou provázanost mezi globálním a lokálním přírodním světem si místní obyvatelé uvědomovali, zatímco riziko spojené s globálními problémy příliš nepřipouštěli. Někteří se dokonce ve svých výpovědích odkazovali na odborníky, kteří globální oteplování vyřeší. Zde se projevila skutečnost, že v současnosti žijeme v prostředí plném rizik, v němž zároveň působí důvěra v expertní systémy jako adaptační mechanismus na život v rizikové společnosti [Giddens 1998]. Navíc se místní lidé v souvislosti s globálními ekologickými problémy nesnažili o konstrukci nějakého řešení, zatímco na lokální úrovni konkrétní řešení ekologických problémů zmiňovali.

4.4 Představení populace chalupářů

Populace místních obyvatel chalupářů, kteří žijí v oblasti Lipka a Michlova Hut' a podrobili se dotazníkovému šetření, se skládá z 14 žen a 12 mužů. Věkový průměr žen činí 57 let a u mužů je průměrný věk 54 let. Průměrný věk chalupářů žijících v této lokalitě tak dosahuje 55 a půl roku. Převážný počet lidí žije v manželském svazku a má děti. Konkrétně 20 lidí je vdaných, nebo ženatých a všichni dotazovaní chalupáři mají děti. V pozorovaném vzorku lidí je v současné době jedna žena na rodičovské dovolené a 21 lidí v důchodu. Z hlediska vzdělání je na první pohled patrné, že nejvíce zastoupeným stupněm vzdělání je vysokoškolské, které uvedlo v dotazníku 14 respondentů. Ve sledované populaci chalupářů pak 7 dosáhlo středoškolského vzdělání s maturitou a 4 lidé vzdělání středoškolského. Základní stupeň vzdělání pak uvedl pouze jeden respondent. Většina dotazovaných respondentů na své chalupě tráví více než 6 měsíců během jednoho kalendářního roku, což potvrdilo celkem 16 dotazovaných chalupářů. 8 lidí do lokality Lipka a Michlova Hut' pak jezdí na víkendové chaty. Průměrná doba, po kterou do této oblasti chalupáři jezdí, činí 27 let.

S přihlédnutím k oblasti zaměstnání je nutné zmínit, že 8 lidí pracuje ve vysokoškolském prostředí jako učitelé, profesori a externí zaměstnanci a 5 lidí se zabývá administrativou. Poměrně velké množství chalupářů pracuje v oblasti zdravotnictví a to konkrétně 2 zdravotní sestry a 3 lékaři. Mezi další uvedené profese patří projektanti a architekti (3 lidé), 2 strojaři, 2 kuchaři a jeden geodet. Při bližším pohledu na běžné aktivity, kterými se lidé ze zkoumané populace chalupářů zabývají, je evidentní největší koníček chalupaření, cestování a aktivní odpočinek, mezi který patří procházky se psem, turistika a například cyklistika. Mezi další zmíněné aktivity zařadilo mnoho chalupářů zahrádkaření, houbaření a sběr lesních plodů a bylinek, přičemž tyto aktivity uváděly v mnohem větším zastoupení ženy než muži. Pod pojmem příroda si chalupáři nejčastěji vybaví lesy, louky, vodu, zahrádku, park a někteří se zmínili i o jejich chalupě, na kterou jezdí za odpočinkem. Přírodu ztotožňují s vlastnostmi jako krásná, osvěžující a čistá. Kromě toho několik z nich uvedlo, že je příroda divoká a neodhadnutelná. I u populace chalupářů se objevovaly popisy přírody a jejich vlastností související s vůní čerstvě posekané trávy, rozkvetlé zahrady, svěžestí rosy a mnoho z nich zmínilo i zpěv ptáků.

Jako největší současné problémy související s přírodou v České republice chalupáři uváděli problémy s ovzduším jako výskyt smogu a prachu, radioaktivitu, přílišný hluk,

znečištění pitné vody, kácení lesů a problematiku kůrovce. V neposlední řadě se také několik z nich zmínilo o problémech ilegálních skládek a problematice likvidace odpadů. Důležitou skutečnost přitom představuje fakt, že 23 chalupářů v dotaznících uvedlo, že se pravidelně účastní programů organizovaných pro veřejnost od CHKO a NP Šumava. Kromě toho se mnoho z nich aktivně zajímá o různé semináře, besedy a přednášky související s ochranou přírody, což zmiňovali zejména lidé pohybující se profesně ve vysokoškolském prostředí. Pouze 3 chalupáři se pak žádných vzdělávacích programů ani akcí souvisejících s přírodou a její ochranou vůbec neúčastní.

4.5 Příroda z perspektivy chalupářů

Při popisu přírody očima lidí vlastníků v pozorované lokalitě Lipka a Michlova Huť chalupu, na kterou pravidelně jezdí, jsem se setkala s několika podobnými prvky v jejich výpovědích. Z tohoto důvodu jsem rozdělila sledovaný popis přírodního světa a jeho vlastností do dvou hlavních oblastí, které respondenti v souvislosti s popisem přírody nejčastěji zmiňovali. Jedná se konkrétně o popis přírody jako prostoru pro odpočinek a regeneraci a o deskripci přírody jako zdroje různých přírodních produktů a služeb.

4.5.1 Příroda jako relax

Hlavním společným prvkem objevujícím se ve výpovědích respondentů byla spojitost popisu přírody s odpočinkem, regenerací a klidem. Mnoho lidí totiž při líčení přírodního světa často uvádělo nějaké konkrétní místo, či aktivitu, kterou ve většině případů dávali do souvislosti se skutečností, že si zde naleznou chvíli na oddech a přijdou na jiné myšlenky. Při popisu přírody jako takové si chalupáři vybavili nejčastěji lesy, stromy, louky a vodu, přičemž pouze ve dvou výpovědích byl přímý odkaz na konkrétní les, či louku, nebo jejich vlastnosti. Spíše než o určité krajině, tak mluvili respondenti o zcela konkrétním parku, zahradě, či zoologické zahradě, kterou navštěvují ve svých volných chvílích v okolí místa svého trvalého bydliště. „*Příroda...to si vybavím les a kolem louky. A pak také parčík, který máme za panelákem... tam jsem s Ferdou (psem, poznámka I.N.) skoro každý den.*“ (Patrik) Podobnou asociaci je možné pozorovat i u respondentky Renaty, která při popisu přírody zmínila svou zahradu: „*Já jsem v přírodě pořád. Pod Petřinama mám zahrádku, kam chodím, když je manžel v práci...a obstarávám záhonky, stromečky a mám tam třeba taky budku pro ptáčky.*“ (Renata) Je tedy patrné, že role prostoru jako takového hraje při popisu přírody významnou úlohu. Dané výpovědi také potvrzují tvrzení o prostoru jako místu, které je utvářeno prostřednictvím lidských

aktivit, zásahů do přírody a pocitů spojených s daným místem, na což upozorňují autoři Macnaghten a Urry [1998].

Z hlediska prostoru jsem se ve výpovědích respondentů také několikrát setkala s faktem, že v souvislosti s přírodou mluví o tzv. chalupaření. Zajímala jsem proto, co všechno daný pojem znamená pro chalupáře samotné. Na základě jeho bližšího charakterizování je tedy možné říct, že chalupaření jako takové je spojené s konkrétní chatou či domkem, který mají respondenti na Šumavě a kde si mohou odpočinout a seberealizovat se. Z hlediska popisu chalupaření pak tedy šlo o vykreslení zcela konkrétního místa, které je opět spojeno s odpočinkem, zážitky a péčí o dům se zahradou. Kromě určitého místa respondenti v souvislosti s přírodou a chalupařením také ve třech případech uvedli asociaci s ročním obdobím. Konkrétně se pak jednalo dvakrát o léto a jednou o jaro, přičemž tuto spojitost vždy uvedli pouze chalupáři, kteří v lokalitě Lipka a Michlova Huť tráví méně času než 6 měsíců za jeden kalendářní rok. *„Když se řekne příroda, tak vidím tu naši chatku a kolem rozkvetlé kytky, stromy, vůni čerstvě posekané trávy a...prostě já si vybavím jaro. Všechno se probouzí, šumění lesa, zpěv ptáků...do toho občas zahoukání vláčku a už to mám spojený s tím, že sem nejvíc jezdíme na jaře.“* (Romana)

Při popisu přírody je tedy patrný silný důraz na smyslové vnímání spojené s prostorem a časem. Kromě zraku pak zejména na čich, sluch a hmat, na jejichž důležitost při percepci okolního prostředí a přírody jako celku upozorňují také Macnaghten a Urry [1998]. Chalupáři totiž ve svých výpovědích až na jednoho respondenta vždy uvedli chápání přírody s ohledem na nějaký smyslový vjem, přičemž nejčastěji zmiňovali vnímání zvuků a vůně a až na druhém místě bylo pak vnímání okolí prostřednictvím zraku. Zajímavá je také skutečnost, že se o tomto způsobu vnímání přírodního světa obšírněji a detailněji vyjadřovaly ženy než muži. S tímto vnímáním přírody korespondují i vlastnosti, kterými chalupáři nejčastěji přírodu charakterizovali. Byla totiž popisována jako klidná, tichá, krásná a osvěžující, o čemž vypovídá i rozhovor s paní Radkou: *„Podle mého názoru je příroda klidná, uklidňující a taková...čistá, nebo jak bych to řekla...osvěžující. Člověka donutí se zastavit a vydechnout.“* (Radka) Samozřejmě, že se ve výpovědích respondentů objevily i vlastnosti související s nevyzpytatelností přírody, divočinou a nebezpečím, ale výrazně převažovaly atributy vykreslující přírodu jako uklidňující entitu.

Dominantní role přírody jako prostředku k odpočinku se zřetelně projevovala i v oblasti volnočasových aktivit chalupářů. Mezi jejich často zmiňované činnosti patřily

procházky se psem, výlety, pěší turistika, práce na zahradě a vylepšování chaty v rámci chalupaření. Respondenti v této souvislosti poukazovali také na příznivý účinek na jejich psychiku, který prožívali při změně prostředí a typu aktivit, jenž běžně provozují v místě svého trvalého bydliště. „*Popravdě řečeno, mám přírodu spojenou spíš s procházkama venku, někde v parku, nebo tady na loukách...to je mně fajn na duši. A taky s vnoučatama, ty od malinka bereme na výlety jak v Praze, tak po Šumavě, aby něco poznali a sem tam si zkusili nějakou tu práci kolem chalupy.*“ (Petr) Ženy v souvislosti s volnočasovými aktivitami více zmiňovaly péči o zahradu, sběr lesních plodů a houbaření, zatímco muži častěji mluvili o výletech, procházkách se psem a chalupařením, které v principu zahrnuje kutilství i lenošení na zahradě před chalupou. Z provedených osmi rozhovorů šlo v šesti případech o chalupáře v důchodovém věku, což je možná hlavní důvod omezené variability jejich volnočasových aktivit. Někteří sice mluvili i o pěstování sportu, jako například o cyklistice, nord walkingu, plavání a cvičení jako takovém, ale tyto aktivity se ve výpovědích respondentů objevovaly pouze okrajově.

Zajímavým zjištěním je nejen fakt, že někteří respondenti spojovali přírodu s konkrétním ročním obdobím, ale také skutečnost, že polovina dotazovaných chalupářů si v souvislosti s popisem přírody vybavila dovolenou, nebo prázdniny. I na tomto příkladu je možné pozorovat význam času, na jehož důležitost při konstruování popisu přírody upozorňují Macnaghten a Urry [1998]. Kromě toho se v odpovědích respondentů také objevovaly konkrétní zážitky a vzpomínky spojené s danou lokalitou, či přímo jejich chalupou, které měly i dlouhodobý charakter. „*Myslím si, že dětství vlastně prožily naše děti v přírodě. Každé prázdniny jsme se s nimi snažily trávit tady...naučily se tu jezdit na kole, stavěly si bunkry, v zimě jsme chodili krmít zvířátka a teď sem za náma jezdí se svými dětmi.*“ (Pavel)

Na základě provedených rozhovorů se skupinou chalupářů je tedy možné říct, že mají obraz přírody jako celku spojený s odpočinkem a klidem, přičemž zásadní roli hraje smyslové vnímání jedinců. Pod pojmem příroda si nejčastěji vybaví lesy, louky, parky, zahrádku či přímo jejich chalupu na Šumavě, se kterou mají spojeno mnoho zážitků. Kromě toho si někteří chalupáři přírodu dávají do spojitosti s konkrétním ročním obdobím, dovolenou, či prázdninami. Jako významný faktor se při konstruování představy přírody kromě smyslového vnímání, prostoru a času ukázaly také volnočasové aktivity, mezi kterými dominovaly procházky, výlety, turistika a chalupaření.

4.5.2 Příroda jako zdroj

Druhý společný prvek, který jsem ve výpovědích respondentů identifikovala, byl důraz na přírodu jako na zdroj různých produktů a služeb, pro který si jí chalupáři cení. Při tomto pohledu jsem našla velmi mnoho tzv. zdrojů, které zkoumaná populace chalupářů zmínila opakovaně a s ohledem na spojení s přírodním světem. Do první skupiny jsem zařadila tvrzení respondentů, které souviselo s pojetím přírody jako zdroje inspirace. Mezi zkoumanými chalupáři se totiž našlo několik lidí, kteří vyhledávají přírodu k tomu, aby v ní přišli na jiné myšlenky a určitým způsobem se inspirovali. Mezi chalupáři bylo několik lidí, kteří pracovali jako vysokoškolští učitelé, či externí pracovníci na vysokých školách i v důchodovém věku. A právě v této skupině lidí jich několik zmínilo, že přírodní svět jim slouží jako zdroj inspirace. Pro příklad uvádím tvrzení pana Pavla: „*Já myslím, že ten svět kolem, ta příroda člověka uklidní a probudí v člověku takovou chuť se na věc podívat jinak...jakoby, objeví se tvůrčí jiskra.*“ (Pavel) S přírodou jako pramenem inspirace do jisté míry souvisí i pojetí přírodního světa jako zdroje energie.

O odpočinku v kombinaci s popisem vnímání přírody jsem se zmiňovala již v předchozí kapitole, kde lidé jak její konkrétní líčení, tak i vlastnosti spojovali s celkovou duševní i psychickou regenerací. Přímou však přírodu jako zdroj energie více zmiňovaly ženy, přičemž většinou jejich výpověď byla kombinována s nějakým zážitkem v rámci smyslového vnímání. Kromě toho byla schopnost přírody dodávat lidem sílu také zmiňována v souvislosti s některými jejími vlastnostmi, mezi které patří například svěžest, čistota a klid. „*Jako o přírodě bych řekla, že je taková...čistá a svěží. Hlavně po bouřce tady na těch šumavských kopcích...to je něco úžasného. Pro mě je něco jako únik od všeho, když už nemám sílu. To si vždycky dobiju baterky někde venku.*“ (Růžena) Na tomto příkladu je tedy patrné silné propojení přírodního světa a smyslového vnímání, na základě něhož si lidé vytvoří k přírodě určitý vztah [Macnaghten, Urry 1998].

Stejně jako ženy více mluvily o přírodě z hlediska zdroje energie, tak si i více cenily přírody pro její čistý vzduch, vodu a příznivé životní prostředí. Z tohoto důvodu jsem v daném případě přírodu označila jako zdroj zdravého životního prostředí. Respondenti přitom kladli důraz v souvislosti s obecným popisem přírody na svěžest, čistotu, klid a několik chalupářů se zmínilo i o zdraví a blahodárných účincích okolního prostředí, které se snažili odjakživa dopřát svým dětem, vnoučatům, ale i sami sobě. Pro dva chalupáře to byl dokonce prvotní impuls k tomu, aby si pořídili chalupu a pravidelně na ni jezdili v období víkendů a prázdnin. Na tento moment si ve své výpovědi vzpomněla i

respondentka Radka: „*Když jsme měli malý děti, tak jsem s nima chtěla chodit hodně ven, aby něco poznaly a byly na čerstvém vzduchu. Ale nebylo to k tomu, tak jsme s manželem přes známý začali hledat nějakou chatu v přírodě, kde by nám bylo dobře, měli jsme tu klid a prospělo to ke zdraví i těm dětem.*“ (Radka) Potvrzuje se tak skutečnost, že lidé vnímají nárok na kvalitní život související s právem na čistou vodu, neznečištěný vzduch a neponičenou přírodu, kterou chceme zachovat i pro budoucí generace [Lipovestky 1999]. Nejvíce přitom chalupáři mluvili o čistém ovzduší, chutné pitné vodě a o celkové čistotě okolního prostředí, která souvisela se skutečností, že zde není usazený prach jako tomu bývá v bezprostředním okolí jejich trvalého bydliště. Někteří z nich pak upozornili i na absenci míst s častým výskytem psích exkrementů, či špinavých hřišť určených ke hrám malých dětí, jenž se v lokalitě Lipka a Michlova Huť vůbec nevyskytují.

Dalším významným zdrojem, který příroda pro lidi představuje a její popis je dle toho také ovlivněn, je příroda jako zdroj obživy. Tato oblast byla zmíněna jak v populaci místních obyvatel, tak v populaci chalupářů, přičemž však místní obyvatelé se o přírodních zdrojích a službách v tomto ohledu vyjadřovali podrobněji a častěji, zatímco chalupáři je zmínili spíše okrajově v kombinaci s jejich zájmy. Dotazovaní chalupáři tak nejčastěji v tomto smyslu mluvili o přírodním světě jako o prostoru, kde mají možnost houbařit, nasbírat si lesní plody jako borůvky, brusinky a různé druhy bylin a zmínili i možnost obstarání dřeva na topení a pěstování zeleniny na vlastní zahrádce. Dalo by se říct, že se snaží využít přírodu k získání různých produktů, jenž v okolí svého trvalého bydliště postrádají. Kvůli tomu také často navazují kontakty s místními lidmi a to zejména v případě, kdy shánějí palivové dříví, nebo různé bioprodukty a biovýrobky od místních zemědělců. „*Já teda to houbaření moc nemusím. Manželka pořád běhá do lesa na houby a borůvky, suší si bylinky na zimu, ale já se radši domluvím tady s paní N. (místní zemědělec, poznámka I.N.), a ta nám prodá čerstvé maso přímo z farmy. Nebo taky mlíko, vejce a med a funguje to. A navíc je to zdravý a chutný.*“ (Přemek) Podobnou zkušenost popisovali i další tři chalupáři, kteří navázali s místními obyvateli dobré vtahy a pravidelně od nich odebírají potraviny, palivové dříví, nebo využívají jejich rad, služeb a kontaktů při zvelebování své chalupy. Na první pohled by se tak zdálo, že se chalupáři snaží konzumovat ekologicky, což by potvrdilo tvrzení Lipovetského [1999] o nahrazení konzumu ekokonzumem, na druhou stranu je však nutné zmínit, že lidem ve zkoumané populaci jedinců jde opravdu o šetrnost k přírodě a bezproblémové soužití v dané lokalitě.

S tím samozřejmě souvisí i poslední skupina popisů, kterou souhrnně označuji příroda jako zdroj nových zážitků a kontaktů. V tomto smyslu mám konkrétně na mysli příklady, kdy lidé uváděli, že při vnímání přírody se jim vybaví i vzpomínky a prožitky spojené s danou lokalitou, zábava a noví přátelé, se kterými se zde seznámili. U přátel a známých pak také kromě místních obyvatel poukazovali na navázání kontaktů s ostatními chalupáři v dané lokalitě a společné trávení některých volnočasových aktivit. *„Dá se říct, že tady žijeme pospolu. Víme o sobě, ale nějak se nerušíme a někdy spolu vyrazíme třeba na procházku, nebo uděláme grilovačku a posedíme. Panuje tady dobrá atmosféra.“* (Petr) Při popisu přírody a jejích vlastností se také chalupáři často zmiňovali o konkrétních zážitcích a vzpomínkách, které s danou lokalitou mají. Kromě toho z jejich výpovědí vyplývá, že jim záleží na vytvoření dobrých vztahů s místními obyvateli i ostatními chalupáři a jejich udržení i do budoucna.

Souhrnně se tedy dá říct, že popis přírody a jejích vlastností byl v populaci chalupářů do jisté míry asociován s přírodou jako zdrojem. Konkrétně šlo o zdroj inspirace, energie, zdroj zdravého životního prostředí, obživy a poslední kategorií představoval zdroj nových zážitků a přátel. Populace chalupářů si tak v souvislosti s vnímáním přírody uvědomuje hodnotu přírodního světa, kterou jeho vlastnosti a služby představují pro jejich život a tedy pro svět sociální. Na základě provedeného výzkumu a konkrétních výpovědí respondentů lze usoudit, že chalupáři si roli přírody a její cenu uvědomují více než místní lidé, kteří jsou s přírodou v každodenním kontaktu. Faktory, které se podílejí na konstruování obrazu přírody v populaci chalupářů, jsou pak spojené kromě významné role prostoru a času především s jejich zkušenostmi a prožitky. A důležitá je i skutečnost, že chalupáři mohou porovnat prostředí města a prostředí sledované lokality, protože na základě této komparace pro ně přírodní svět jako takový představuje významný celek.

4.6 Problémy přírodního světa jako celku

V rámci problematiky vnímání přírody a její ochrany jsem se zajímala o problémy, které jsou v souvislosti s přírodou považovány skupinou chalupářů za vůbec nejzásadnější. Z hlediska vnímání globálních problémů jsem zjistila skutečnost, že 4 lidé z 8 respondentů se aktivně zajímají o globální ekologické problémy. Zajímavé je také zjištění, že šlo ve všech případech o jedince s vysokoškolským vzděláním, kteří jsou již v důchodovém věku a svůj volný čas tráví kromě jiného i získáváním informací o kvalitě životního prostředí, zajímají se o různé debaty a pořady s touto tematikou, čtou rubriky jim věnované

v novinách a někdy si dokonce i sami vyhledávají informace o konkrétním problému na internetu. Na to poukazuje výpověď pana Petra: „*Já se o světové problémy a ekologii docela zajímám, protože mě to baví a když to vidím, tak myslím, že je důležitý se pořád udržovat tak nějak ve střehu. Globální oteplování, vymírání živočichů, kácení pralesů, ale taky znečištění moří a různý výkyvy v počasí jako tornáda třeba a tsunami, to se nás přeci taky týká.*“ (Petr) Celkově musím také potvrdit, že skupina chalupářů se v případě globálních ekologických problémů zmiňovala o jejich větší variabilitě, zatímco mezi místními obyvateli se často objevovalo pouze poukázání na globální oteplování a klimatické změny související s konkrétním počasím.

Chalupáři v této souvislosti nejčastěji zmiňovali globální oteplování, znečištění moří a v mnoha rozhovorech jsem zaznamenala i konkrétní poukázání na tsunami. Na základě provedených rozhovorů jsem zjistila že populace chalupářů také přírodu vnímá jako komplexní celek a zároveň si uvědomují, že globální ekologické problémy se týkají přímo i jejich konkrétního života a mohou je svým chováním nějakým způsobem ovlivnit. Podle Prakticky se zde objevuje skutečnost, na kterou upozorňuje Giddens [2000], že život v globalizovaném světě znamená, že se lidé musejí vyrovnávat s rozmanitostí rizikových situací. Zajímavé je, že s tímto přístupem jsem se u skupiny místních obyvatel setkala pouze okrajově a nikdo z místních se o vlastním chování v souvislosti s ekologickými globálními problémy tak důrazně nezmiňoval. V tomto smyslu se projevuje větší důvěra místních obyvatel v expertní systémy a odborníky, kteří naleznou nějaké řešení, na což upozorňuje Anthony Giddens [1998]. Místní obyvatelé tak nevnímají svůj podíl odpovědnosti za globální ekologické problémy, jako je tomu u skupiny chalupářů. Dotazovaní chalupáři v tomto ohledu pak konkrétně nejčastěji uváděli třídění odpadů, které jsou ochotni ze své chalupy vozit do kontejnerů do 10 km vzdáleného města, nebo dokonce do místa svého trvalého bydliště. Kromě toho zdůrazňovali také možnost výběru ekologicky šetrných spotřebičů a automobilů, jejichž užíváním ovlivňují současný stav a kvalitu životního prostředí. „*Je fakt, že třeba i při výběru spotřebičů koukáme na ty Áčka. Člověk má pak dobrý pocit, že neohrožuje tolik to životní prostředí.*“ (Růžena) Na tomto příkladu je dobře vidět jev, na který ve své knize poukazuje Lipovetsky [1999], protože lidé v rámci zachování současného stavu životního prostředí nepřestávají konzumovat, ale konzumují ekologicky a šetrně.

S podobnou situací se sekáváme i v rámci diskuze o lokálních ekologických problémech, o které se chalupáři v souvislosti s touto lokalitou aktivně zajímají. Někteří

dotazovaní dokonce uvedli, že se účastní pravidelných besed o problémech, které se týkají lokálních témat a do nich patří samozřejmě i ochrana přírody a život lidí v CHKO Šumava. Můžu dokonce říct, že chalupáři se z mého pohledu o danou problematiku této lokality v souvislosti s přírodou a jejím stavem zajímají mnohem více než lidé, kteří zde trvale žijí. Lidé přitom v rozhovorech často mluvili o tom, že si tuto lokalitu pro odpočinek a načerpání energie vybrali záměrně, a ačkoliv zde tráví třeba jen několik víkendů během celého kalendářního roku, záleží jim na její kvalitě a chtějí přispívat k zachování jejího současného stavu i do budoucna. „*Já myslím, že se musíme zajímat...jednou jsme si to tady vybrali kvůli té přírodě okolo a měli bysme vědět, co se děje a jestli to tady bude takhle dobrý i pro naše děti a vnoučata. Myslím teda tu čistou vodu, vzduch a taky ty lesy.*“ (Renata) Na jednu stranu se u skupiny chalupářů tedy projevuje zájem o ochranu přírody, zachování její kvality a lokální problémy jako takové, ale na druhou stranu je zde patrný i poměrně silný důraz na vlastní zájmy a určitý způsob konzumu i v tomto ohledu. Spíše jsem se tedy ve výpovědích respondentů setkala s větším zaměřením na zachování podoby krajiny a kvality životního prostředí vždy za nějakým konkrétním účelem. V tomto případě se projevuje paradox současné doby, na který upozorňuje Bauman [2000] spočívající ve skutečnosti, že rostoucí vědomí o budoucích nebezpečích jde ruku v ruce se zvyšující se neschopností daným hrozbám zabránit, nebo snížit rozsah jejich dopadů. U skupiny místních obyvatel se tento trend také vyskytoval, ale nebyl z výpovědí respondentů až tak patrný, jako tomu bylo u skupiny chalupářů.

V souvislosti s lokálními ekologickými problémy, které postihují sledovanou lokalitu Lipka a Michlova Huť pak chalupáři nejčastěji upozorňovali na problematiku odpadů, kvalitu vody a často kritizovali také hospodaření místních obyvatel v lese. Na hospodářském lese jim konkrétně vadil způsob kácení, upozorňovali na koleje po traktorech a nevhodně umístěné skládky dřeva a větví, které jim znesnadňují přístup do lesa. Kromě toho si také 3 dotazovaní chalupáři stěžovali na hluk související s těžbou dřeva v blízkosti jejich chalupy. „*A jak tady minulý léto káceli ty stromy, tak to bylo hrozný. V lese bylo všechno rozježděný, všude skládky, hromady dřeva a větví...no hrůza. A ten hluk. Takže ani na ty houby nemělo cenu chodit.*“ (Pavel) V této výpovědi se opět projevuje jisté povzdechnutí nad stavem životního prostředí v souvislosti s určitým typem jeho spotřeby a znemožnění uplatnění svých individuálních zájmů. Na základě porovnání výpovědí všech chalupářů jsem také zjistila, že v souvislosti s ekologickými problémy dané lokality často mluví o nevhodných, či nepřiměřených zásazích místních obyvatel do

okolní krajiny. Konkrétně pak nejčastěji právě ve spojitosti s kácením stromů, úpravou luk a zahrad, parkováním vozidel mimo cesty, či stavbou nových budov. Na této skutečnosti je také zajímavé, že skupina chalupářů ani v jednom případě neupozornila, že by se takto choval někdo z chalupářů, ačkoliv například úpravu luk a zahrad provádějí stejným způsobem jako místní obyvatelé. Zdá se tedy, že ačkoliv tyto dvě skupiny žijí vedle sebe na jednom místě, tak zodpovědnost za stav dané lokality nesou z pohledu chalupářů spíše místní obyvatelé.

Při bližším pohledu na problematiku lýkožrouta smrkového u skupiny chalupářů je patrné, že dané téma chalupáři sledují, není jim lhostejné, ale aktivně se do jeho řešení nezapojují. Ve svých výpovědích přitom zdůrazňovali skutečnost, že ve sledované lokalitě žijí lidé s odlišnými názory na tuto problematiku a chalupáři se s místními lidmi snaží udržovat dobré vztahy, takže se do debat o kůrovci raději nepouštějí. Přílišnou medializací kůrovcové situace na Šumavě jsou navíc jak místní obyvatelé, tak chalupáři již informačně zahlceni a není pro ně příliš zajímavá. Na základě provedených rozhovorů se skupinou chalupářů však jednoznačně vyplývá, že souhlasí s tvrzením, že si příroda sama poradí a lýkožrout je její přirozenou součástí. Na druhou stranu však dodávají, že kdyby se každý den například v práci setkávali s důsledky kůrovcové kalamity, tak by jejich názor byl možná jiný. Tento postoj potvrzuje výpověď paní Renaty: *„Problémem je tady samozřejmě kůrovec, i když to není zas takový problém pro přírodu, jako spíš pro ty lidi. Bylo to zbytečně moc probíraný v médiích a nemá smysl se o tom bavit. Každý na to má svůj názor.“* (Renata) Přímou z výpovědi samotných respondentů tak číší evidentní netečnost v rámci řešení dané problematiky, ačkoliv lidé situaci a aktuální dění průběžně sledují.

4.7 Komparace populace místních obyvatel a chalupářů ve vztahu k přírodě

Závěrečná kapitola tohoto textu bude věnována krátkému porovnání populace místních obyvatel a populace chalupářů s ohledem na přírodní svět jako takový, vnímání přírody a pohledu na faktory, které toto vnímání utvářejí. Hlavní rozdíly mezi oběma populacemi vyplývají již z textu, ale pro jejich lepší identifikaci je uvádím ještě v rámci této kapitoly. Přitom vycházím tedy ze skutečnosti, že v lokalitě Lipka a Michlova Huť společně žije populace místních obyvatel a chalupářů, jejichž vztahy jsou nekonfliktní. Skupina chalupářů je navíc složena převážně ze starších lidí, kteří ve sledované lokalitě vlastní chalupu již dlouho a pravidelně ji jezdí navštěvovat.

Místní obyvatelé se při popisu přírody jako takové zmiňovali o konkrétní krajině, prožitcích, které s přírodou mají spojené prostřednictvím různých aktivit a v neposlední řadě si také uvědomují užitek, který jim skrze své produkty a služby příroda poskytuje. Pro skupinu místních obyvatel je tedy přírodní svět světem spíše určité krajiny, konkrétního zážitku, či vzpomínky, zatímco skupina chalupářů si jej obecně ztotožňuje s odpočinkem, klidem, různými požitky a získáním nějakých surovin, ke kterým v místě jejich trvalého bydliště nemají přístup. Při popisu přírody bylo zajímavé, že místní obyvatelé v souvislosti s ní ani v jednom případě nemluvili o krajině, která by nebyla typická pro území Čech, nevybavilo se jim prostředí v blízkosti měst, či přímo v jejich částech a nezmínili ani zvířata, se kterými by se ve sledované lokalitě prakticky nemohli nikdy setkat. Skupina chalupářů naopak mluvila o parcích, udržovaných zahradách, sadech a například i o zoologické zahradě, přičemž v souvislosti s přírodou zmiňovali obecně i krajiny a zvířata exotického původu. S ohledem na čas a období pak místní obyvatelé většinou uváděli jaro a jeho typické vůně, zatímco populace chalupářů mluvila o létu a zimě, protože to jsou období, kdy se v danou lokalitu obvykle navštěvují.

V souvislosti s pracovní sférou se právě zaměstnání ukázalo jako jeden ze zásadních faktorů ovlivňujících pohled na přírodní svět u skupiny místních obyvatel, zatímco chalupáři tak silný vliv povolání na jejich vnímání přírody nezmiňovali. Z hlediska volnočasových aktivit pak musím říct, že skupina místních obyvatel uváděla v souvislosti s přírodou pestřejší škálu činností, což do jisté míry souvisí také se skutečností, že místní obyvatelé jsou s přírodním světem v každodenním kontaktu a navíc byla dotazovaná populace mladší než populace zkoumaných chalupářů. Chalupáři ve spojení s přírodou jako takovou a jejich volnočasovými aktivitami na rozdíl od místních obyvatel také uváděli procházky se psem a chalupaření samotné jako součást jejich obrazu přírody. Kromě toho mají přírodu také spojenou s dovolenou a prázdninami, na což nikdo z místních obyvatel nepoukázal.

Místní obyvatelé kromě toho často mluvili o problémech souvisejících s plněním každodenních povinností při extrémních výkyvech počasí a označovali kvůli tomu přírodu za drsnou, zatímco skupina chalupářů tyto klimatické extrémy příliš nezmiňovala, protože v období jejich největšího výskytu pobývají většinou v místě svého trvalého bydliště. S tím do určité míry souvisí také fakt, že v některých výpovědích chalupářů a to konkrétně ve výrocích o lokálních ekologických problémech se objevoval důraz na tzv. NIMBY efekt, což v praxi znamená, že se chalupáři sice do jisté míry ztotožňují s problémy dané lokality,

ale pokud to není problém lokálního charakteru týkající se bezprostředního okolí jejich chalupy, pak se do jeho aktivního řešení příliš neangažují. U místních obyvatel byl NIMBY efekt patrný naopak v rámci pohledu na globální ekologické problémy, které spíše vnímají jako vzdálené a navíc se u nich více než u skupiny chalupářů objevovala přílišná důvěra v expertní systémy a společnost odborníků, která určitě objeví nějaké řešení dříve než bude pozdě.

Přírodní svět a jeho problémy vnímali na globální úrovni místní obyvatelé i chalupáři podobně, ačkoliv chalupáři více upozorňovali na skutečnost, že je možné ovlivnit je svým individuálním chováním a aktivním přístupem k ochraně přírody. Místní obyvatelé si sice přírody jako celku váží a považují jej za ucelený komplexní systém, ale o globální ekologické problémy jako takové se na rozdíl od chalupářů příliš nezajímají. Na úrovni lokálních ekologických problémů to byli naopak spíše chalupáři, kteří se aktivně snažili pronikat do aktuálních informací o stavu životního prostředí v jejich okolí. Za největší problém na této úrovni pak považovali problematiku odpadů a konkrétněji uváděli jako největší znečišťovatele jejich nejbližšího okolí turisty. Populace chalupářů pak v této souvislosti mluvila o také o hrozbě pro přírodu, kterou jsou právě místní lidé a jejich každodenní činnosti. Na zkoumaném vzorku je tedy patrné, že pohled na přírodu očima místních obyvatel a očima chalupářů, se liší a jedním z faktorů, proč tomu tak je, je skutečnost, že chalupáři nejsou na přírodě jako takové materiálově a finančně závislí jako místní obyvatelé. Kromě toho sem chalupáři jezdí dobrovolně pouze v období, které jim vyhovuje, zatímco místní lidé se musí v rámci dané lokality potýkat s každodenními povinnostmi, výkyvy počasí a ze sledované lokality nemohou v případě ekologických problémů ze dne na den odcestovat.

Vztahy mezi místními obyvateli a chalupáři jsou nekonfliktní a dalo by se říct, že dobré. Z provedených rozhovorů vyplývá, že si v některých případech dokonce pomáhají, či spolupracují. Většina lidí ze skupiny chalupářů do sledované lokality jezdí již několik desítek let a během té doby si s místními obyvateli vytvořili dobré vazby a v některých případech i přátelství. Většina místních obyvatel i chalupářů se tak naučila žít v dané lokalitě pospolu a vzájemně si vycházet vstříc při řešení různých problémů. Koncept dělení skupin na my a oni, který bych očekávala jako největší překážku jejich vzájemného soužití v dané lokalitě se tak příliš silně neprojevoval. Pouze v jednom případě, kdy chalupáři upozorňovali na skutečnost, že místní lidé by měli více pečovat o kvalitu a stav okolního životního prostředí a aktivně se snažit o jeho zachování pro své potomky. Zde jsem cítila

z výpovědí chalupářů jakou výtku na způsob každodenního života místních obyvatel, který může ohrozit přírodní svět jako takový.

V rámci vnímání přírody jsem si také všímala odlišností, které souvisejí s rozdílným stylem života lidí ve městě a na vesnici. V tomto ohledu by se dalo říct, že jsem očekávala větší rozdíly mezi výpověďmi místních obyvatel a chalupářů, které budou pramenit právě z rozdílného stylu života v místě trvalého bydliště lidí. Pokud bych však měla porovnat soužití obou skupin v dané lokalitě a přitom využila perspektivu Ferdinanda Tönniese, který se zabýval dichotomií mezi pospolitostí a společností. Pak mohu říct, že ačkoliv jsou lidé chalupáři zvyklí na městský styl života a jakési anonymní vztahy v rámci společnosti v místě svého trvalého bydliště, tak se tato skutečnost žádným zásadním způsobem neprojeví na vztahu mezi místními obyvateli a chalupáři. Obě skupiny zde žijí pospolu a nemají problém se vzájemnou spoluprací, či řešením různých problémů. Tato skutečnost může být do jisté míry ovlivněna tím, že dotazovaní chalupáři sledovanou lokalitu navštěvují již několik desítek let a mezi místními obyvateli si vytvořili dobré vztahy a vzájemně se respektují.

5 Závěr

V současné době se v běžném každodenním životě lidí stále častěji setkáváme s tématem přírody jako takové. Přírodní svět je sám o sobě diskutován v souvislosti s jeho nutnou ochranou, nebo naopak ohrožením a čím dál tím více se jeho problematika dostává do povědomí lidí. Otázkou však zůstává, co si pod pojmem příroda vlastně vybavíme a jakým způsobem si obraz přírody v současné společnosti konstruujeme. Člověk je totiž ovlivněn mnoha faktory, které se podílejí nejen na utváření jeho představy o přírodě, ale i na celkovém pohledu na vlastní životní dráhu a společnost, ve které žije. Představa přírody, stejně tak jako představa světa kolem nás, je sociálním konstruktem, protože je tvořena prostřednictvím lidského sociálního světa, do kterého se vždy promítají sociální zkušenosti konkrétních lidí [Williams 1980]. Mezi ně patří například hodnoty a pravidla dané společností, morální systém člověka, výchova, rodina, zaměstnání, způsoby trávení volného času a další zkušenosti a individuální charakteristiky vycházející z temperamentu a přirozeného chování každého jednotlivce. Představa přírodního světa tak může být pro každého z nás zcela individuálním, odlišným a originálním obrazem, na němž se podílí mnoho faktorů, jejichž význam má pro každého člověka odlišnou hodnotu.

Z tohoto důvodu bylo cílem mé diplomové práce přiblížit, jakým způsobem lidé v současné době vnímají přírodu a jak se staví k environmentálním problémům, přičemž jsem se snažila identifikovat hlavní faktory a způsob jejich vlivu na konstruování představy o přírodě. Pro realizaci výzkumu byla vybrána lokalita Lipka a Michlova Huť, jakožto lokalita, ve které se nachází v rámci CHKO Šumava a ve které pospolu žije skupina místních obyvatel společně se skupinou chalupářů. Právě na základě komparace skupiny místních obyvatel a chalupářů jsem se také zajímala o skutečnost, jestli je ve vnímání přírody a environmentálních problémů nějaký rozdíl a čím je případně způsoben. Zároveň jsem se snažila popsat skupinu místních obyvatel a chalupářů, abych získala ucelený pohled na jejich vnímání přírody a identifikovala faktory, které jej nejvíce ovlivňují v rámci obou zkoumaných populací respondentů.

Pro provedení výzkumu byly tedy jako výzkumný vzorek vybrány dvě skupiny lidí, kteří žijí v oblasti Lipka a Michlova Huť. Šlo konkrétně o skupinu místních obyvatel, kteří zde mají trvalý pobyt a skupinu chalupářů, jenž do sledované oblasti dlouhodobě a pravidelně jezdí na své chaty. Hlavním důvodem pro zvolení těchto dvou skupin respondentů byla skutečnost, že zde žijí po dlouhou dobu vedle sebe a problémy související se stavem přírody a aktuálním děním v této lokalitě by se jich mělo týkat

stejným způsobem. Lokalita byla předem zvolena na základě skutečnosti, že v dané oblasti jsou lidé přímo konfrontováni s přírodou, jejíž ochrana spadá do režimu Chráněné krajinné oblasti Šumava a je v blízkosti Národního parku Šumava. Důležitou skutečností je také fakt, že samotný výzkum se skládal z popisu pozorovaných populací obou skupin lidí na základě kvantitativního šetření a následně bližšího představení jejich představ o přírodě získaného prostřednictvím kvalitativních rozhovorů.

Na základě získaných dat a provedené analýzy z výzkumu vyplývá, že se v rámci skupiny místních obyvatel i populace sledovaných chalupářů objevuje odlišné vnímání přírody jednotlivými lidmi, ačkoliv se zde zároveň nacházejí prvky které jsou ve skupině místních obyvatel i ve skupině chalupářů shodné. Místní obyvatelé žijící v oblasti Lipka a Michlova Huť se v souvislosti s přírodou zmiňují o podobných věcech, zkušenostech, krajině a obdobném popisu jejích vlastností. Z tohoto důvodu jsem popis přírody tak, jak ji přiblížili místní obyvatelé, rozdělila do tří hlavních částí utvořených na základě nejvíce se opakujících motivů ve výpovědích respondentů a to konkrétně na popis přírody jako konkrétní krajiny, její přiblížení v souvislosti s prožitkem a v neposlední řadě také vnímání přírodního světa ve smyslu jeho užitku.

Místní obyvatelé popisující přírodu jako konkrétní krajinu ji asociovali přímo s lokalitou, ve které žijí. Konkrétně jejich popis zahrnoval nejčastěji louky a jehličnaté lesy s množstvím typických zvířat pro danou lokalitu. K vykreslení obrazu přírody používali obecný popis, který nebyl zasazen do konkrétního času, ale byl naopak ve většině případů spojen se zcela konkrétním existujícím místem. Přírodu charakterizovali jako klidnou, tichou a krásnou, čímž vlastně řekli, že lokalita jejich bydliště je klidná, tichá a krásná. Významným faktorem pro konstruování obrazu přírody zde tak bylo pojetí konkrétního prostoru a interakce přírodního a sociálního prostředí s důrazem na vizuální vnímání jedinců.

U jedinců, kteří přírodu vykreslují ve smyslu prožitků jsem se pak setkala s důrazem na volnočasové aktivity, vzpomínky na dětství a zážitky získané při zaměstnání, jenž souvisely s vnímáním přírodního světa. Konkrétně se jednalo o procházky, houbaření a různé druhy sportu, přičemž v oblibě jednotlivých aktivit hrál velkou roli věk respondentů. V rámci pracovní sféry bylo důležitým faktem, že byla s přírodou asociována zejména ve výpovědích starších lidí, kteří navíc obvykle pracovali v krajině, nebo přímo s jejími složkami. Podstatné faktory, které se v této skupině podílely na vytvoření představy o přírodě, představovaly konkrétně volnočasové aktivity a zájmy každého člověka, zážitky a

zkušenosti nabyté z povolání a svůj význam v tomto ohledu měl i způsob výchovy a seznamování dětí s přírodou v období dětství.

Poslední skupinou místních obyvatel jsou z hlediska vnímání přírody lidé, kteří ji popisovali jako entitu, skrze kterou mají užitek. Při bližším pohledu lze identifikovat tři hlavní oblasti, v rámci kterých bylo možné tento trend pozorovat. První oblast byla charakterizována popisem přírody asociovaným s obstaráváním paliva a využíváním jejích produktů prostřednictvím sběru lesních plodů a hub. Druhým užitekem byly činnosti sloužící místním obyvatelům k finančnímu zajištění, s čímž jsem se setkala hlavně u lidí pracujících v lese, zemědělství a cestovním ruchu. Poslední důležitou sférou, ve které byla příroda dáвана do souvislosti s užitekem, představovaly funkce jejích složek a jejich význam pro existenci lidského života. Zároveň se místní obyvatelé zmiňovali ve spojitosti s jejím působením i s klidem, odpočinkem a energií, kterou jim příroda poskytuje.

Při popisu přírody očima lidí vlastnicích v pozorované lokalitě Lipka a Michlova Huť chalupu, na kterou pravidelně jezdí, jsem se opět setkala s několika podobnými prvky v jejich výpovědích. Z tohoto důvodu jsem rozdělila sledovaný popis přírodního světa a jeho vlastností do dvou hlavních oblastí, které respondenti v souvislosti s popisem přírody nejčastěji zmiňovali. Jedná se konkrétně o popis přírody jako prostoru pro odpočinek a regeneraci a o deskripci přírody jako zdroje různých přírodních produktů a služeb. Na základě provedených rozhovorů se skupinou chalupářů bylo tedy možné určit, že mají obraz přírody jako celku spojený s odpočinkem a klidem, přičemž zásadní roli hraje smyslové vnímání jedinců. Pod pojmem příroda si nejčastěji vybavili lesy, louky, parky, zahrádku či přímo jejich chalupu na Šumavě, se kterou mají spojeno mnoho zážitků. Kromě toho je pro některé chalupáře typické, že přírodu dávají do spojitosti s konkrétním ročním obdobím, dovolenou, či prázdninami. Jako významný faktor se při konstruování představy přírody kromě smyslového vnímání, prostoru a času ukázaly také volnočasové aktivity, mezi kterými dominovaly procházky, výlety, turistika a chalupaření.

Chalupáři, kteří popisovali přírodní svět spíše ve spojení s přírodou jako zdrojem, jej asociovaly se zdrojem inspirace, energie, zdrojem zdravého životního prostředí, obživy a poslední kategorií představoval zdroj nových zážitků a přátel. Populace chalupářů si tak v souvislosti s vnímáním přírody velmi dobře uvědomovala hodnotu přírodního světa, kterou jeho vlastnosti a služby představují pro jejich život a tedy pro svět sociální. Na základě provedeného výzkumu a konkrétních výpovědí respondentů lze také usoudit, že chalupáři si roli přírody a její cenu uvědomují více než místní lidé, kteří jsou s přírodou

v každodenním kontaktu. Faktory, které se podílely na konstruování obrazu přírody jako zdroje v populaci chalupářů, jsou pak spojené kromě významné role prostoru a času především s jejich zkušenostmi a prožitky. Kromě toho je důležitá i skutečnost, že chalupáři mohou porovnat prostředí města a prostředí sledované lokality, protože na základě této komparace pro ně přírodní svět jako takový představuje významný celek.

Při bližším pohledu na problematiku globálních a lokálních ekologických problémů současného přírodního světa jsem zjistila, že přírodní svět a jeho problémy vnímali na globální úrovni místní obyvatelé i chalupáři podobně, ačkoliv chalupáři více upozorňovali na skutečnost, že je možné ovlivnit je svým individuálním chováním a aktivním přístupem k ochraně přírody. Místní obyvatelé si sice přírody jako celku váží a považují je za ucelený komplexní systém, ale o globální ekologické problémy jako takové se na rozdíl od chalupářů příliš nezajímají. Na úrovni lokálních ekologických problémů to byli naopak spíše chalupáři, kteří se aktivně snažili pronikat do aktuálních informací o stavu životního prostředí v jejich okolí. Za největší problém na této úrovni pak považovali problematiku odpadů a konkrétněji uváděli jako největší znečišťovatele jejich nejbližšího okolí turisty. Populace chalupářů pak v této souvislosti v některých případech mluvila o hrozbě pro přírodu, kterou jsou právě místní lidé a jejich každodenní činnosti.

Provedený výzkum považuji za přínosný, ačkoliv zmapoval pouze malou populaci jedinců a jeho výsledky nemohou být ve všech ohledech zobecnitelné na populace místních obyvatel a chalupářů žijících v jiných lokalitách České republiky. Přesto si však myslím, že popis vnímání přírody a faktorů, které se na něm podílejí, přinesl zajímavé výsledky a ukázal, že mezi skupinou trvale žijících obyvatel a populací chalupářů žijících v jedné lokalitě se najde ve vnímání přírody mnoho rozdílů, ale i velké množství podobných názorů a zkušeností. Každopádně popis přírody a faktorů, jenž se podílejí na konstruování obrazu přírody jako takové sama vnímám jako téma, na kterém by se dalo určitě dále pracovat a přibližovat perspektivy lidí nejen na základě lokalit, ale například s ohledem na věk, sociální stratifikaci, či příslušnost jedinců k různým environmentálním skupinám a hnutím.

6 Seznam použité literatury

- Bauman, Zygmunt. 2010. *Community: Seeking Security In an Insecure World*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Zygmunt. 2000. *Globalizace (důsledky pro člověka)*. Praha: Mladá fronta.
- Bauman, Zygmunt. 2005. *Individualizovaná společnost*. Praha: Mladá fronta.
- Beck, Ulrich. 2001. *Die Modernisierung der Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Beck, Ulrich. 2004. *Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.
- Bell, Daniel. 1999. *Kulturní rozpory kapitalismu*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.
- Beneš, Milan. a kol. 2002. *Idea vzdělávání v dnešní společnosti*. Praha: Eurolex Bohemia.
- Berger, Peter Ludwig, Luckmann, Thomas. 1999. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Bookchin, Murray. 1993. What Is Social Ecology? In *Environmental Philosophy: From Animal Rights to Radical Ecology*, 1993. Zimmerman, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Comte, Auguste. 1927. *Sociologie*. Praha: Orbis.
- Dannefer, Dale. 2004. „Toward a Global Geography of the Life Course.” Pp. 647-659 in Jeylan, Mortimer, Shanahan, Michael. (eds.) *Handbook of the Life Course*. New York: Springer.
- Dudová, Radka. 2006. „Partnerský život a sladění práce a rodiny v páru u žen a mužů v manažerských pozicích.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 7 (2): 58-62.
- Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Foucault, Michel. 2002. *Archeologie vědění*. Praha: Hermann & synové.
- Giddens, Anthony. 1999. *Sociologie*. Praha: Argo.
- Giddens, Anthony. 1998. *Důsledky modernity*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.
- Giddens, Anthony. 2000. *Unikající svět (jak globalizace mění náš život)*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.

- Jodl, Miroslav. 1965. Tönniesova dichotomie a její vztah ke koncepcím elity. In *Sociologický časopis*. 1965. ČSAV. No. 1.
- Habermas, Jürgen. 2000. *Problémy legitimacy v pozdním kapitalismu*. Praha: Filosofia.
- Chaloupková, Jana. 2007. *Rozdělení domácí práce: Ekonomická racionalita, mocenské zdroje a symbolické významy*. Praha: FSV UK.
- Jeřábek, Hynek. 1992. *Úvod do sociologického výzkumu*. Praha: Karolinum.
- Katrňák, Tomáš. 2004. *Odsouzení k manuální práci: vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*. Praha: Slon.
- Keller, Jan. 2007. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Slon.
- Keller, Jan, Tvrđý, Lubor. 2008. *Vzdělanostní společnost?: chrám, výtah, pojišťovna*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Kreidl, Martin. 2008. *Cesty ke vzdělání. Vzdělanostní dráhy a vzdělanostní nerovnosti v socialismu*. Plzeň: Nakladatelství ZČU.
- Křížková, Alena. 2007. „Nepříliš harmonická realita. Rodičovské kombinace práce a péče v mezích genderové struktury současné české společnosti.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 8 (2): 60-67.
- Liessmann, Konrad Paul. 2008. *Teorie nevzdělanosti: omyly společnosti vědění*. Praha: Academia.
- Lipovetsky, Gilles. 1999. *Soumrak povinnosti*. Praha: Prostor.
- Macnaghten, Phil, Urry, John. 1998. *Contested Natures*. London: Sage Publications.
- Macnaghten, Phil, Urry, John. 2000. *Bodies in the Woods*. Dostupné online na: <<http://bod.sagepub.com/content/6/3-4/166>>.
- McLuhan, Marshall. 2008. *Člověk, média a elektronická kultura. Reprezentativní výbor z celoživotního díla proroka a mága elektrického věku a elektronické revoluce*. Brno: Jota.
- Merton, Robert King. 2000. *Studie ze sociologické teorie*. Praha: Slon.
- Možný, Ivo. 2002. *Česká společnost. Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Praha: Portál.
- Nátr, Lubomír. 2011. *Příroda, nebo člověk?* Praha: Karolinum.

- Petrusek, Miloslav. 2006. *Společnosti pozdní doby*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Schuetze, Hans Georg, Slowey, Maria. 2002. „Participation and Exclusion: A Comparative Analysis of Nontraditional Students and Lifelong Learners in Higher Education.“ *Higher Education*, Vol. 44, No. 3/4: 309-327.
- Williams, Raymond. 1980. Ideas of Nature In *Materialism and Culture*. 1980. London: Verso.